ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΜΟΣ ΜΑΣ.—Μὲ τὸ φυλλάδιο αὐτὸ κλείει ὁ τρίτος τόμος τῶν «Γραμμάτων». Μιὰ εὐσυνείδητη αὐτοανάλυση, θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ κρίνουμε τὴν προσπάθεια τοῦ περιοδικοῦ, ὡς κἄτι περισσότερο ἀπὸ ὑποσχέσεις καὶ κἄτι ὀλιγώτερο ἀπὸ πραγματώσεις.

Στὴν ποίηση ἡ ἔμπνευση ἦταν ἀγνότερη, λιγώτερο νοθευμένη. Μερικὰ διαλεχτὰ ὀνόματα ἐγνώρισαν ν' ἀγκαλιάσουν τὸ ἐσώτερο τρεμούλιασμα τῆς ψυχῆς, χωρὶς ξενικὰ μέσα. Μιὰ προσπάθεια πολύτιμη, γιατὶ καὶ φυσική, ξαναφέρνει τὴν ποιητικὴ δημιουργία πρὸς κἄποιαν «εἰδωλολατρικὴ» ἀνάπλαση τῆς ζωῆς.

Εἰς τὸν πεζὸ λόγο : ψηλαφίσεις. Ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία ψηλαφίζει. Ἂν τὸ ἕνα χέρι κρατᾶ τὴν ἠθογραφία τὸ ἄλλο ἐρευνάει...

Ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν εἶνε ἀκόμη συλλαβισμοὶ καὶ πρῶτα ψελλίσματα. Ἀναλαμπές, ἐπαναλήψεις, κοινοτοπίες, μιμήσεις, παπαγαλλισμοί : δηλαδὴ τὸ χωράφι ποῦ περιμένει τὴν σπορὰ καὶ τὴν γονιμοποίηση.

Τί θὰ εἶνε τὸ μέλλον ; Ἕνας ἄνθρωπος ; Μιὰ ἰδιοσυγκρασία ; Ἕνα ἔργο ἀφετηρία καὶ κίνητρο συγκινήσεων ; Ἢ μιὰ πλειάδα ταλέντων ;

Τί θὰ εἶνε τὸ μέλλον ; Θύελλα ἢ ἁρμονία ; Τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο, ἀλλ' ὄχι πιὰ ἡ νέκρα... τὸ τέλμα.

"ΓΡΑΜΜΑΤΑ"

ΓΙΑ ΤΗ "ΝΕΑ ΖΩΗ". — Στοὺς ἐκδότες τοῦ γειτονικοῦ περιοδικοῦ, δόσαμε ἀφορμὴ νὰ τυπόσουν, στὸ τελευταῖο φυλλάδιό τους, καὶ μιὰ προσωπικὴ δική τους γνώμη. — Γιὰ λόγους αὐτοψυχολογίας ὄχι καὶ τόσο μυστηριώδεις, μᾶς ἀποδόσανε καταχθόνιο ἐλατήριο σὲ μιὰ κριτική μας — στὴ κριτικὴ γιὰ τὸν ποιητὴ κ. Καβάφη. Ὁρμώμενοι ἀπὸ τὴ φανταστικὴν αὐτὴν ἀφετηρία, θελήσανε νὰ μᾶς διδάξουν ἕνα μάθημα καλῶν τρόπων. Καὶ μόλη τὴ φιλότιμη προσπάθεια νὰ μὴν ἐκστομίσουν βαρὺ λόγο, ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν προνοητικότητά τους, δὲν κατορθώσανε ν' ἀποφύγουν μερικὲς παρεκτροπὲς στὶς ἐκφράσεις τους : ἔτσι ἡ γλῶσσα καὶ ἡ σύνταξη ἐκδικοῦνται συχνὰ τοὺς ἐλαφρόκαρδους ποῦ τὶς καταπιάνονται.—«Μπιστικοὶ τῆς Τέχνης». Ὦ ἁπλοϊκότης προβάτων !

"ΓΡΑΜΜΑΤΑ"

"ΦΟΙΝΙΚΑΣ"—"ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ".—Δὲν ταιριάζει στὰ «Γράμματα» γιὰ τὴ μιὰ κάποια τάσι τους καὶ τὴν «ἰδιοσυγκρασία» τους,ἀκόμη νὰ ποῦμε, νἄλθουν σὲ σοβαρὴ κουβέντα γιὰ τὰ νέα φυλλάδια ποῦ τελευταῖα ἐφάνηκαν στὴ χώρα, τὸ «Φοίνικα» καὶ τὰ «Προπύλαια». Γιὰ τὸν ἕνα καὶ ἀξιοσημείωτο λόγο, πῶς καὶ τὰ δύο βγῆκαν νὰ κάμουν, καλὴ-κακὴ ἀδιάφορο, φιλολογία. Ποῦ θὰ πῆ νὰ κάμουν ψέμμα. Κάτι ποῦ θυμίζει μὲ πολλὴ πλῆξι τὰ πιάνα τῶν οἰκογενειῶν. Κάθε κορίτσι μαθαίνει πιάνο καὶ, ἀλλοίμονο, κάμνει μουσικήν! Καὶ τὴν ὥρα ποῦ τὸ πιάνο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὡς ὄργανο, μᾶς εἶνε ἀντιπαθητικό, κακό, ψυχρὸ καὶ ἀνάποδο, θὰ ἦταν ἐπὶ τέλους κάπως βαρετὸ νὰ προσέχουμε κάθε κοριτσάκι ἂν ἐκτελῆ καλὰ ἢ ἄσχημα. Νὰ ἕνα ζήτημα ποῦ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἁπλῆ, κοινή, κάποτε βάναυση διασκέδασι.

Στὴν περίπτωσι τούτη τὰ δυὸ φυλλάδια, εἶνε τὸ πιάνο. Στὸ ρημάδι τοῦτο κρούουν τὰ κόκκαλα τῆς μικρῆς των λύπης τὰ παιδιὰ τοῦ «Φοίνικα» καὶ τὰ παιδιὰ τῶν «Προπυλαίων» «ἐν πλήρει τάξει καὶ ἀσυνειδησία» εἰς πρωτότυπα καὶ μεταφράσεις.

Εἶναι μιὰ μόδα ποῦ δὲ θὰ λείψη ποτέ. Πάντα θὰ βρεθοῦν φτωχοί, κακομοίρηδες, μὲ τὴν ἀρετὴ τῆς γύμνιας τους ἀγνοημένην ἀπὸ τοὺς ἰδίους, ποῦ θὰ συρθοῦν καὶ θὰ κρατήσουν τὴ μόδα. Ἔ! θὰ πῆ ὁ Ἁπλός, ὁ Εὐνοημένος Κύριος : ἡ μόδα κρατιέται, ὁ θνητὸς χάνεται μέσα της, καταπίνεται ἀπὸ τὴν μολυσμένην αὐτὴν ἄβυσσον, χωρὶς μιὰ στιγμὴ νὰ στοχασθῆ κάτι πειὸ δικό του, πειὸ ψυχικό του. Μὰ καὶ πάλι ὁ Κύριος δὲν λησμονεῖ πῶς ἡ ἀνθρωπίνη ἀποθήκη εἶνε ἄσωτη. Καὶ πῶς δέκα χάνονται, πενήντα καινούργιοι βγαίνουν. Ἔτσι πάντα ἡ κωμωδία περνᾶ στὴν ἴδια φόρμα—καθὼς ἴδιοι κι᾽ ἀπαράλλακτοι εἶνε οἱ κωμωδοί της.

Φιλολογία λοιπόν. Ὅλοι εἶναι ἐλεύθεροι στὴ γῆ μιὰ καὶ ἡ ἐλευθερία μετριέται ἀπὸ τὶς πατοῦσες της!

Φιλολογία σὲ πρόζα, σὲ στίχο, σὲ κριτική.

Ἂς μὴ ζητήσουμε πνεῦμα σὲ μιὰ ὑπόθεσι τόσο μικρὴ κι᾽ ἀσήμαντη.

Κι᾽ ἀλήθεια ἀπὸ τὰ δύο φυλλάδια, δὲ ζητοῦμε πνεῦμα.

Ζητοῦμε χαρακτῆρα.

Ἂς μὴ ἐπιμένουν λοιπὸν στὴ ζήτησί τους νὰ μᾶς ξεγελάσουν μὲ τὸν Μπωντελαίρ, μὲ τὸν Γκουρμών, μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ πνεύματος.

Αὐτὰ τὰ καμώματα θὰ τοὺς κουράσουν.

Νὰ μᾶς δώσουν χαρακτῆρα, νὰ μᾶς δώσουν τὴν ἀτομικότητά τους. Νὰ τὴ δείξουν. Ὅποια κι᾽ ἂν εἶνε. Ἠμποροῦν; Ὅλα τἄλλα εἶνε πολὺ ξεβαμμένα μέσα.

Λιμπίζομαι τὸν καρπὸ ποῦ ροδίζει στὸ δέντρο, τὸ νερὸ μάταια δὲν ἀργοκυλάει στὸ ρεῖθρο — ἀπίκραντη πηγὴ ἀναρραντίζει πλατυὰ φύλλα, τὸ φῶς μορφοποιεῖται χαρμόσυνα, ἀκαταμέτρητα : Νὰ μιὰ ζωὴ γύρω σ᾽ ὅλους μας. Μὰ δὲν εἶναι ὁ καθένας ποῦ θὰ ἐννοήση, ποῦ θὰ θιγῆ ἀπὸ τὸ θέαμα.

Τὰ παιδιὰ τῶν «Προπυλαίων» καὶ τοῦ «Φοίνικα» γιατὶ δὲ μᾶς δίνουν ἐκεῖνο ποῦ ζοῦν, ὅπως τὸ ζοῦν; Γιατὶ δὲ μᾶς δίνουν τὸ χαρακτῆρα τους; Γιατὶ παρουσιάζονται μὲ τόγες θεάτρου σὲ πόζες πλαστῶν Καισάρων ;

Καὶ γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὴ ρωσσικὴ τέχνη, χαρακτῆρα καὶ πνεῦμα ζωῆς, νὰ τὶ ἡ ρωσσικὴ ψυχὴ ἔδωκε στὸν κόσμο, ἀπὸ τὸν γέρω Γκόγκολ, ὡς τὸν Νικολάϊ, καὶ τὸν Ἀντρέγιεφ.

Ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ ἕναν ὑπαινιγμό, δὲν ἀξίζει νὰ πετάει κανεὶς ἀνάμεσα σὲ κόσμο ποῦ δὲν τυραννήθηκεν ἀκόμη ἀπὸ ἐρωτηματικά.

MARCELLE CAPY : Une voix de femme dans la mêlée. — « Γονατίζομεν ἐμπρὸς στοὺς ἐθνικόφρονας πολεμιστὰς ποῦ συντονίζουν λόγια καὶ πράξεις, ποῦ πληρώνουν μὲ τὸν ἑαυτό τους... » μᾶς λέγει ἡ Marcelle Capy, ἡ νοτιομεσημβρινὴ Γαλλίδα ποῦ ὕστερα ἀπὸ τὸ μεστωμένης, πικρῆς μὰ ξάστερης σοφίας βιβλίο τοῦ Ρομαὶν Ρολλάν, (Au dessus de la mêlée) ἔδωκε τὸ ἀνακουφιστικὸ ἐκεῖνο «Une voix de femme dans la mêlée» τὸ εἰρωνικό, πνευμωτῶδες, γερῆς καρδιᾶς καὶ λεπτοῦ, καλλιεργημένου πνεύματος βιβλίο της.

«Τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, λέγει στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου τούτου ὁ Ρομαὶν Ρολλάν, συντρίβει ἡ σημερινὴ τυφλὴ ἐποποιΐα, ἡ ἀξιοθαύμαστη κωμωδία».

Συντρίμμια αὐτῶν τῶν λαῶν καὶ ἀπόψεις αὐτῆς τῆς ἀξιοθαύμαστης

κωμωδίας, τῆς τυφλῆς ἐποποιΐας, βλέπει καὶ αἰσθάνεται ἡ Capy καὶ μὲ γερὸ τρόπο ἀποδίδει τὸν πόνο της, τὸ σαρκασμό της, τὴν εἰρωνία της.

Τὰ λόγια, μὲ τὰ ὁποῖα ἀρχίσαμε τὴ σημείωσί μας, εἶναι ἀπὸ τοὺς κυριαρχοῦντας τόνους τοῦ βιβλίου τῆς Marcelle Capy καὶ ἀλήθεια εἶναι ἕνας στοχασμὸς ποῦ ξανοίγει καὶ σὲ μᾶς θέμα πλατύ, σὲ μᾶς ποῦ ζοῦμε ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους, ποῦ ἡ δύναμίς των εἶναι ἡ ὑποκρισία των, ὑποκρισία στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τους.

Μὰ δὲν ἦλθεν ἡ στιγμὴ νὰ ξανοίξουμε τὸ θέμα τοῦτο. Τὰ μάγουλα τῶν θνητῶν, ποῦ καθισμένοι στὰ γραφεῖα τους καταγίνονται εἰς τὸν ρητορικὸν ἡρωϊσμόν, τὰ παραδίνομεν σήμερα στὸ χέρι τῆς Capy, ἔτσι τσουκτερὰ καθὼς πέφτει σ' ὅλους αὐτοὺς «τοὺς πατριώτας τῶν καφενείων καὶ τῶν ἐφημερίδων» καθὼς ἀναφέρει ὁ ποιητὴς Han Ryner στὴ φωτεινὴ κριτική του γιὰ τὸ βιβλίο, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκφράζεται «μακρυὰ ἀπὸ τὰ σοφίσματα τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς ρητορικῆς, ὁ κοινὸς νοῦς τοῦ λαοῦ τῆς Γαλλίας».

Ἡ Marcelle Capy μὲ τὴν παρηγορητικὴ τόλμη της ν' ἀρνηθῆ νὰ σμίξη τὴ φωνή της στὸ χορὸ τῶν πολεμικῶν παθῶν, δίνει στοὺς λίγους ἀνθρώπους κάθε λαοῦ ἀφορμὴ γιὰ στοχασμούς, δίνει ἀκόμη ὑπαινιγμοὺς γιὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἠμποροῦμε ἀνθρώπινα ν' ἀντικρύσουμε τὴν ἀξιοθαύμαστη κωμωδία, τὴν τυφλὴν ἐποποιΐαν. Εἶναι πράγματι βιβλίο ποῦ ἀπευθύνεται στὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδιά, γιατὶ καὶ πνεῦμα καὶ καρδιὰ ἔχει.

Στὸ πρόχειρο τοῦτο σημείωμα θέλαμε ἴσια-ἴσια τοῦτο νὰ δείξουμε, τὸ εἶδος τοῦ βιβλίου. Εἶδος πράγματι ἀνώτερο. α.

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ. — Ἀγαπητὲ Στέφανε Πάργα. — Γιὰ τὸ νέο φυλλάδιο τῶν «Γραμμάτων» μὴ περιμένεις νὰ σοῦ στείλω τίποτε γιὰ νὰ δημοσιέψεις. Θὰ ἐλυπούμουνε πολὺ νὰ ξέρω ὅτι ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἔδιδα γιὰ δημοσίεψη θὰ ἐγίνετο ἀφορμὴ ὅπως οἱ διανοούμενοι μας, δοκιμάσουν μισῆς ὥρας γαλήνια φιλολογικὴ ἐντρυφή, ἐνῷ σὲ κάθε ἄλλο παρὰ νὰ ἐντρυφοῦν σὲ φιλολογισμὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσχολοῦνται σήμερα. Σήμερα παίζεται τὸ μέλλον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ στὴν Ἑλλάδα. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ θὰ ἐξακολουθήσει νὰ εἶναι ἐπιπόλαιο, νωθρό, σκουργιασμένο ἀπὸ προλήψεις, μιμητικό, ρουτινιάρικο, παθητικό, στενό, φυλετικό; ἢ θ' ἀλλάξει καὶ θὰ γίνει πιὸ βαθύ, πιὸ ζωηρό, πιὸ ἐλεύθερο, πιὸ προοδευτικό, πιὸ τολμηρό, πιὸ πλατύ, πιὸ ἀνθρωπιστικό; Ἐκεῖ εἶναι τὸ ζήτημα τὸ σπουδαῖο. Τί σημαίνουν λοιπὸν μερικὲς σελίδες μου, μέσα στὸ φυλλάδιο αὐτό, οἱ ὁποῖες εἶναι ἄσχετες μὲ τὴ κατάσταση. Καλύτερα νὰ βρίσκονται στὸ συρτάρι μου κλειδωμένες. Μὲ φιλία καὶ συγγνώμη.

Γ. ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗΣ

P. S. Σοῦ στέλνω ὅμως μερικὰ σημειώματα. Ἂν σᾶρέσουν δημοσίεψέ τα.

ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ 28-XII-1916.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΙΣΙ. [Τὰ ὀλίγα αὐτὰ γράμματα ἀποσπῶ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔστειλα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1915 στὸ φίλο μου Γιάννη Σαρεγιάννη].

Ι. Τὸ μεγαλείτερον ὄφελος ποῦ εἶδα στὸ Παρίσι—καθὼς καὶ ἦταν ἐπόμενον ἂν καὶ δὲν τὸ εἶχα προΐδῃ καθόλου—εἶναι ὅτι μὲ συνεφιλίωσεν ὡς διὰ μαγείας μὲ τὸν πνευματικὸν κόσμον.

Εἶναι πράγματι τὸ Παρίσι «πόλις φωτός».

Τὸ Viareggio μὲ συνεφιλίωσε, μὲ τὴ φύσι, μὲ τὴ ζωή, μὲ τὸν ἄνθρωπο, μὲ ἐπανέφερε σὲ αἰσθήματα περισσότερο φυσικά. Ἐκεῖ ἐπρωτόνοιωσα τὸ γλυκὸ αἴσθημα τοῦ νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος—ἄνθρωπος μέσα στὴ φύση. Ἀλλὰ μοῦ ἔμενεν ἀκόμη νὰ συμφιλιωθῶ μὲ τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ μὲ τὸ βιβλίο. Χωρὶς νὰ προσθέσω ὅτι τὸ βιβλίο εἶναι πολὺ παραμελημμένο καὶ παραγνωρισμένο στὸ Viareggio. Σχεδὸν εἶχα τὸ φόβο τοῦ βιβλίου.....

Αὐτὸ τὸ καλὸ ἔχει τὸ Παρίσι: πῶς ἐνδυναμώνει τὸ πνεῦμα.

II. Ἡ πιὸ εὐχάριστη ἔκπληξις ποῦ δοκιμάζει κανεὶς ὅταν ἐπαναβλέπει ἐκ νέου τὸ Παρίσι εἶναι ποῦ βρίσκει τὰ πράγματα ὅπως τὰ εἶχεν ἀφίσῃ. Τὸ Παρίσι εἶναι μιὰ πόλις συμπληρωμένη ὅπου τὸ πᾶν εἶναι στὴ θέσι του καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει παρὰ μιὰ θέσις γιὰ κάθε τι. Ἐνῷ ὅταν ἐπαναβλέπωμε κανένα χωριουδάκι ἢ καμμιὰ μικρὴ πολιτεία μᾶς προξενεῖ χαρὰν κάθε τι τὸ νέον ποῦ συναντῶμεν, σὲ μιὰ πολιτεία σὰν τὸ Παρίσι ἡ στασιμότη μᾶς εὐχαριστεῖ. Ἕνα νέο σπητάκι νεοοικοδομημένο, μιὰ βρύσι νεοχτισμένη, ἕνα καλτερῦμι νεοφτιασμένο, ἰσιωμένο μᾶς κάνουν μεγάλην ἐντύπωσι καὶ μᾶς προξενοῦν μεγάλη χαρά, μᾶς φαίνονται ὡσὰν κοσμοϊστορικὰ γεγονότα, ὅταν τὰ συναντῶμε σὲ ἕνα χωριὸ ὅπου ἔχομεν ἤδη κατοικήσῃ.

Ἐδῶ παρετήρησα ὅλο τὸ ἐναντίο. Μοῦ ἄρεσε νὰ τὰ βλέπω ὅλα στὸν τόπο τους καὶ τίποτε περισσότερο. Ἐπέρασα ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς Ancienne Comédie μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴ πεποίθησι συγχρόνως νὰ δῶ σὲ μιὰ βιτρίνα τὸ κομάτι τοῦ pain de seigle à 10 centimes ποῦ ἠγόραζα ἄλλοτε ὅταν περνοῦσα ἀπὸ κεῖ πηγαίνοντας στὸ Λοῦβρο. Καὶ τὸ κομμάτι ἦταν πράγματι ἐκεῖ καὶ ἐφαίνετο σὰν νὰ μὲ ἀνέμενε, τώρα καὶ τρία χρόνια...

Καὶ τόσα ἄλλα....

III. Δὲν μοῦ ἔκανε καμιὰν ἔκπληξιν ἡ ἀφθονία τῶν βιβλίων ποῦ ἔχουν γραφῇ ὡς τώρα γιὰ τὸν πόλεμον καὶ ποῦ βλέπει κανεὶς ἐκτεθειμένα στὶς προθῆκες ὅλων τῶν βιβλιοπωλείων, παλαιοπωλείων, κιόσκιων κ.λ.π. Σήμερα κάθε Γάλλος θέλει νὰ πῇ τὴ γνώμη του γιὰ τὸν πόλεμο. Δὲν μοῦ ἔκανε ἔκπληξι γιατὶ δὲν μοῦ ἔδειξε καμιὰ νέα ὄψι τοῦ Γάλλου. Ἀπεναντίας γιὰ μιὰ φορὰ ἐπὶ πλέον ὁ πόλεμος αὐτὸς κατέδειξεν ὅτι ὁ Γάλλος—ἀκόμη καὶ ὅταν ἔχει τὸν Ἀννίβαν εἰς τὰς θήρας—εἶναι ἄνθρωπος τοῦ πνεύματος, τῶν ἰδεῶν, ἀταλυτικός, κριτικός.

Τί θὰ κρατήσῃ ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ τὴν μάζαν αὐτὴν τῶν βιβλίων; Τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν θὰ τὴν ἔχουν βέβαια ὑποβάλῃ στοὺς ἑαυτούς των, οἱ διάφοροι συγγραφεῖς, ἐὰν τοὐλάχιστον κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν προφανῆ των προσπάθειαν ὅπως δώσουν ἕνα τίτλον πιστικὸν ἢ εὔγλωττον, ἢ ἀκόμη ἀπομνημονευτικὸν ἢ καὶ ἁπλούστερα ἠχηρὸν στὰ βιβλία των. Μέσα στὲς τόσες φωνὲς ὁ καθεὶς ὑψώνει τὴν φωνή του ὅσο μπορεῖ ψηλότερα ὅπως ἀκουσθῇ.

Μὴ ξεχνᾶμε καὶ τοὺς ἐμφατικοὺς τίτλους ἐκείνων τῶν βιβλίων τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς ἐξυπηρετοῦν ἕνα κόμμα...

Καθὼς βλέπεις, ὁ πόλεμος δὲν ἄλλαξε τὸ βάθος τῶν πνευμάτων. Ἁπλῶς ἄλλαξε τὴν κατεύθυνσίν των δι' ἓν διάστημα.

IV. Οἱ λογοτέχνες οἱ ὁποῖοι ὅσο μεγάλοι ποιηταὶ καὶ νὰ εἶναι καμμιὰ φορὰ δὲν εἶναι ἱκανοὶ ποτὲ νὰ ἀντιμετρηθοῦν στὴ σκέψι μὲ τοὺς φιλόσοφους—μὲ μερικὲς ἐκφράσεις εὔγλωττες στὴ συντομία τους, μὲ μερικὲς ὡραῖες φράσεις κάμνουν κἄποτε μεγάλο κακὸ στὰ πνεύματα. Διότι ὑπὸ τὴν ὑποβολὴ κάποιου αἰσθήματος δημιουργοῦν μερικοὺς θρύλλους, οἱ ὁποῖοι ὅπως ἐξαλειφθοῦν ἀπαιτοῦνται χρόνια: ἐάν ποτε ἔχουν τὴν τύχην νὰ ἐξαλειφθοῦν.

Ἀπαιτεῖται νὰ χυθῇ γι' αὐτὸ περισσότερο μελάνι —ὦ! ἀπείρως —ἀπὸ ὅτι ἐχρειάσθη ὅπως δημιουργηθοῦν. Τὸ hideux sourire τοῦ Βολτὲρ γιὰ τὸ ὁποῖο κάμνει κάπου λόγο ὁ Alfred de Musset εἶναι κι' αὐτὸ ἕνας θρύλλος ποῦ δὲν μποροῦσε νὰ βλαστήσῃ παρὰ στὸ μυαλὸ ἑνὸς ἀνθρώπου προικισμένου μὲ μιὰ αἰσθηματικότητα ὑπερβολικὴ ἀλλ' ἀρρωστημένη.

Μοῦ ἀρέσει νὰ ἐπισκέπτομαι τὸ Square Monge : ἐκτὸς ποῦ εἶναι ἥσυχον, ἐκτὸς ποῦ περικλείει τὸ ἄγαλμα τοῦ Fr. Villon (μὲ ὅλο ποῦ τὸ ἄγαλμα αὐτὸ δὲν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς στὴν ἱστορικὴν ἀλήθεια) ἐκτὸς μερικὰ ἄλλα ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα ποῦ περιέχει,, ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἐπισκεφθῇ ἀκόμη—καὶ κυρίως—ὅπως θεωρήσῃ ἕνα ἄγαλμα τοῦ Βολτὲρ—Voltaire assis.

Ἀκριβῶς σαὐτὸ τὸ ἄγαλμα φαίνεται τὸ πολυθρύλλητο μειδίαμα τοῦ Βολτέρ. Τοῦ Βολτὲρ πλέον κουρασμένου ἀπὸ τὴ μεγάλη καὶ μακρυὰ πάλη ἐναντίον τοῦ Φανατισμοῦ, τοῦ Βολτὲρ-Πατριάρχου, τοῦ Βολτὲρ μέσα στὸ θρίαμβο του καὶ τὴν ἀποθέωσι του. Βέβαια τὸ μειδίαμα τοῦ Βολτὲρ δὲν εἶναι ἐκεῖνο τὸ χαριτωμένο μειδίαμα τοῦ Ἑρμοῦς τοῦ Πραξιτέλους ποῦ συνδυάζει τὴν ἄφατον γοητείαν μὲ τὴν ἐλαφρὴ ἀπογοήτευσιν. Ἀλλὰ τὸ μειδίαμα τοῦ Βολτὲρ δὲν εἶναι ἐπὶ πλέον hideux. Ἁπλούστατα εἶναι τὸ μειδίαμα ἑνὸς ἱκανοποιημένου, ἑνὸς τολμηροῦ μέσα στὸ ποίμνιο τῶν δειλῶν, ὅστις ἔφερεν εἰς πέρας τὸ ἔργο του, εἶναι τὸ μειδίαμα ἀνθρώπου ποῦ πάλαισε γιὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀπὸ τὸ σκότος τοῦ ψεύδους καὶ τῆς δυσιδαιμονίας.

Ἔχω τὴ πεποίθησι καὶ τρέφω τὴν ἐλπίδα πῶς θὰ ἔλθῃ μέρα ποῦ ὁ Βολτὲρ θὰ παύσῃ νὰ μένῃ ἕνας μεγάλος παραγνωρισμένος. Λησμονημένος περισσότερον ἀπὸ φόβον παρὰ ἀπὸ περιφρόνησι, ὁ Βολτὲρ τὸν ὁποῖον σήμερα εἶναι τῆς μόδας νὰ βρίσκουν κρῦον, ὑπῆρξε πράγματι ὁ πλέον ἔνθερμος, ὁ πλέον ἐμπαθὴς (passionné) ἄνθρωπος ποῦ γέννησεν ἡ φύσι. Τί εἶναι ἡ passion τοῦ Rousseau μπροστὰ σὲκείνη τοῦ Βολτέρ; Εὕρετέ μου μιὰ φράσι τοῦ Βολτὲρ ποῦ κάτω ἀπὸ τὴ τελείαν ἁρμονίαν της νὰ μὴ κρύπτῃ μιὰ passion : ἀλλ' ὁ Βολτὲρ ἐγνώρισε νὰ θέσῃ τὴ passion του εἰς τὴν ὑπηρεσία καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψι τοῦ λογικοῦ: καὶ μὲ σκοπὸ τὴ καταπολέμηση τοῦ ψεύδους.

V. Ἐκεῖνο ποῦ ἑλκύει περισσότερο τὸ μάτι τοῦ ἐπισκεπτομένου τὸ Παρίσι κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχή, εἶναι ἡ πληθώρα τῶν ἀναπήρων ποῦ βλέπει κανεὶς στοὺς δρόμους. Πρὸ ἡμερῶν ἔξω ἀπὸ τὴ μεγάλη εἴσοδο τοῦ κήπου τοῦ Λουξεμβούργου συνήντησα ἕνα ὅμιλο ἀπὸ πέντε στρατιῶτες ὅλους νέους: εἶχαν τὸ ὅλον ἕξη πόδια καὶ πάλιν ἀπὸ δυὸ-τρεῖς ἀπ' αὐτοὺς ἔλειπε τὸ ἕνα χέρι (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τοὺς κουλοὺς λείπει τὸ ἀριστερὸ χέρι). Δὲν ξέρεις πόσον λυπηρὸν εἶναι αὐτὸ τὸ θέαμα. Ἀδύνατο νὰ κάμῃ κανεὶς βῆμα χωρὶς νὰ συναντήσῃ καὶ ἕναν ἀνάπηρον: κουτσόν, κουλόν, στραβόν, μὲ δεμένο τὸ κεφάλι. Συχνὰ ὁ ἴδιος ἀνάπηρος εἶναι τέτοιος σὲ διάφορα μέρη τοῦ σώματός του.

Τὰ θύματα αὐτὰ τοῦ πολέμου κινοῦν τὸν οἶκτον. Οἶκτον ποῦ αἰσθάνεται κανεὶς τὴν ἀνάγκην νὰ κρύψῃ, ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὸν ἴδιον πληγωμένον τοῦ ὁποίου τὸ μάτι δὲν συναντᾷ παρὰ τὸ ἴδιο μονότονο στὴν ἔκφρασι του βλέμμα τῶν διαβατῶν.

Ὑπῆρξαν οἱ προτείναντες ὅπως μετὰ τὸν πόλεμον, εἰς τὰ στήθη ὅλων τῶν θυμάτων τοῦ πολέμου ἐξαρτηθῇ ἰδιαίτερο σῆμα ἀναγνωρίσεως. Διὰ ποῖον λόγον; ἵνα οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν πλέον ὁ νοῦς των ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν σκέψιν τῆς συμφορᾶς των; Ἂς ἀφίσωμεν δὲ κατὰ μέρος τὰς παραδοξολογίας τῶν εὐσπλαχνικῶν ἐκείνων κυριῶν, αἱ ὁποῖαι προέτειναν νὰ σταυροκοπῶνται οἱ διαβάται ἐνώπιον κάθε βαρέως ἀναπήρου εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης. Ἂς ἀφίσωμε τὰ θύματα εἰς τὴν δυστυχίαν των. Ἂς μὴ ζητῶμεν νὰ

ἐκμεταλλευθῶμεν τὴν ἐπελθοῦσαν μεγάλην Συμφορὰν καὶ Δυστυχίαν, ὅπως ὑποθάλψωμε καὶ ἀναζωπυρήσωμε τὴ φλόγα μιᾶς θρησκείας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ μέγα μέρος τῶν ἰδίων τραυματιῶν ἔπαυσε πρὸ πολλοῦ νὰ πιστεύῃ.

VI. Στὸν κῆπο τοῦ Λουξεμβούργου μέσα στὰ πολλὰ ἄλλα ἀγάλματα καὶ προτομὲς ὑπάρχει καὶ ἕνα λευκὸ ἄγαλμα τῆς George Sand. Γύρω του ἐκτείνεται μιὰ πράσινη χλόη, πέρα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀρχίζουν αἱ δενδροστοιχίαι.

Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ μ' ἀρέσει νὰ τὸ ἐπισκέπτωμαι, κἄθε ὅταν ἔχω καιρό. Μοῦ φαίνεται σὰν ἡ George Sand νὰ εἶναι σήμερα, παραμελημένη, ξεχασμένη. Μοῦ φαίνεται σὰν νὰ διακρίνω ἀπάνω στὸ μάρμαρο, μιὰ κἄποια λύπη, κἄποιο γλυκὸ παράπονο.

Πόία τραγικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῆς George Sand! Ἀπὸ τὴ μιὰ ὁ πόλεμος, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ εἰδύλλιο!

Πῶς εἶναι δυνατὸ σήμερα ὁ κόσμος νὰ αἰσθανθῇ τὸν συγγραφέα τὸν ἰδανιστήν, ποῦ ἠγάπησε τὴν φύσι καὶ τὴν ἀγροτικὴ ζωή, τοὺς χωρικούς, ποῦ περιέγραψε μὲ ὁμηρικὴν ὅλως χάρι τοὺς ἔρωτάς των καὶ τὰ ταπεινά των αἰσθήματα;

Ἴσως θὰ περάσουν ἀκόμη χρόνια πολλὰ προτοῦ τὸ ἔργο τῆς George Sand ἐπανεύρῃ τοὺς ἀναγνώστας του.

Πρὸς τὸ παρὸν εἶναι λησμονημένη.

Καὶ νά γιατὶ μὰρέσει σεμένα τὸ φίλο της, νὰ τῆς κάμνω τὴν καθημερινή μου ἐπίσκεψι, νὰ τὴ παρηγορῶ, νὰ τὴ καταπραΰνω.

Διότι πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ὀργισμένη ἡ George Sand, ἐὰν ξέρει ὅτι τοὺς ἀγροὺς ἐκείνους ποῦ τόσον ἀγάπησε καὶ ἔψαλλε τόσον ὡραῖα, σήμερα τοὺς ποτίζει αἷμα.

VII. Ἀμέσως μὲ τὴ πρώτη μέρα ποῦ ἔφθασα ἐδῶ, καὶ ὡς ἦτο μπορῶ νὰ πῶ καθῆκόν μου μετέβην νὰ ἐπισκεφθῶ, εἰς τὸ 282 Boulevard Raspail, τὸν φιλόσοφον Félix Le Dantec. Περιττὸν νὰ σοῦ πῶ — διότι τὸ ξέρεις καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον — ὅτι ὁ ἀπεριόριστος θαυμασμὸς ποῦ τρέφω δι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον δὲν ὑπέστη ποτὲ ὕφεσιν ἢ κλονισμόν. Ηὔξησε μάλιστα ἀφ' ὅτου εἶδα μερικὰ μέτρια πνεύματα νὰ μειδιοῦν εἰρωνικὰ προφέροντα τὸ ὄνομά του.

Ὁ Le Dantec μὲ ἐδέχθη ὅπως ἕνας πράγματι ἐλεύθερος ἄνθρωπος δέχεται ἐκείνους ποῦ τὸν ἐπισκέπτονται. Μοῦ ὁμίλησεν ὅπως ὁμιλεῖ ἕνας ἄνθρωπος ποῦ διαβάζει ἀλαθάνστως στὴ φυσιογνωμία ἐκείνου μὲ τὸν ὁποῖον ὁμιλεῖ. Ἀλλὰ τί εἶναι ἡ ἐγωϊστικὴ ἱκανοποίησις νὰ δῶ τὸν Le Dantec νὰ μοῦ μιλῇ ὅπως μοῦ ἐμίλησε, μπροστὰ στὴ γοητευτικὴ ἀνάμνησι ποῦ ἀπεκόμισα ἀπὸ τὴ συνομιλία του; Ἐλυπήθην ὅταν ἤκουσα ὅτι μόλις βγαίνῃ ἀπὸ μακρυὰ περίοδο ἀσθενείας φύσεως φυματιώδους τὴν ὁποίαν ὅμως κανεὶς ἰατρὸς ὡς τώρα δὲν κατώρθωσε νὰ ὁρίσῃ. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρρώστεια ἔχει ὑποφέρῃ καὶ ἄλλοτε. Καθὼς μοῦ εἶπε, ἐπέρασε σχεδὸν ὁλόκληρο τὸν χειμῶνα ἄϋπνος. Μὲ ὅλην αὐτὴ τὴν ἀσθένειαν ποῦ τὸν ἐτυράννησεν ἐπὶ μῆνες, δὲν ἔπαυσε καθὼς μοῦ εἶπε ἀπὸ τοῦ νὰ σκέπτεται. «Oh! je pensais, je pensais à une foule de choses!» Καὶ ἔχει πολλά, πολλὰ ἀκόμη νὰ πῇ. Ἀκριβῶς τὴ μέρα ποῦ ἐξερράγηκεν ὁ πόλεμος ἐπρόκειτο νὰ τεθῇ σὲ κυκλοφορία ἕνα νέο βιβλίο του, ὑπὸ τὸν τίτλον: La Mort et la Conscience Universelle, ἂν θυμοῦμαι καλά: ἐξ αἰτίας ὅμως τοῦ πολέμου ἀνεβλήθη ἡ κυκλοφορία τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον ἔχει τυπωθῇ στὴ Collection Scientifique τοῦ Flammarion. Τώρα σκέπτεται νὰ γράψῃ ἕνα βιβλίο σχετικῶς μὲ τὸν

πόλεμον, ὅπου θὰ προσπαθήσῃ νὰ φανῇ, ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερον ἀντικειμενικός, προσπαθῶν νὰ λησμονήσῃ δηλ. γράφοντας, ὅτι εἶναι Γάλλος.

Μοῦ εἶπε πολλὰ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὸν ἴδιον ἑαυτόν του: πῶς τὸ βάθος τοῦ πνευματικοῦ του χαρακτῆρα εἶναι ἡ «περιέργεια». Πῶς εἶναι ἡ περιέργεια ποῦ τὸν ὤθησε μιὰ μέρα ποῦ ἐκτελοῦσε ἕνα περίπατο μὲ τὸν Tannery, στὴ θέα μιᾶς mousse ποῦ ἔφερε σπόρους, νὰ μελετήσῃ τὴν βιολογίαν ἀμέσως μόλις ἐπεράτωσε τὲς μαθηματικές του σπουδές.

Ἔμαθα ἐπίσης πῶς τοῦ ἀρέσει πολὺ ἡ συναναστροφὴ τῶν καλλιτεχνῶν καὶ πῶς ἔχει προσωπικοὺς φίλους ὅλους τοὺς διασήμους ζωγράφους ποῦ κατοικοῦν στὸ Παρίσι. Τοῦ ἐμίλησα γιὰ τὸ θαυμασμὸ ποῦ τρέφει ἕνας μεγάλος ζωγράφος τῆς Ἰταλίας, ὁ Viani δι' αὐτὸν καὶ μοῦ εἶπε πῶς θὰ ἦτο εὐτυχὴς νὰ τὸν γνωρίσῃ.

Στὸ τέλος τῆς ὁμιλίας του, ὡσὰν συμπεραίνων μοῦ εἶπε:

«Εἶμαι εἷς ἄνθρωπος εὐτυχής. Εἶχα τὸ εὐτύχημα νὰ γεννηθῶ στὴν » ἐποχὴν αὐτὴν καὶ νὰ παρακολουθήσω ὅλην τὴν πνευματικὴν κίνησιν » μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ποῦ ἔφεραν στὴν ἐπιστήμη αἱ θεωρίαι τοῦ Δαρβί- » νου. Ζῶ ἥσυχος, σκέπτομαι, γράφω, μὲ ἀκούουν, βγένω σὲ περίπατον μό- » νος, ἐνδιαφέρομαι στὸ πέταγμα ἑνὸς ἐντόμου, στὸ χρωματισμὸ ἑνὸς ἄνθους.»

Αὐτὰ ἐν ὀλίγοις, τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα ποῦ ἤκουσα ἀπὸ τὸ στόμα του.

Διὰ νὰ τελειώσω σοῦ ἀναφέρω αὐτὸν τὸν τίτλον ποῦ τοῦ ἔδωκεν, καθὼς μοῦ εἶπε, ἕνας φιλόσοφος σὲ μιὰ κριτικὴ γιὰ τὸ ἔργο του: le savant sans peur et sans reproche. Ἀγνοῶ περὶ τίνος φιλοσόφου πρόκειται.

ΙΟΥΛΙΟΣ ΤΟΥ 1915.

ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ. — Διν̀οτανε ἡ μάχη τῆς Ἰένας καὶ ὁ Ἔγελ, ἔγραφε τὴ «Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος». Τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο γνωστὸ στοὺς ἀναιμικοὺς φιλολόγους μας ὅσο ἐκεῖνο τοῦ Γκαῖτε, (πιὸ παγκόσμιας φήμης) ὅστις ἔμεινε ἀδιάφορος στὴν πατριωτικὴ ἐξέγερση τῶν συγχρόνων του. Φαντάζουνται λοιπὸν οἱ φιλολογίζοντες τῆς Ρωμηοσύνης ὅτι ἡ ἀδιαφορία τους γιὰ τὰ σημερινὰ γεγονότα προέρχεται ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο ποῦ ἔχουν φτάσει καὶ τὸ ὁποῖο τοὺς ἐπιτρέπει νὰ βλέπουν μὲ ἀπαθὲς βλέμμα τοὺς σπασμοὺς τῆς ἀνθρωπότητας:

Suave mari magno turbantibus acquera ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.

Ἀλλ' ἀφοῦ μᾶς φέρνουν τὸν Γκαῖτε, ἂς μιλήσουμε γιὰ τὸν Γκαῖτε, γιὰ νὰ σβύσουμε τὴν ἰδέα ποῦ κινδυνεύουν νὰ σχηματίσουν ὅτι κάτι κοινὸ (ὁ ὀλυμπισμὸς) τοὺς συνδέει μὲ τὸ μεγάλο σκέπτη καὶ ποιητή.

Διηγεῖται ὁ Soret τὸ παρακάτω ἀνέκδοτο:

«Κυριακὴ 2 Αὐγούστου 1830. — Οἱ ἐφημερίδες μᾶς ἀνήγγειλαν ὅτι » ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουλίου ἄρχισε... Τὸ ἀπόγεμα πῆγα στοῦ Γκαῖτε. — » Ἔ λοιπόν!, ἐφώναξε μόλις μὲ εἶδε, τὶ σκέπτεστε γι' αὐτὸ τὸ μεγάλο » γεγονός; Τὸ ἠφαίστειο βρίσκεται σὲ ἔκρηξη· τὸ πᾶν εἶναι στὶς φλόγες· » δὲν πρόκειται πιὰ γιὰ μιὰ συζήτηση «κεκλεισμένων τῶν θυρῶν».—Μεγάλο » γεγονός, ἀπάντησα. Ἀλλ' ἀπ' ὅσα ξέρουμε καὶ μ' ἕνα τέτοιο ὑπουργεῖο, » πρέπει νὰ περιμένουμε νὰ τελειώσει αὐτὴ ἡ κατάσταση μὲ τὴν ἔξωση τῆς » βασιλικῆς οἰκογένειας». — «Φαίνεται πῶς δὲ συνενοούμαστε, ἔξοχέ μου » φίλε, ἀπεκρίθηκε ὁ Γκαῖτε. Δὲ σοῦ μιλῶ γι' αὐτὰ τὰ πρόσωπα. Πρόκειται » γιὰ μένα, γιὰ μιὰ ἐντελῶς διαφορετικιὰ ὑπόθεση. Θέλω νὰ σοῦ πῶ γιὰ τὸ

» θόρυβο ποῦ ἔγινε στὴν Ἀκαδημία, ἐξ αἰτίας τῆς συζήτησης τῆς τόσο
» σπουδαίας γιὰ τὴν ἐπιστήμη, μεταξὺ Cuvier καὶ Geoffroy Saint-Hilaire».

Ὁ Γκαῖτε βέβαια, πνεῦμα ἐντελῶς κοσμοπολιτικό, ἀνθρωπιστικό, ἄπατρι, ἔμεινεν ἀδιάφορος στὸ σωβινισμὸ τῆς χώρας του, ἀλλ' ὁ Γκαῖτε δὲν ἔμεινεν ἀπαθὴς σὲ τόσα ἄλλα ζητήματα, μεγάλης σημασίας, τὰ ὁποῖα τότε δὲν προσείλκυαν τὴν προσοχὴ τῶν συγχρόνων του. Ἀληθινὰ δημιουργικὸ πνεῦμα, δὲν ἐκλείστηκε στὴν τέχνη κι' ἀκόμα ὀλιγώτερο στὴ φιλολογία. Ἀγάπησε τὴν ἐπιστήμη, ἀγάπησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐμίσησε τὸ ψέμμα, ἐπολέμησε τοὺς σχολαστικούς, τοὺς θρησκόληπτους καὶ τοὺς ψευτοφιλολόγους τῆς ἐποχῆς του: ἀγάπησεν, αἰσθάνθηκε καὶ προσπάθησε νὰ ἐξομοιώσει τὸ γαλλικὸ πολιτισμό. Μ' ἄλλους λόγους ὁ Γκαῖτε ὑπῆρξεν ὁ ἄνθρωπος ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του. Ἂν ἔμεινεν ἀπαθὴς γιὰ τὸ σωβινιστικὸ γερμανικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, δὲν ἔδειξε τὴν ἴδια ἀδιαφορία γιὰ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ὁ θιασώτης καὶ ὁ φανατικὸς ὑπερασπιστὴς ἐναντίον τῶν συκοφαντῶν μαζὺ μὲ τὸ Schiller.....

Τὸ νὰ παραβάλλουν οἱ ἀνεμικοί μας φιλολογοῦντες τὴν ἀπάθειαν τους μὲ κείνη τοῦ Γκαῖτε μοῦ φαίνεται ἀστεῖο. Ξέρομε ὅτι εἶναι πατριῶτες καὶ ὅτι ὅσες φορὲς συμβεῖ νὰ πατήσουν τὸν κάλο τῆς «ξανθῆς, ἄσπρης» γῆς τους, ἀφίνουν φωνὲς σὰν νὰ τοὺς ἔγδαιρναν. Γιατὶ λοιπὸν τότε πετοῦν τὸν Oscar Wilde καὶ «ἀναζητοῦν», κατὰ τὴ φράση τοῦ πιὸ ὑστερικοῦ ἀπ' αὐτοὺς «τὴ γροθιά, ἐκείνη τὴν εὐλογημένη κίνηση, ποῦ θὰ διέσωζε τὴν ἀνεξαρτησία του ἀπὸ τοὺς βαρεῖς ἴσκιους τῶν βαρβάρων καὶ θὰ ἐλευθέρωνε τὴν ξανθήν, ἄσπρην γῆν ἀπὸ τὰ πατήματα τῶν βαρβάρων;»

Γνωρίζομε καλὰ ὅτι ὅλα τὰ ὑψηλὰ ἰδεώδη, γιὰ τὰ ὁποῖα μάχουνται σήμερα—ἂν ὄχι τὰ ἔθνη τουλάχιστο, μερικὰ ἄτομα, τάξεις ἀτόμων—εἶναι γι' αὐτοὺς κόσμοι ἄγνωστοι, ἐπιθυμίες, ἀνάγκες ποῦ δὲν τὶς αἰσθάνουνται. Ἐκεῖνοι ποῦ θελληματικῶς τραβοῦν τῆς θυσίες σήμερα καὶ μαζὺ μὲ τὶς ἄλλες θυσίες κι' ἐκείνη τοῦ «ὀλυμπισμοῦ» τους εἶναι ἁπλὸ πόρισμα τῆς ψυχολογίας ὅτι μετὰ τὸν πόλεμο, θὰ θελήσουν τὴν ἐπικράτηση τῶν ἰδεῶν τους, καὶ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἰδεωδῶν τους, γιὰ τὶς ὁποῖες παρεδέχτηκαν ὅλες τὶς θυσίες. Ἀλλὰ πῶς θὰ ἐνδιαφερθοῦν γι' αὐτοὺς ἐκείνοι ποῦ δὲν ἐμπνέουνται ἀπὸ τὰ ἴδια αἰσθήματα;

Βέβαια, ἀφοῦ θέλετε, δὲ βλέπω κανένα λόγο νὰ συγκινηθεῖ γι' αὐτὸ τὸν πόλεμο ἐκεῖνος ποῦ δὲν αἰσθάνθηκε ποτὲ μέσα του τὸ παγκόσμιο «Ἐγώ», ποῦ ἀνατράφηκε μὲ τὴ γνωστὴ μέθοδο ἀνατροφῆς ποῦ ξέρουμε, ποῦ γεννήθηκε ἀπὸ γονιοὺς ποῦ δὲν ἐσκέφθηκαν ποτὲ παρὰ πῶς νὰ κερδίσουν χρήματα—μὲ τὸν τρόπο τὸν πιὸ αἰσχροκερδῆ καὶ τὸν πιὸ ζητιάνικο συγχρόνως. Ποῦ δὲν ἐδιάβασε παρὰ ἔργα φιλολογικά, καὶ αὐτὰ ἀπὸ πολὺ τρυφερὴ ἡλικία. Ποῦ μέσα στὴ κοινωνία, στὴν ὁποία ζεῖ, προσπαθεῖ νὰ περάσει ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο γιὰ «νομοταγής», γιὰ «καλοανατεθραμμένος», γιὰ «παιδὶ οἰκογενείας», γιὰ «διανοούμενος», γιὰ «διαβασμένος». Ποῦ δὲ συναναστράφηκε ἀπὸ τὸ λαό, παρὰ τοὺς δούλους καὶ τὰ γκαρσόνια, ποῦ δὲν ἐγνώρισε τὴν ἐργατικὴ τάξη, κ' ἔξω ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους τῆς φυλῆς του δὲν ἐγνώρισε παρὰ ἐπιπόλαια τοὺς πιὸ ὀρατοὺς τύπους ἄλλων ἐθνῶν.

Δὲ μοῦ φαίνεται ὅτι ἀπομακρύνομαι ἀπ' τὴν ἀλήθεια ἂν κηρύξω ὅτι ἡ πρώτη ἰδέα ποῦ θἄλθει στὸ νοῦ ἑνὸς Ἕλληνα ἀνεβασμένου, ὅταν τοῦ ρίξετε ἀπρόοπτα τὴ λέξη Γαλλία, θὰ εἶναι π. χ. Marcelle ἢ Gabrielle ἢ ἄλλη παρόμοια. Κι' ὄχι, Voltaire π. χ. ἢ Revolution Française, ἢ Chevaleresque...

Ὅταν λοιπὸν τὸ πνεῦμα τους εἶναι τόσο κάτω, πετάει τόσο χαμηλά, χαμοσέρνεται σχεδόν, μὴν παραξενεύεστε ἂν ὁ πόλεμος αὐτὸς τοὺς ἀφίνει ἀδιάφορους. Τὴν ἀδιαφορία αὐτὴ τὴν πέρνουν γιὰ γαλήνη, γιὰ ὕψος φιλοσοφικό. Ἀνικανότης ἠθική, πνευματικὴ καὶ ἀτομική, λέγω ἐγώ.

Ἂν διαβάσουμε τὶς βιογραφίες τῶν μεγάλων ἀντρῶν θὰ δοῦμε ὅτι ὅλοι τους ὑπῆρξαν ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τους, ἐγνώρισαν τὴν «τοπικὴ δράση». Μακρυὰ ἀπὸ τὸ νὰ μείνουν ἀπαθεῖς γιὰ ὅσα γίνουνταν γύρω τους, ἐπαλαίσανε πάντα ἀπελπιστικὰ ἐναντίο τῆς γενικῆς ἀπάθειας τοῦ περιβάλλοντος.

Ἀντὶ λοιπὸν νὰ καυχιοῦνται, νὰ ὑπερηφανεύουνται γιὰ τὴ φυσική τους αὐτὴ ἀπάθεια, οἱ φιλολογοῦντες, ἔπρεπε νὰ ντρέπουνται, ἔπρεπε νὰ ποῦν μιὰ φορὰ καὶ γιὰ καλὰ πιά: «Ἂς παύσουμε νὰ μένουμε κλεισμένοι στὸ καβοῦκι μας. Ἂς ἀφίσουμε τὴ φοβιτσιάρικη ζωή μας. Ἂς ἀγκαλιάσουμε τὴν Ἀνθρωπότητα, τὸ Λαό, τὸν Ἐργάτη, τὸ Σύμπαν. Ἂς ἀγαπήσουμε τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴν Ἀλήθεια. Ἂς εἴμαστε ὀλιγώτερο Ἕλληνες καὶ περισσότερο Ἄνθρωποι».

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΔΡΕΫΦΟΥΣ ΚΑΙ Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ "ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΗΣ" ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. — Στὴν ἀρχὴ τῆς ὑπόθεσης Δρεϋφούς, οἱ Γάλλοι διανοούμενοι εἶχαν κρατήσει μιὰ ὁλότελα παθητικὴ στάση. Κλεισμένοι μέσα στὴν Tour d'ivoire τους, ἐκύτταζαν μὲ ἀδιαφορία τὰ συμβάντα. Ὅταν ὅμως ἡ κατάσταση ἔφθασε στὸ ἀπροχώρητο, ὅταν δηλ. συναισθάνθηκαν τὸ κακὸ ποῦ γινότανε στὴν Γαλλία, στὰ πνεύματα, στὸν κόσμο ὅλο μὲ τὴν ἀποχήν τους, ὅταν ἐννόησαν ὅτι τὴν οὐδέτερη στάση τους τὴν ἐκμεταλεύετο τὸ «ἄλλο κόμμα» μὲ τὶς ἄπειρες σειρὲς τῶν μαύρων φαλάγγων του, ποῦ ὄχι λίγες ἀποτελούντανε ἀπὸ διανοουμένους κάθε εἴδους, τότε κι' ἐκεῖνοι ἐβγῆκαν στὴν παλαίστρα ἀποφασισμένοι νὰ κτυπήσουν γερὰ τὴ πολυκέφαλη Ὕδρα. Καὶ εἴδαμε τότε τὸν An. France, τὸ σκεπτικιστή, τὸν εἴρωνα, τὸ ράθυμο συγγραφέα, ν' ἀναδειχτεῖ ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς μεγάλης πάλης: ἕνας τέλειος μονομάχος. Καὶ μόνο μερικοὶ ultra-esthètes μποροῦν νὰ βροῦν ὅτι ὁ An. France, ἐζημιώθηκε μὲ τὴν Histoire Contemporaine ποῦ ἔγραψε καὶ ποῦ δὲν ἀρκέστηκε στὰ Lys Rouge.

Ο AN. FRANCE ΚΙ' ΑΥΤΟΙ.— Κ' ἐπειδὴ κάμνουμε λόγο γιὰ τὸν An. France, δὲ μποροῦμε μιὰ καὶ ἡ πένα μας συνάντησε τ' ὄνομα αὐτό, νὰ μὴ σταματήσουμε, γιὰ νὰ ἐκφράσουμε τὸν ἀνείπωτο θαυμασμό μας γιὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ πνεῦμα, ποῦ ἐμπνέει τόσα ἄλλα μεγάλα πνεύματα.

Ἂς ὑπενθυμίσουμε δὲ καὶ στοὺς ὀλυμπικούς μας, πῶς ὁ An. France εἶναι ἕνας ἄνθρωπος δράσης. Ὅτι μακρυὰ ἀπὸ τὸ νὰ φοβᾶται νὰ χρωματιστεῖ ἔθεσε ἀπεναντίας ὡς σκοπὸ τοῦ βίου του τὴν πάλη γιὰ τὸ ἰδεῶδες. Γιὰ κείνους ποῦ θὰ ἐπιχειροῦσαν νὰ τὸν ποῦν οὐτοπιστή, ἔχει δώσει τὴν τέλειαν ἀπάντηση, στὶς γραμμὲς ποῦ βάζω παρακάτω Ἱσπανικά, ὅπως ἔτυχε νὰ τὶς δῶ σὲ μιὰ ἐργατικὴ ἐφημερίδα τῆς Ν. Ἀμερικῆς:

«Sin los utopistas de antes, los hombres aùn vivirian miserabilmente y desnudos en cavernas. Son los utopistas quienes han trazado las lincas de la primera ciudad. Hay que compadecer al partido politico que no tenga utopistas. De los suênos generosos, salen las realidades bienhechoras. La utopia es el principio de todo progreso y el diseno de un porvenir mejor.»

Κι' ἀλλοῦ πάλι λέγει μ' ἐκείνη τὴ λεπτὴ καὶ βαθειὰ εἰρωνία ποῦ τὸν χαραχτηρίζει: «Οἱ οὐτοπιστὲς εἶναι ἐπικίνδυνοι γιατὶ μᾶς φέρνουν τὴν ἀηδία γιὰ τὸ παρόν.»

Γιὰ κείνους ποῦ φαντάζουνται ἴσως πῶς ἡ πολεμικὴ τοῦ μεγάλου συγγραφέα δὲν ἐκδηλώνεται παρὰ μονάχα στὰ ἔργα του—καὶ τοῦτο ἀπὸ μιὰ ἰδιαίτερη ἀντίληψη ποῦ μπορεῖ νὰ ἔχει τῆς τέχνης—θὰ πῶ ἁπλῶς ὅτι ὁ An. France εἶναι ἕνας ἀπὸ κείνους ποῦ ἔδειξαν τὸ πιὸ μεγάλο ἐνδιαφέρο γιὰ τὸ κοινωνικὸ ζήτημα. Φίλος ἐπιστήθιος τοῦ Jaurès, ἔγραψε στὸ θάνατό του, μιὰ σελίδα γεμάτη ἀπὸ πόνο, ὅπου ἐξυμνοῦσε ὅπως ἄξιζε τὸ μεγάλο ἄντρα καὶ ἀρχηγὸ τοῦ Γαλλικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος.

Ἀλλὰ συχνώτατα συμβαίνει ὁ An. France νὰ ἐκδηλώνει τὰ φιλελεύθερα αἰσθήματά του, μὲ ἔργα καὶ μὲ λόγους. Ὅσοι πῆγαν στὸ Παρίσι κ' εἶχαν μάτια νὰ βλέπουν ὅλα γύρω τους, θὰ ἔτυχε συχνὰ πιστεύω νὰ δοῦν τὄνομα τοῦ An. France σὲ κοκκινωπὲς τοιχοκολήσεις ποῦ δὲν ἦσαν τίποτε ἄλλο παρὰ ὀλιγόλογες καὶ τολμηρὲς διαμαρτυρίες ἐναντίον καταπιεστικῶν μέτρων τῆς ἐξουσίας.

ΔΗΛΗΤΗΡΙΑΣΤΕΣ ΨΥΧΩΝ, ΕΥΕΡΓΕΤΙΚΟΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ.— Εἶχα πολλοὺς λόγους γιὰ ν' ἀηδιάζω τὴ ρωμέϊκη «μανταλιτέ». Καὶ τὴν ἀηδία μου ξέρω πῶς τὴ συμμερίζουνται ὅλοι, ἀνεξαιρέτως ὅσοι ἀληθινὰ παλαίβουν ἕνα πνευματικὸν ἀγῶνα μέσα στὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν ἔχουν ἀποθαρρυνθεῖ ἀκόμα — πρᾶγμα δυστυχῶς ποῦ συμβαίνει τὸ πιὸ συχνά. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἐμίσησα πάντα τοὺς κόλακες τῆς φυλῆς, τοὺς ἀνόητους ἐκείνους μισόξενους καὶ τοπικιστές, ποῦ κηρύττουν — εἶναι δικαίωμά τους, ἀλλ' εἶναι ζήτημα ἂν κατώρθωσαν ποτὲ νὰ δοῦν μὲ τὰ μάτια τους στὴ ζωὴ — ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ὁ πιὸ εὐγενικὸς λαὸς ποῦ ὑπάρχει, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι εἶναι κατώτεροί μας, κλπ. Θυμοῦμαι ἀκόμα μιὰ συζήτηση ἰδεολογικὴ — ἂς ἐλέγαμε καλύτερα ἠλίθια — ποῦ ἀνοίχτηκε κάποτε μεταξὺ φιλολογούντων Λεβαντίνων, γιὰ τὸ Δυτικὸ καὶ Ἀνατολικὸ πολιτισμό. Ὤ! πόσους θιασῶτες βρῆκεν ὁ δεύτερος. Πόσο τὸν βρῆκαν ἀνώτερο ἀπ' τὸν πρῶτο! Μᾶς ἔφεραν ὡς ἐπιχειρήματα ὅτι πρὸ χρόνων οἱ Ἕλληνες ἔμποροι στὴν Αἴγυπτο ἐμπορεύονταν συχνὰ μὲ λόγο. Κι' ἀπὸ κεῖ ὁ σοφολογώτατος κ. Γνευτὸς κατάληγε ὅτι ὁ Ἀνατολίτικος πολιτισμὸς εἶναι ἀνώτερος τοῦ Δυτικοῦ!

Ἂν μερικοὶ ἔμποροι Ἕλληνες δὲν μεταχειρίζονταν τόσο συχνὰ τὴν πένα ἄλλοτε, ἁπλούστατα ἡ ἀποχὴ αὐτὴ προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία ἄγνοια τοῦ τρόπου τοῦ «πιάνειν τὴν πένα». Γιὰ τὸ ζήτημα δὲ τῆς τιμιότητας—τὴν ὁποία κατὰ τὸν σοφολογιώτατο κ. Γνευτὸ—ἡ ἀποχὴ αὐτὴ ἀποδείχνει—θ' ἀρκεστῶ νὰ παραπέμψω τοὺς νέους ποῦ θὰ μὲ διαβάσουν, στοὺς γονεῖς τους ἐμπόρους, γιὰ νὰ τοὺς πληροφορήσουν ἂν βγῆκαν πάντα κερδισμένοι ἀπὸ τὶς ἐμπορικὲς πράξεις τους μὲ τοὺς ὁμογενεῖς. Γνωστὸν εἶναι ἐξ ἄλλου ὅτι εἰς τὴν Εὐρώπη γενικῶς οἱ Ἀνατολίτες θεωροῦνται ὡς faux. Ἀλλὰ πόσο ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴ πραγματικότητα μερικοὺς μύωπες ἡ χρήση τῶν ἐπιστημονικῶν λέξεων.

Ἐχρειάζονταν ὅμως κ' ἕνας θεωρητικὸς τῆς ἀντίληψης σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὑπερέχει ὅλους τοὺς ἄλλους λαούς. Τὰ δυὸ ὀλιγοσέλιδα φυλάδια τοῦ θεωρητικοῦ αὐτοῦ (Γιαννόπουλου) ξέρω ὅτι ἀποτελοῦν τὸ vademecum κάθε διανοούμενου. Σ' αὐτὰ μέσα θὰ βρῆτε τὴ παλιὰ διαίρεση κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο τῆς ἀνθρωπότητας, κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Δεύτερης παρουσίας: εἰς ἐρίφια ἀγαθὰ καὶ ἐρίφια πονηρά.

Προστέσετε, τὴν ἔξαψη τοῦ φυλετικοῦ αἰσθήματος, ποῦ προκάλεσαν οἱ δυὸ «νικηφόροι» πόλεμοι (ποῦ σήμερα θὰ ὀνομάζονταν ἀψιμαχίες καὶ θὰ κρατοῦσαν δυὸ γραμμὲς στὰ communiqués officiels), τὴ μεγαλομανία ποῦ ἐκυρίεψε τότε ὅλους, τὴ πνευματικὴ νωθρότητα ποὺ τοὺς κατέλαβε, μετὰ τὴν κουραστικὴ διέγερση τῶν νεύρων των, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν δύο πολέμων, καὶ θὰ ἐννοήσετε τότε τὴ στάση τῶν διανοουμένων μας κατὰ τὰ δύο καὶ πλέον χρόνια ὅπου διαδρσματίζουνται μεγάλα γεγονότα στὴν Εὐρώπη.

Οἱ Λεβαντίνοι διανοούμενοι ἐβρέθηκαν ξαφνικὰ μπροστὰ σ' ἕνα δρᾶμα, τοῦ ὁποίου δὲν ἐννοοῦν τὰ ἐλατήρια, μπροστὰ σὲ μιὰ κλειδαριὰ τῆς ὁποίας δὲν ἔχουν τὸ κλειδί, καὶ συγχρόνως μπροστὰ σὲ μιὰ ἀναμπουμπούλα ποῦ τοὺς χάλασε τοὺς κύκλους. Οἱ πολλοὶ ἐκράτησαν ἀληθινὰ μιὰ οὐδέτερη στάτη (δὲν ἔχω νὰ τοὺς κατηγορήσω σὲ τίποτα, ὅπως δὲν ἔχω σὲ τίποτα νὰ κατηγορήσω ἕνα καμπούρη, ἕνα ραχιτικό, ἕνα ἀρθριτικό). Μερικοὶ ὅμως ἀπ' αὐτοὺς οἱ δηλητηριαστὲς ψυχῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ μιλήσω τώρα—ποῦ ἕνα αἴσθημα τοῦ πιὸ χαμηλοῦ φθόνου κινοῦσε ἐναντίον ἐκείνων τῶν ἐλαχίστων, ποῦ κάποια σκέψη, κάποιο αἴσθημα, κάποια τάση ζωῆς τοὺς ἔκανε νὰ μὴ μείνουν ἀδιάφοροι, ἀνέλαβαν νὰ δείξουν τάχα ὅτι ἐσπρώχνονταν καὶ οἱ ἴδιοι ἀπὸ κάποια ἰδεολογία, ἢ τουλάχιστο προσπάθησαν νὰ κηρύξουν ἀρχὲς ἀποσυνθετικές, ἀρχὲς ἱκανὲς νὰ γεννήσουν στὰ πνεύματα τὸ πεῖσμα, τὴν ἀμφιβολία, τὸν σκεπτικισμό, τὴν οἴηση, ἀκόμα καὶ τὴ χαιρεκάκια, γιὰ τὰ δεινοπαθήματα τῶν πιὸ εὐγενικῶν λαῶν.

Νὰ διαγράψω τὸ μελετημένο σχέδιο τῶν δηλητηριαστῶν αὐτῶν μοῦ εἶναι τὸ μόνο εὔκολο. Ἡ βάση του ἐστηρίζετο σὲ δυὸ ἀξιώματα.

1. Ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν εἶναι θέμα σκέψης—ἢ δὲν εἶναι «ὑπόθεση στὺλ γιὰ τὸν ἀρχιτέκτονα» κατὰ τὴν ἄνοστη φράση ἑνὸς ἀπ' αὐτούς.

2. «Ἡ φυλή μας προόρισται νὰ ζήση καὶ θὰ ζήση». Ὁ «Βασιλεὺς» εἶναι ὁ σαλβάτορ.

Ποιὰ πρέπει νὰ ἦταν ἡ κατάπτωση τῶν λεγόμενων διανοουμένων στὸν τόπο αὐτό, γιὰ νὰ ἔχουν ἀνεχτεῖ καὶ παραδεχτεῖ ὡς σημαιοφόρους τῆς Σταυροφορίας τους κατὰ τοῦ Δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἀνθρωπίσκους ποῦ ἐβάσιζαν τὸ πρόγραμμά τους ἀπάνω σὲ τέτοια ἀξιώματα. Ἀλλὰ σ' ὅλους ἄρεζε νὰ διαβάζουν τὰ ὑστερικὰ αὐτὰ παραληρήματα γιατὶ ἐκολάκευαν τὰ ἔνστικτά τους «Ρωμηῶν ἀθεράπευτων».

Ὅσο γιὰ μένα ὁμολογῶ ὅτι ποτὲ δὲν ἀηδίασα τόσο στὴ ζωή μου ὅσο σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, ὅπου ἐξακρίβωσα ὅτι προσωπικὰ πάθη εἶναι ἱκανὰ ἀληθινὰ νὰ ἐμπνεύσουν ἰδεολογικὰ κηρύγματα.

Ἀλλὰ κάθε μετάλλιο ἔχει καὶ τὴν ἀνάποδή του. Ἡ ἀποσύνθεση, σκουλῆκι ποῦ γενιέται θὰ ἔλεγε κανεὶς ἀπὸ αὐτόματη γέννηση, μεγαλώνει, αὐξαίνει, ἀσυναίσθητα ἁπλώνει δεξιὰ κι' ἀριστερὰ πόδια καὶ χέρια. Βυζαίνει κάθε τι ποῦ ἔχει χυμό, ἕως ὅτου τὸ ἀποξηράνει, ἕως ὅτου δὲν τοῦ ἀφίσει παρὰ τὸ σκελετό. Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξη αὐτὴ τοῦ τέρατος εἶναι κι' ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς του. Μικρό, περνοῦσε ἀδιόρατο. Μποροῦσε ἀνενόχλητο νὰ ἐπιδίδεται στὸ σκοτεινὸ καὶ φθοροποιὸ ἔργο του. Μεγαλωμένο ὅμως γίνεται ὁρατὸ σ' ὅλους, ἀκόμα καὶ στοὺς πιὸ τυφλούς. Καὶ βρίσκεται πάντα κάποιο πόδι εὐεργετικὸ γιὰ νὰ τὸ πατήσει.

Ἔτσι κι' ἡ ἀποσύνθεση στὴν Ἑλλάδα. Ἔφτασε πιὰ στ' ἀπροχώρητο. Ἐκυρίεψε ὅλα, ἐμάρανε ὅλα. Ἐργάστηκαν γι' αὐτὴ ὅλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, τὴν ἐξύψωσαν, στὸ βαθμὸ τοῦ ἰδεώδους οἱ μυαροὶ καὶ οἱ συμφεροντολόγοι.

Τὴν ἐφύσησαν ἀπὸ πάνω στὰ πνεύματα, τὴν ὑποβάσταξαν ἀπὸ κάτω. Λίγοι, πολὺ λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ φυλάξανε τὰ χέρια ἄσπρα σαὐτὸ τὸ ἄτιμο ἔργο. Ἀλλὰ νικήτρα δὲν τῆς μένει ἄλλο νὰ κάνει παρὰ νὰ ἐξαλειφτεῖ ἡ ἴδια, ἀόρατα, ἄδοξα ὅπως ἦλθε.

Ἀφοῦ ἔφαγε κάθε τι ποῦ συνάντησε στὸ ἀργὸ διάβα της θὰ φάγει καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της. Καθὼς τὴ φωτιὰ ποῦ ἀφοῦ φθείρει τὸ κάθε τι, φθείρεται κι' ἡ ἴδια ὕστερα. Τέτοια εἶναι ἐξ ἄλλου ἡ τύχη ὅλων τῶν τεράτων. Τέτοιο τὸ τέλος ποῦ τοὺς ἐπιφυλάττει ἡ ζωή. Τὰ τέρατα δὲν ἔχουν θέση μέσα στὴ ζωή, μέσα στὴ κανονικὴ ζωή. Μπορεῖ γιὰ ἕνα διάστημα, μπορεῖ ἐξαιρετικὰ νὰ συναντήσουν ἕνα περιβάλλο κατάλληλο, τέλειο, καμμιὰ φορά, γιὰ τὴν ἐξάπλωσή τους. Διότι ὅπως ὑπάρχουν ἄτομα τέρατα ὑπάρχουνε καὶ περιβάλλοντα τέρατα καὶ περιστάσεις τέρατα. Ἀλλ' ἂν κάποτε τέτοιες ἁρμονίες θεμελιοῦνται δὲν ἀργοῦν ὅμως νὰ ἐξαλειφτοῦν. Γιατὶ δὲν κατέχουν τὴ μονιμότητα, τὴ σταθερότητα τῶν ἁρμονιῶν τῆς ζωῆς, ἁρμονιῶν ἐξ ἄλλου ποῦ στηρίζουνται ἀπάνω σ' ἕνα ὁλόκληρο παρελθὸν ἁρμονιῶν. Καὶ τότε ἕνα ἀπ' τὰ δυὸ θὰ συμβεῖ. Ἡ ἁρμονία μεταξὺ ἀτόμων τεράτων καὶ περιβάλλοντος, θὰ πάψει νὰ ὑπάρχει μὲ τὴν ἐξάλειψη τῶν μὲν ἢ τοῦ δέ.

Βλέπουμε λοιπὸν τὴ φυσικὴ τάση τῆς ἀποσύνθεσης πρὸς τὴν ἐξάλειψή της. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲ θὰ μᾶς ἱκανοποιοῦσε γιατὶ θὰ ἦταν βραδεῖα, γιατὶ τέλος θὰ ἔφευγε εὐχαριστημένη μὲ τὴ συνείδηση ἥσυχη, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ἐτελείωσε τὸ ἔργο της «ἀτιμωρητεί».

Ἀλλ' ἐδῶ ἐπεμβαίνει ἕνα ἄλλο φαινόμενο : ἡ ἀντίδραση. Ἡ ἀποσύνθεση ὁρατὴ δὲ μπορεῖ νὰ ξεφύγει πιὰ τὰ μάτια καὶ συναντᾶ ἀμέσως τοὺς ὁρκισμένους ἐχθρούς της, τοὺς φίλους τῆς Ζωῆς καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Σαπίλας.

Ἀκριβῶς θἄθελα, νὰ δώσω νὰ ἐννοήσουν οἱ λίγοι ἐκεῖνοι ποῦ δὲ χάνουν ποτὲ τὸ θάρρος καὶ τὶς ἐλπίδες τους μηδὲ μπροστὰ στὴν καταστροφὴ αὐτή, ὅτι ἡ στιγμὴ ἦλθε ὅπως μαζευμένοι ὅλοι μαζύ, ἢ ὁ καθένας ἀπ' τὸ μέρος του, χτυπήσει τὸ κακὸ ὅπου τὸ βρεῖ. Τὰ πρῶτα χτυπήματα, ὁμολογῶ, εἶναι τὰ πιὸ εὔκολα κι' ἐκεῖνα ποῦ πονοῦν πιὸ λίγο. Ὑπάρχουν γάγγραινες, ὑπάρχουν σαπίλες, τὶς ὁποῖες ἴσως αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ποῦ προετοίμασαν κ' ἐπροκάλεσαν τὴν ἀποσύνθεση, θὰ ἦσαν σήμερα πρόθυμοι νὰ κόψουν, νὰ πετάξουν — γιὰ τὸ ἴδιο τους συμφέρο.

Δὲν ἀποτείνουμαι λοιπὸν σ' αὐτούς, δὲ σκέπτομαι τὶς γάγγραινες ἐκεῖνες ποῦ τὸ ἐνδιαφέρόν ὅλων εἶναι νὰ ἐξαλείψουν.

Ἐννοῶ ἄλλα χτυπήματα. Σκέπτομαι σὲ ρόχθους πιὸ βαρεῖς, σὲ χτυπήματα πιὸ γερὰ καὶ πιὸ ἀποτελεσματικά. Βλέπω νὰ σηκώνεται μιὰ νέα φάλαγκα παλαιστῶν, ποῦ δὲν ἔχει τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὰ σημερινὰ ἀνθρωπάρια. Τοὺς βλέπω νὰ ἑτοιμάζουνται γιὰ νέους ἀγῶνες, γιὰ νὰ ξεριζώσουν ὅλες γενικῶς τὶς δηλητηριασμένες ρίζες τοῦ δέντρου τῆς ζωῆς.

Δὲν πρόκειται πιὰ γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τῆς ὀρθογραφίας. Οἱ παλαιστὲς ποῦ ἔρχουνται θ' ἀμελήσουν γιὰ ὅλα τὰ μικρὰ ζητήματα καὶ δὲ θ' ἀσχοληθοῦν παρὰ γιὰ τὰ μεγάλα. Καὶ τὸ πρῶτο ποῦ θὰ κάνουν θὰ εἶναι ν' ἀνακηρύξουν τοὺς ἑαυτούς τους ἐλεύθερους ἀνθρώπους τοῦ Σύμπαντος, καὶ νὰ κόψουν τοὺς δεσμοὺς ποῦ τοὺς συνδέανε ὡς τὰ σήμερα μὲ τοὺς μοιρολάτρες καὶ θιασῶτες τῆς φυλῆς. Οἱ παλαιστὲς αὐτοὶ θὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὸν ἴδιο ἀγῶνα γιὰ τὸν ὁποῖο ἐργάζουνται οἱ ἀδελφοί τους τῶν ἄλλων φυλῶν : κι' ὁ ἀγῶνας αὐτὸς εἶναι ἕνας : ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα, ἡ ἐξευγένιση καὶ ἡ διανοουμενοποίηση τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ παλαιστὲς αὐτοὶ δὲν θὰ ἀγγαλιάσουν ὅπως τὸ ἐκμεταλλευτοῦν τὸ στενὸ ἰδεῶδες τῆς πατρίδας, δὲ θὰ κολακευτοῦν γιατὶ θὰ φέρουνται στοὺς πολιτικοὺς λόγους σὰν οἱ ἀπόγονοι τοῦ τάδε προκατακλυσμιαίου θηλαστικοῦ, ἀλλὰ θὰ ἀσπασθοῦν τὸ ἰδεῶδες τῆς Προόδου καὶ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Θὰ ζητήσουν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν πάσχουσα Ἀνθρωπότητα, τὶς πάσχουσες ἐργατικὲς τάξεις, κι' ὄχι μερικὲς νοθογενεῖς φυλὲς τὶς ὁποῖες διαφιλονεικοῦν διὰ λόγους ποῦ συμφέρουν γιὰ μιὰ τάξη πολιτῶν ποῦ προσπαθεῖ νὰ καταπιέσει τὶς ἄλλες.

Καὶ προπαντὸς θἄχουν τὴ πρόνοια ν' ἀποταθοῦν στοὺς λίγους ποῦ θέλουν ν' ἀκούσουν. Τὰ λόγια εἶναι πολύτιμα σήμερα καὶ πρέπει νὰ τὰ ρίχνει κανεὶς ἐκεῖ ποῦ ὑπάρχουν ὄχι αὐτιὰ ἀλλὰ μυαλὰ γιὰ νὰ τ' ἀκούσουν. Πολλὲς εἶναι οἱ συνειδήσεις σήμερα ποῦ τὶς κρατᾶ μιὰ ἀτολμία καὶ μιὰ ἀμφιβολία καὶ ποῦ περιμένουν ἀπό κάπου νὰκούσουν κανένα τονωτικὸ λόγο. Ν' ἀκούσουν μιὰ φωνὴ ἔξω ἀπ' τὶς συνειθισμένες φωνὲς ποῦ μυρίζουν ἀκόμα ἀπ' τὸν ναργιλὲ τοῦ καφενείου ἢ τῆς λέσχης.

Ἂς ὑποστηρίξουμε τὶς κλονισμένες συνειδήσεις. Ἂς ξαναφέρουμε τὶς πεποιθήσεις στὸν τόπο τους. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο τῶν ἀληθινὰ διανοουμένων σήμερα. Κι' ὄχι ἄλλο. Δὲν πρόκειται πιὰ γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ συστήματος τῆς ὀρθογραφίας. Καὶ ποτὲ πρὶν δὲν ἐπρόκειτο πραγματικὰ γιὰ τέτοιο ζήτημα. Νὰ ἀτομοποιήσουμε τὰ ἄτομα, νὰ ἐλευθερώσουμε τὰ πνεύματα ἀπ' τὶς προλήψεις, νὰ συνεργασθοῦμε γιὰ μιὰ νέα διευθέτηση ἠθικὴ τῶν ἀνθρώπων, καὶ διευθέτηση νέα τῆς κοινωνίας ποῦ νὰ στηρίζεται προπάντων στὴν εὐημερία ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων· αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἔργο τῶν διανοουμένων, τὸ ὁποῖο νὰ συμπληρώνει τ' ἄλλο δημιουργικὸ ἔργο τους ποῦ μποροῦν νὰ ἔχουν. Ἀλλ' ὅταν τοὺς λείπει καὶ τὄνα καὶ τ' ἄλλο δὲν πρέπει πιὰ νὰ λέγουνται διανοούμενοι, ἀλλὰ παράσιτα τῆς κοινωνίας.

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ LE DANTEC. — Οἱ ἀναγνῶστες τοῦ Βιολόγου Le Dantec, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ συγγραφέας παρουσιάζει σχεδὸν κάθε ἑξάμηνο κ' ἕνα νέο ἔργο του, πάντα ἐνδιαφέρον καὶ εὐχάριστο, θὰ παραξενεύουνται καὶ θὰ λυποῦνται μαζὺ πῶς ὕστερα ἀπὸ τὸ «La Science de la Vie» καὶ τὸ «Le Mecanique de la Vie» ποῦ εἶναι ὡσὰν μιὰ συνέχεια τοῦ πρώτου, ὁ γόης συγγραφέας δὲν ἐδημοσίευσε πιὰ καινούργιο βιβλίο. Ἡ σιγὴ αὐτὴ τοῦ τόσο γόνιμου αὐτοῦ πνεύματος ἔχει δυὸ αἰτίες. Ἡ μία εἶναι ὁ πόλεμος, ποῦ ἐμπόδισε νὰ κυκλοφορήσει ἕνα τυπωμένο καινούργιο ἔργο του, στὴ βιβλιοθήκη Φλαμμαριόν. Ἡ ἄλλη μιὰ σκληρὴ ἀρρώστεια ποῦ κράτησε στὸ κρεββάτι τὸ σοφὸ καθηγητὴ ὅλο τὸ χειμῶνα τοῦ 1914.

Εἴμαστε σὲ θέση νὰ ξεύρομε ὅτι ὁ βαθὺς αὐτὸς ἐπιστήμονας μελετᾶ μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ἔργα γιὰ τὰ πιὸ ποικίλα θέματα. Μαζὺ μὲ τ' ἄλλα θὰ εἶναι κ' ἕνα ἔργο γιὰ τὸν πόλεμο (avis aux Olympiens) καθὼς κ' ἕνα ἄλλο, στὸ ὁποῖο θὰ βάλει τὶς πραγματικὲς βάσεις τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ οἱ φίλοι τοῦ Le Dantec μποροῦν νὰ διαβάσουν στὴ «Revue Philosophique»—Φεβρουάριος καὶ Ἰούλ. 1916—δυὸ ὡραῖα ἄρθρα του τιτλοφορούμενα «Τὸ Πρόβλημα τοῦ Θανάτου» καὶ «Τὸ Ἀντικειμενικὸ καὶ τὸ Ὑποκειμενικό». Ἐπίσης στὸν τόμο 8 τοῦ 1914 μποροῦν νὰ διαβάσουν ἀκόμα ἕνα ἄρθρο πολὺ ἐνδιαφέρο «Ἡ Συνείδηση ἐπιφαινόμενο».

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΜΟΔΑ.—Εἶναι λίγος καιρὸς τώρα ποῦ ἡ μόδα παρέσυρε τοὺς διανοουμένους μας πιὸ μακρυὰ ἀπ' τὴ φιλολογία ὡς τὴ φιλοσοφία. Τὸ

κακὸ βλέπετε μεγαλώνει. Μετὰ ἀπὸ τὴ φιλολογίτη κινδυνεύουμε νἄχουμε καὶ φιλοσοφίτη. Ἀντὶ ν' ἀκοῦμε νὰ μᾶς κοπανίζουνε διαρκῶς τὸν D'Annunzio καὶ τὸν Louys, τώρα θἀκοῦμε νὰ ἐπαναλαμβάνουνται τὰ ὀνόματα ἑνὸς Bergson, ἑνὸς James, ἑνὸς Boutroux. Θὰ ἔδιδα τὴν ἴδια συμβουλὴ στοὺς νέους ἐκείνους ποῦ ὀρέγουνται νὰ μελετήσουν τὴ φιλοσοφία, ποῦ τοὺς ἔδωκε κάποτε ὁ Schopenhauer: «Ἂν δὲ χωνέψετε καλὰ τὸ Broussais καὶ τὸ Cabanis μὴν ἔλθετε στὴ φιλοσοφία.» Καὶ γιὰ νὰ εἶμαι πιὸ σύμφωνος μὲ τὸν αἰῶνα: «Ἂν δὲ χωνέψετε τέλεια ἕνα Δαρβῖνο, ἕνα Huxley, ἕνα Le Dantec, φοβηθεῖτε τὰ ἐπικίνδυνα θέλγητρα τῆς Κίρκης φιλοσοφίας.»

ALFRED FOUILLÉE: ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΜΙΑΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.—Σύμφωνα μὲ τὰ χειρόγραφα τοῦ συγγραφέα κατὰ ἀναθεώρηση καὶ τακτοποίηση τοῦ **Emile Boirac.** 1913. **Librairie Félix Alcan.**— Τὸ βιβλίο αὐτό, ἂν καὶ ἀτέλειωτο — ὁ θάνατος δὲν τὸν ἄφηκε νὰ τὸ τελειώσει—ἦταν μαζύ μ' ἕνα ἄλλο: Les équivalents philosophiques de la Religion, τὰ δυὸ τελευταῖα βιβλία ποῦ ἑτοίμαζε νὰ δώσει στὸν κόσμο, ὁ συγγραφέας αὐτός, ὁ τόσο γόνιμος σὲ σκέψεις καὶ τόσο βαθὺς σὲ ἀναλύσεις.

Θὰ ἐπιθυμοῦσα πολὺ νὰ διαβαστεῖ ἀπ' αὐτὸ τὸ βιβλίο, μὲ περισσότερη προσοχὴ τὸ κεφάλαιο ἐκεῖνο ποῦ μιλεῖ γιὰ τὰ τρία «Ἐγὼ»— les trois «moi».

«Στὴν κανονική μας κατάσταση, λέγει ὁ Fouillée, ὑπάρχουν πράγματι στὸν καθένα μας, μερικὰ κέντρα δράσης καὶ ἕλξης, μερικὲς μεγάλες Ἰδέες--Δυνάμεις, ποῦ ἂν κάθε μία ἀπ' αὐτὲς ἦταν μόνη, θὰ παρέσερνε στὴ δίνη της ὁλάκερο τὸ εἶναι μας. Ὑπάρχουν στὸν καθένα μας, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς φυσικῆς μας σύστασης καὶ ἀπὸ τὶς ἐπισωρεύσεις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς κληρονομικότητας, τρία κύρια κέντρα δράσεων, γύρω ἀπ' τὰ ὁποῖα στρέφονται πάντα οἱ παραστάσεις μας, τὰ αἰσθήματά μας, οἱ ἐπιθυμίες μας.»

Τὰ τρία αὐτὰ κέντρα εἶναι γιὰ τὸ Fouillée:

τὸ ἀτομικὸ ἐγὼ

τὸ κοινωνικὸ ἐγὼ

τὸ παγκόσμιο ἐγώ.

Ὁ Fouillée ὁρίζει τὸ παγκόσμιο ἐγὼ ὡς τὸ «σύνολο τῶν τάσεων μας πρὸς τὸ πᾶν.»

Ἂν εἶναι βέβαιο, προσθέτει ἀμέσως, ὅτι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἔχουμε τὴ θέληση τοῦ εἶναι, τοῦ νὰ διατηρήσουμε τὸ εἶναι μας καὶ ν' αὐξήσουμε τὸ εἶναι μας, δὲν εἶναι ὀλιγώτερο βέβαιο, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ὅτι τὸ εἶναι μας δὲν εἶναι ἐντελῶς χωρισμένο ἀπὸ τὸ παγκόσμιο εἶναι, καὶ δὲ μπορεῖ νὰ σκεφτεῖ τὸν ἑαυτό του χωρὶς νὰ σκεφτεῖ τὸ πᾶν, χωρὶς νὰ σκεφτεῖ τὴν ἑνότητα ἀκόμα τοῦ παντός.»

«Τὸ διανοούμενο ἄτομο, λέγει λίγο παρακάτω, ὁ Fouillée, ποῦ ἀντιδρᾶ στὸ πᾶν μὲ τὴ σκέψη, παίρνει βέβαια ἀπὸ τὸ πᾶν—ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ μικρὸ κοινωνικὸ πᾶν, ἀλλ' ἀπ' τὸ μεγάλο πᾶν — μιὰ ὤθηση ποῦ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ σύμπαν ποῦ φαντάζεται (conçoit) κι' ἀπαντᾶ μὲ μιὰν ἀντίστοιχη ὤθηση.»

Δὲ μπορῶ νὰ λεπτολογήσω περισσότερο ἀπάνω σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, γιατὶ τότε θὰ μοῦ χρειαζότανε νὰ τ' ἀναφέρω ὁλόκληρο. Θέλω ὅμως νὰ τραβήξω τὴ προσοχὴ τῶν νέων διανοουμένων, ποῦ θὰ ἔλθουν νὰ πετάξουν τοὺς παληούς, ἀπάνω στὸ παγκόσμιο Ἐγώ. Ἡ χαρακτηριστικὴ ἔλλειψη ἢ ἀνά-

πτυξης τοῦ παγκόσμιου 'Εγὼ στὴ συνείδηση τῶν διανοουμένων μας εἶναι ἐκείνη ποῦ κάνει νὰ φαίνουνται τὰ ἔργα τους τόσο φτωχὰ ἀπὸ μιὰ παγκόσμια ἄποψη. Πῶς μπορεῖ ἀληθινὰ νὰ γιγαντωθεῖ τὸ ἀτομικὸ ἐγώ, ὅταν δὲ στηριχτεῖ ἀπάνω στὸ παγκόσμιο 'Εγώ, ἀπάνω στὴ Σκέψη τοῦ Παντός, ὅταν δὲν ἔλθει σὰ μιὰ ἐπέκταση, σὰν ἕνα καθέφτισμα, μιὰ ἐνσυνειδοποίηση τοῦ Παντός ;

ΓΙΑ ΜΙΑ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ. — Γιὰ πολλοὺς «διανοουμένους» ἡ «Ἐκκληση» τοῦ Γιαννοπούλου ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος vade-mecum, ἡ δὲ ἰδεολογία του ἕνα εἶδος doctrine esotérique. Δὲ θἀνέφερα τὸ μικρὸ αὐτὸ σύγγραμμα ἂν δὲν ἤξερα ὅτι πολλοὶ ἐμπνέουνται — τοὐλάχιστο στὰ κρυφὰ—ἀπ' αὐτό. Νά λοιπὸν μερικὰ ἀποσπάσματα τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς, παρμένα στὴν τύχη ἀπὸ ἀπόσπασμα πάλι ποῦ δημοσιεύτηκε σὲ «ἐπίσημο» 'Αλεξανδρινὸ περιοδικό :

«Κάκιστα καὶ ἀδιάντροπα ἀποδίδεται ὁ τίτλος Ἄνθρωπος ὑπὸ τῆς χονδροκοπικῆς 'Επιστήμης, εἰς τὰ ὁμοιοφανῆ ζωολογικὰ προϊόντα τῶν ἄλλων γαιῶν, ἐνῶ ὅλαι αἱ ἄλλαι, δὲν κατώρθωσαν νὰ παραγάγουν ποτὲ ἕως τόρα, τίποτε ἄλλο ὡς ἀνώτερον Ζῶον ἀπὸ τὸν ἀ ν θ ρ ω π ο ε ι δ ῆ.»

«Δὲ θὰ κρίνετε Σεῖς οἱ Φράγκοι —τὰ χθεσινὰ 'Αγριογούρουνα—'Εμᾶς, ἀλλ' ἐμεῖς θὰ κρίνωμε σᾶς καὶ τὸν πολιτισμό σας.»

'Αρκοῦν.

Η ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΜΑΣ. — 'Εβρέθηκαν μέσα στὸ 'Ελληνικὸ καὶ μερικοὶ ποῦ κάποτε κάποτε ἀποπειράθηκαν νὰ χτυπήσουν μερικὰ σάπια. Ποτὲ ὅμως δὲ τὸ ἔκαναν συστηματικά. Κι' ὅμως τὸ ἔργο βιάζει. Τὸ μπιστουρί, ὁ μπαλτᾶς καὶ τὸ σφυρὶ πρέπει νὰ δουλέψουν. Πρέπει νὰ δοθοῦν χτυπήματα δεξιὰ κι' ἀριστερά, ἀπὸ πάνω κι' ἀπὸ κάτω. Καὶ «χωρὶς γάντι.» Αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ ἀρχή μας : «Περνοῦμε ἀπὸ παντοῦ. Δὲν περιμένουμε κανένα. Δὲ σεβόμαστε κανένα.»

'Ο Γιαννιὸς π. χ. σ' ἕνα προηγούμενο τόμο τῶν «Γραμμάτων», εἶχε τὸ κουράγιο νὰ πεῖ :

«'Ολόκληρη ἡ ὡς τώρα φιλολογία μας πέρασε ἄσκοπη καὶ περιττή. 'Η τύχη της μᾶς δείχνει τὴν ἀξία της : Πέρασε πάνω ἀπὸ τὴ ψυχή μας χωρὶς νὰ τὴν ἀγγίξῃ καὶ νὰ τὴν ἀνυψώσῃ. Τίποτες δὲν πρόσθεσε στὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ μας. Μποροῦσαν νὰ λείπουν τὰ 150 τακτικὰ βιβλία καθαρῆς φιλολογίας, ποῦ σημειώνει κάθε χρόνο τὸ «Δελτίο» τοῦ κ. Πολίτη, χωρὶς νὰ χάσῃ τίποτε ὁ λιγοστὸς νεοελληνικὸς πολιτισμός. Τὸν πολιτισμό του αὐτὸν ὁ Ρωμηὸς τὸν πῆρε ἀπευθείας ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκό, μὲ τὸν ἔμπορό του, μὲ τὸν ἐπιστήμονά του, μὲ τὸν ναυτικό του· δὲν τοῦ τὸν ἔδωσε ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία».

«Γιὰ νὰ βγῇ στὴν 'Ελλάδα συγγραφέας, ποῦ νὰ γράψῃ ἔργο ἄξιο νὰ μεταφρασθῇ σὲ ξένη γλῶσσα, ἔργο ποῦ νὰ προσθέσῃ κάτι νεώτερο στὴν Εὐρωπαϊκὴ φιλολογία, εἶναι ἀνάγκη ὁ συγγραφέας μας αὐτὸς νὰ ἔχει πρῶτα τέλεια εὐρωπαϊκὴ μόρφωση, νὰ ἔχει ἴδῃ τὸν κόσμο μὲ μάτι Εὐρωπαίου καὶ νὰ γράψῃ γι' αὐτὸν μὲ μυαλὸ εὐρωπαϊκό.»

ΤΙ ΔΙΑΒΑΖΟΥΝ ΜΕΡΙΚΟΙ ΛΑΟΙ.— 'Ο πιὸ καλὸς κριτικὸς τῶν «Γραμμάτων» ἀπαντῶντας τότε στὸ Γιαννιὸ εἶπε μαζὺ μ' ἄλλα κι' αὐτά :

«'Ο κ. Γιαννιὸς βεβαιώνει πῶς ὁ 'Ελληνικὸς λαὸς ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴ

φιλολογία καὶ διαβάζει μονάχα τοὺς «Βίους τῶν Λῃστῶν». Δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀντίρηση. Εἶναι ὅμως ἐπίσης βέβαιο πῶς ὁ Γαλλικὸς λαὸς ρουφᾷ τὶς ἐπιφυλλίδες τοῦ Montepin καὶ ὅμοιων καὶ περιφρονεῖ ὁλότελα τοὺς πραγματικοὺς λογοτέχνες».

Φαντάζομαι πῶς θἄτανε μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα μελέτη, ἐκείνη ποῦ θὰ μᾶς ἔλεγε τὸ τί διαβάζουν μερικοὶ λαοί, κ' ἰδιαίτερα τὸ τί σπρώχνει μερικοὺς λαοὺς ἢ μερικὲς ὁμάδες λαϊκές, νὰ διαβάζουν μερικὰ βιβλία, ποῦ συχνὰ ὑποτίθεται ὅτι ξεπερνοῦν τὴν ἀντίληψη τοῦ κοινοῦ. Βέβαια, δὲ μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ κανείς, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρο εἶναι ἕνας μεγάλος παράγων στὴν κατεύθυνση τῶν μελετῶν μας. Π. χ. ἡ τάξη ἐκείνη τοῦ λαοῦ ποῦ θὰ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τὴν καλυτέρεψή της θὰ ζητήσει νὰ μάθει διὰ μέσου τῶν βιβλίων, πῶς ἡ καλυτέρεψη αὐτὴ θὰ πραγματοποιηθεῖ, πῶς πρέπει νὰ ἐργασθεῖ ἡ ἴδια, γιὰ νὰ φθάσει στὸ ποθητὸ ἀποτέλεσμα. (Τὸ ἴδιο οἱ ἄνθρωποι ποῦ πιστεύουν στὴ Μέλλουσα ζωή, φτάνει νὰ ξέρουν νὰ διαβάζουν καὶ κατατρώγουν καθολοκληρία μερικὰ θρησκευτικὰ βιβλία, ποῦ τοὺς ὁδηγοῦν στὸ δρόμο τῆς σωτηρίας !)

Μερικοὶ χωρικοὶ μὲ μικρὴ ἀνάπτυξη, ποῦ γνώρισα πρὸ χρόνων στὴ Κρήτη, ἐδιάβαζαν μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρο, μερικὲς ὁδηγίες, γιὰ τὸ κλάδεμμα, τὴν οἰνοπαραγωγή, τὸ σπάρσιμο τῶν χωραφιῶν κ.λ.

Στὴ Βεράντα ἑνὸς παραλιακοῦ καφενείου ποῦ καθόμουν μιὰ φορὰ καὶ διάβαζα μιὰν ἀνατομία τοῦ ἐγκεφάλου, ἕνα γκαρσόνι μ' ἐπλησίασε καὶ μ' ἀρώτησε τί ἐσήμαιναν οἱ ζωγραφιές, κ' ὕστερα μ' ἕνα ὕφος σκεπτικὸ καὶ πονεμένο εἶπε : Πῶς ξυπνᾶ ὁ κόσμος !...

Στὸ Viareggio—ὅπου, δὲν ἀρνοῦμαι ὅμως καὶ τὴν ἐπίδραση πολλῶν εὐνοϊκῶν παραγόντων ὡς π. χ. τὴ προσωπικὴ ἐπίδραση τοῦ Viani καὶ πολλῶν ἄλλων προσώπων, φίλων τοῦ λαοῦ—ἡ λαϊκὴ τάξη εἶχε μιὰ πνευματικὴ ἀνάπτυξη ποῦ σίγουρα δὲν τὴν ἔχει ἡ «διανοούμενη τάξη τῶν 'Αλεξαντρινῶν» π. χ. Καὶ πρῶτα-πρῶτα γιατὶ ἡ ἀνάπτυξη αὐτὴ δὲν ἦταν μονάχα φιλολογική· συγχρόνως εἶχαν ἰδέα ἀπὸ γλυπτική, ζωγραφική, μουσικὴ κ' ἐπιστήμη. Δὲν ἀρκούντανε σὲ ἕνα ἢ σὲ δύο ἔργα ἀπὸ κάθε μεγάλο συγγραφέα. Ὅταν ἐδιάβαζαν, διάβαζαν ὁλόκληρο τὸν Ibsen, ἢ τὸν Zola, ἢ τὸν Guy de Maupassant, ἢ τὸν Dostoïewsky. 'Εγνώρισα ἕνα χτίστη, μόλις δεκαοχτὼ χρονῶν, ποῦ σὲ μιὰ μέρα κατώρθωσε νὰ διαβάσει τὸ «Crime et Châtiment τοῦ Dostoïewsky, ἐνῷ γιὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς διανοουμένους μας, θεωρεῖται ἀκόμη ὑπάρκετη πολυτέλεια νὰ ξέρουν ἁπλῶς τ' ὄνομα τοῦ συγγραφέα τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὅταν ὅμως τὸ εἶχε ἀποδιαβάσει, καθὼς μοῦ εἶπε, αἰσθάνθηκε μιὰ τέτοια κούραση ποῦ πίστεψε μιὰ στιγμὴ πῶς εἶτανε τρελλός.

Τα ἔργα τῶν Lombroso, Ferri, Montegazza, Carducci, D'Annunzio, Dante, Leopardi, Lord Byron, Shelley, Mirbeau, V. Hugo, χωρὶς ν' ἀναφέρω τὰ προπαγανδιστικὰ τῶν Malatesta, Kropotkine, Bakounine, Seb. Faure, Jean Grave, El. Reclus, Most, Hervé, Etiévant, κ.λ.π. στὴ μικρὴ πολιτεία ποῦ ἀνέφερα ἦσαν χτῆμα ὅλων. 'Ο φίλος μου Mariano ἐδιάβαζε στὴν οἰκογένειά του, τὴν ἐποχὴ ποῦ ἤμουν ἐκεῖ τοὺς «'Αθλίους» καὶ μόλις τοὺς τέλειωσε ἄρχισε ἀμέσως τὸ διάβασμα τοῦ Germinal.

Οἱ γυναῖκες καθὼς καὶ τὰ κορίτσια τὸ ἴδιον, μ' ὅλο ποῦ διάβαζαν τὸ Salgari, (τὸν F. Cooper τῆς 'Ιταλίας) καὶ τὴν Carolina Ivernizio, δὲν

ἐθάμπωσαν ὅμως τὰ μάτια τους καὶ δὲν ζαλιζότανε τὸ κεφάλι τους ὅταν συναντοῦσαν καὶ δυσκολώτερα βιβλία.

Διὰ νὰ ἔλθουμε στὸ Γαλλικὸ λαό, εἶναι βεβαιότατο πῶς διαβάζει τὸ Montépin. Ἀλλὰ στὸ Montépin μέσα θὰ βρεῖ ὁ Γάλλος ὅ,τι θὰ δεῖ καὶ γύρω του : Τὴ ζωή, τὴ κίνηση τοῦ Παρισιοῦ, τὰ μεγάλα θέατρα καὶ ρεστωράν, τὶς διάφορες κοινωνικὲς τάξεις, τὰ τράμ, τὸ μετρό, τὴ Tour Eiffel κ.λ.π. Κ' εἶναι βέβαιο πῶς θὰ βρεῖ καὶ κάτι περισσότερο, κάτι ποῦ δὲν εἶδε: μιὰ περιγραφὴ Ἀμερικανικῆς πολιτείας π. χ. ἢ ἐπὶ τέλους μιὰ ὡραῖα σελίδα, μιὰ ἔξυπνη φράση, μιὰ πλοκὴ καμωμένη μὲ κάποιο γοῦστο.

Ἐνῶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ποῦ διαβάζει τοὺς «Βίους τῶν Ληστῶν» βρίσκει στὰ βιβλία αὐτὰ λιγώτερα ἀπὸ κεῖνα ποῦ βλέπει γύρω του.

Ἀμφιβάλλω ὅμως ἂν ὁ Γαλλικὸς λαὸς περιφρονεῖ ὁλότελα τοὺς πραγματικοὺς καλλιτέχνες. Δὲν πιστεύω νὰ μὴ διαβάζει τὸ ἴδιο τὶς ἐπιφυλλίδες τοῦ Rosny, κ' ἐκεῖνες τοῦ Montépin, ἐπειδὴ ὁ Rosny εἶναι ἀπὸ τὴν ἀκαδημία τῶν Goncourt.

Μοῦ φαίνεται προπάντων ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ βρεθεῖ Γάλλος, λαϊκῆς τάξης, ποῦ νὰ μὴ διάβασε καὶ κάτι ἀπὸ τὸ Rousseau, ἢ τὸ Voltaire, χωρὶς ν' ἀναφέρω τὶς σελίδες πολιτικῶν ἢ ἀκαδημαϊκῶν ποῦ συναντᾶ καθημερινὰ στὶς στῆλες τῶν ἐφημερίδων.

Ἀλλά· κι' ἂν θέσουμε τὸ ζήτημα μεταξὺ τοῦ Montépin καὶ τῶν «Βίων τῶν Ληστῶν» τὸ πλεονέκτημα τὸ ἔχει πάλι ὁ Montépin, ποῦ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ... δυσκολεύεται ἀκόμα νὰ καταλάβει.

Η ΜΙΖΕΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ "ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ".— Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἡ τάξη τῶν «διανοουμένων» Ἑλλήνων, εἶναι καθρέφτης μέσα στὸν ὁποῖο ἀντανακλοῦνται ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὡραῖα χαραχτηριστικὰ ποῦ κάμνουν τὸν Ἑλληνικὸ λαό, ἕνα λαὸ «μοναδικό». Θέλετε νὰ γνωρίσετε τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ κυττάξετε τοὺς διανοουμένους του. Θέλετε νὰ ἐννοήσετε τοὺς διανοουμένους κυττάξετε τὸ λαό.

1. Κι' ἀπ' τὴ μιὰ κι' ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ θὰ βρεῖτε πρῶτα-πρῶτα τὴν ἴδια ἔλλειψη μιᾶς ἀνώτερης ἠθικῆς: ἐννοῶ μιᾶς ἠθικῆς ἔξω ἀπὸ κείνη τὴν καθιερωμένη τῶν προλήψεων, τῶν ὁμαδικῶν προλήψεων, ἀπάνω στὶς ὁποῖες βασίζουνται οἱ καθημερινὲς σκέψεις τῶν ἀτόμων τῆς φυλῆς. Λείπει ἡ ἔννοια τῆς ἀνώτερης ἠθικῆς, τῆς ὀρθολογικῆς ἠθικῆς, ποῦ μᾶς κάμνει νὰ πέρνουμε συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἀνάμεσα στὸν κόσμο πιά, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κι' ὄχι μόνο ἀνάμεσα στὴ φυλὴ ποῦ μᾶς ἔρριξε ἡ τύχη μας. Μιᾶς ἠθικῆς ποῦ νὰ βασίζεται ὄχι πιὰ ἀπάνω στὶς προλήψεις, καὶ προπάντων στὴ φυλετικὴ πρόληψη, ἀλλὰ ποῦ νὰ εἶναι ἀπαύγασμα καὶ δημιουργία τῆς βαθυᾶς ἀνθρώπινης συνείδησης καὶ τοῦ λογικοῦ. Ἡ ἀπουσία αὐτὴ τῆς ἀνώτερης ἠθικῆς ἐπιτρέπει ν' ἀναπτύσσονται ὅλ' αὐτὰ τὰ χαραχτηριστικὰ Ἑλληνικὰ προτερήματα: σὰν τὸ μισοξενισμό, τὸν τοπικισμό, τὸ στενὸ φυλετικὸ ἐγωϊσμό, τὴν τέλεια ἔλειψη τῆς ἔννοιας τῆς λέξης «ἀνθρωπότης» καὶ τοῦ πράγματος καὶ ποῦ δημιουργεῖ τὶς τερατώδεις ἐκεῖνες illusions, ποῦ συμμερίζονται γραμματισμένοι κι' ἀγράμματοι, γιὰ τὴν δῆθεν «εὐγένεια» τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἕλληνα μπροστὰ στὸν Εὐρωπαῖο κλπ.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἔλλειψης τῆς ἀνώτερης αὐτῆς ἠθικῆς, εἶναι γιατὶ ὁ Ἕλληνας δὲ μπορεῖ ν' ἀντιληφθεῖ τὸν Ἀγῶνα τοῦ Βίου, παρὰ ὡς μιὰ ἁπλῆ βιοπάλη. Ἀγῶνας πνεύματος, ἀγῶνας γιὰ τὴν καλυτέρεψη τῆς ἀνθρωπότητας,

γιὰ τὴν εὐτυχία της, γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξή της εἶναι γιὰ τὸν Ἕλληνα—τόσο διανοούμενο ὅσο κ' ἔμπορο—λέξεις ἀκατάληπτες, flatus vocis, ποῦ δὲν τοῦ προκαλοῦν κανένα παλμό, καμμιὰ ψυχικὴ δόνηση.

Ἂν σὲ μερικὰ ἐκλεχτὰ πνεύματα, τοὺς φαίνεται ὡς ἀνάξιο ἑνὸς ἀληθινὰ δικαιούμενου νὰ φέρει τὄνομα τοῦ διανοουμένου, ὅταν ἐνδιαφέρεται γιὰ προβλήματα σχετικὰ γιὰ τὴν ὑλικὴ εὐημερία μιᾶς ὁλάκερης καὶ δίεθνης τάξης ἀνθρώπων ποῦ σήμερα ἀριθμεῖ δεκάδες ἑκατομμύρια ἄτομα, πόσο πιὸ ἀνάξιο θὰ τοὺς φαινότανε νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ μιὰ μικρὴ φυλή, ἀποτελούμενη ἀπὸ ἄτομα ποῦ δὲ σκέπτονται, παρὰ τὸ ἐγωϊστικό τους συμφέρο.

2. Ἐπίσης ἐκεῖνος ποῦ θὰ μελετήσει τὶς δυὸ τάξεις τὴν «ἀνεβασμένη» καὶ τὴ μὴ ἀνεβασμένη θ' ἀνακαλύψει τὴν ἐκπληκτικὴ ἔλλειψη τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀτομικότητας. Ὁ Ἕλληνας ζεῖ περισσότερον ἢ σχεδὸν καθολοκληρία—ὡς φυλὴ παρὰ ὡς ἄτομο. Δὲν ἔφθασε ἀκόμα στὸ νὰ ξεχωρίσει τὸν ἑαυτό του ἀπ' τὴ φυλή. Ἀπὸ κεῖ ἡ ἔλλειψη του πρωτοβουλίας γιὰ κάθε πράξη ποῦ διαφεύγει ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν πράξεων στὶς ὁποῖες δίνει κατεύθυνση ἡ ἰδέα τῆς φυλῆς. Τὴν πρωτοβουλία δὲν τὴν ἔχει παρὰ γιὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ ἀτομικό του συμφέρο. Μὴν ἔχοντας ὁ ἴδιος ἀτομικότητα σταθερή, ἀκλόνητη μπροστὰ στὶς εἰσηγήσεις τοῦ περιβάλλοντος, δὲν ἐννοεῖ πῶς μποροῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ τέτοιες ἀτομικότητες. Ὅταν τυχὸν ἀναλάμψουν μερικὲς τέτοιες κινοῦν τὸ φθόνο καὶ τὴν ἀντιπάθεια, μιὰ ἀντίδραση προφυλαχτικὴ καὶ ὡσὰν μιὰ κίνηση ἄμυνας. Ἢ τὸ ἐναντίο τὴ προσπάθεια μερικῶν ἄλλων νὰ σκεπάσουν μὲ μιὰ χαμελεόντειο πολιτική, ἐκεῖνο ποῦ ἡ ἐξαιρετικὴ φύση ἑνὸς μπορεῖ νἆχει τὸ πολὺ χτυπητό, στὰ μάτια καὶ τῶν τυφλῶν ἀκόμα. Μ' ἄλλα λόγια ἀντὶ νὰ γυρέψουν νὰ σηκωθοῦν στὸ ὕψος τοῦ ἄλλου γυρεύουν ἢ νὰ τοὺς μιμηθοῦν ἐπιπόλαια (μιμητισμὸς) ἢ νὰ τὸν κατεβάσουν στὸ νάνο ἀνάστημά τους.

3. Ἕνα τρίτο κοινὸ γνώρισμα, ποῦ ἀληθινὰ ὑπάγεται στὰ δυὸ προηγούμενα εἶναι ἡ ἀνικανότητά τους γιὰ μιὰ «δράση προοδευτική». Ἐννοῶ γιὰ μιὰ δράση, ἔντονη, ἐντατική, ποῦ νὰ ἐξασκεῖται προπάντων σὲ ὑψηλότερα ἐπίπεδα. Ὅπου ἡ ἀτομικότητα δὲν ἐκδηλώνεται καὶ ἀφοῦ ἐκδηλωθεῖ δὲν ἀτομικοποιεῖται, δὲν ὁριμάζει, ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου θὰ εἶναι πάντα συνεπὴς μὲ τὴ φύση του· μὲ μιὰ φύση δηλ. ποῦ δὲν ἀλλάζει. Ὁ «διανοούμενος» λοιπὸν θὰ διανοεῖται διαρκῶς δοκιμάζοντας τὰ ἴδια αἰσθήματα κι' ἀναμασσόντας τὶς ἴδιες σκέψεις. Ὁ μὴ διανοούμενος θὰ δρᾶ κυριευμένος πάντα ἀπ' τὴν ἴδια σκουριά.

4. Ἔρχομαι τώρα σ' ἕνα ἄλλο χαραχτηριστικό, γενικὸ αὐτό, βαθύ, ποῦ μποροῦν νὰ τὸ δοῦν κι' οἱ μύωπες. Τὸ βαθύτερο αἴσθημα ποῦ κατέχει καὶ κινεῖ τὸν Ἕλληνα εἶναι τὸ αἴσθημα τῆς φτώχειας. Γιὰ τοὺς διανοουμένους, αἴσθημα φτώχειας πνευματικῆς. Γιὰ τὸ κοινὸ λαό, φτώχειας ἠθικῆς, καὶ φτώχειας οἰκονομικῆς. Ἀπ' ἐκεῖ ἡ ἄπληστη ἐπιθυμία καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ νὰ πλουτιστοῦν. Οἱ μὲν προπάντων μὲ γνώσεις, οἱ δὲ μὲ χρῆμα· μὲ τελικὸ σκοπὸ καὶ γιὰ τοὺς δυὸ νὰ ἐχτιμηθοῦν ἀπὸ τὸν κόσμο, κυρίως δὲ ἀπ' τοὺς δικούς τους.

Ἐκεῖνο ποῦ δίνει μιὰ νότα τραγικὴ στὸ λαὸ αὐτό, εἶναι ἀληθινὰ ἡ συναίσθηση τῆς μιζέριας του, τῆς φτώχειας του. Ὁ καθένας μπορεῖ νὰ προσέξει λίγο γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ μὲ τὰ μάτια του πόσο ἕνας «νεόπλουτος τοῦ πνεύματος» παρουσιάζει τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τὸν ἄλλο «νεόπλουτο» τὸ πιὸ παρατηρημένο. Τόσο ὁ ἕνας ὅσο κι' ὁ ἄλλος δὲν ἐγύρεψαν τὸν πλοῦτο

ἀπὸ μιὰ ἰδεολογία, ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, ὅπως τὸν μεταχειρισθοῦν ὡς ἕνα μέσον: ἀλλὰ τὸν ἐγύρεψαν γιὰ ἕνα ἄλλο σκοπό: ὅπως ἐπιδειχτοῦν, ὅπως ἀπομακρύνουν ἀπὸ μπρός τους τὸ φάσμα τῆς φτώχειας, ὅπως ὑποφέρουν ὀλιγώτερο ἀπὸ τὸ σπιρούνιασμα τοῦ φθόνου.

Ἑπομένως συμφέρει τόσο στοὺς διανοουμένους ὅσο καὶ στοὺς μή, νεόπλουτους, νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἕνα περιβάλλο ἀμάθειας καὶ φτώχειας. Δὲν εἶναι ἕνα ὑψηλὸ ἰδανικό, δὲν εἶναι μιὰ πνευματικὴ ἀνάγκη, μιὰ τάση πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψης ποῦ τοὺς ἔκανε νὰ μάθουν. Γι' αὐτὸ ἀδιαφοροῦν ἂν οἱ ἄλλοι ἀναπτυχθοῦν ἢ ὄχι. Ἀπεναντίας μισοῦν καὶ καταδικάζουν ἢ οἰκτείρουν κάθε τάση ἢ ἀγῶνα ἀτόμου πρὸς τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὁμοίων του ἀπὸ τὸ ψέμμα καὶ τὴν ἀμάθεια. Τοὺς φτάνει νὰ χαίρουν φήμη «ἀνεπτυγμένων» «σπουδασμένων» «ξεχωριστῶν» ἀνθρώπων. Νὰ σχηματίζουν ἕνα εἶδος ἀριστοκρατίας τοῦ πνεύματος.

Ὅπως καὶ στοὺς κοινοὺς νεόπλουτους, ποῦ ἀργὰ πιὰ ἔφτασαν στὸν πλοῦτο καὶ τοὺς ὁποίους ἔρχεται τὴ νύχτα στὰ ὄνειρά τους νὰ κράξει τὸ φάσμα τῆς πείνας, ἀρέσει νὰ βλέπουν τὸν κόσμο νὰ πάσχει γύρω τους, γιὰ νὰ βρίσκουν τὸ μέσο νὰ δείχνουν τὰ φιλεύσπλαχνα αἰσθήματά τους γιὰ τὰ ὁποῖα φημίζονται οἱ πλούσιοι τῆς φυλῆς αὐτῆς.

Ἀλλὰ καθὼς τὸ προηγούμενο χαραχτηριστικὸ - τὴν ἔλλειψη δράσης προοδευτικῆς, τὴν ἔρριξα στὴν ἔλλειψη ἀτομικότητας καὶ ἔλλειψη ὀρθολογικῆς ἠθικῆς, ἔτσι καὶ τὸ αἴσθημα τῆς φτώχειας τὸ ρίχνω καὶ στὴν ἔλλειψη τῶν δύο τάσεων ποῦ ἀνέφερα πιὸ πάνω καὶ οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸν ἀληθινὸ πλοῦτο τοῦ ἀνθρώπου, καὶ στὸ αἴσθημα τοῦ φθόνου, κοινὸ γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης.

Σημειώνω μόνο ὅτι δὲν ὑπάρνει χειρότερος φθόνος, ἀπ' τὸ φθόνο τοῦ φτωχοῦ.

Η ΝΕΑ ΓΕΝΕΑ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ. — Ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος — τὸ Εὐρωπαϊκὸ πείραμα θὰ ἔλεγα καλύτερα — ἀνάμεσα στὶς ἄλλες συνέπειές του θὰ ἔχει καὶ μιὰ σχετικὴ μὲ τὴ διανοητικὴ κίνηση στὸν Ἑλληνικὸ κόσμο. Θὰ σημάνει δηλ. τὴ χρεωκοπία τῆς παληᾶς γενεᾶς τῶν διανοουμένων. Ἡ ἀναισθησία τους — ἡ ἔλλειψη ἀντίδρασης ἀπὸ μέρους τους, μπροστὰ σὲ Μεγάλα Γεγονότα, ἡ συμμετοχή τους ἢ ἡ ἀδιαφορία τους στὴν ἐγκληματικὴ ἀποσύνθεση, τοὺς καταδικάζει μπροστὰ στὰ μάτια τῆς νέας γενεᾶς ποῦ ἔρχεται: τῆς γενεᾶς ποῦ σκέπτεται καὶ ἀηδιάζει· ποῦ ἐπαναστατεῖ καὶ παρασύρει μὲ τ' ὁρμητικὸ ρεῦμα της ὅλες τὶς σεβαστὲς σαπίλες ποῦ ἔχουν ἀπαιτήσεις νὰ καθοδηγοῦνε μιὰ φυλὴ καὶ νὰ ὑποδείξουν τὸ δρόμο τους στοὺς ἐκλεχτούς. Κ' ἐκεῖνο ποῦ θ' ἀποτελέσει τὴν ἄξια τιμωρία τῶν ἀστείων ποντίφ, τῶν «διαβασμένων», τῶν «ντοτόρων», τῶν «ψευτολογίων», τῶν «κριτικῶν», θὰ εἶναι ὅτι ἡ ἔλλειψή τους ὄχι μόνο δὲ θὰ γίνει αἰσθητή, ἀλλ' ὅτι θὰ χαιρετιστεῖ ἀπ' ὅλους μὲ χαρά: μὲ μιὰ εἰσπνοὴ πιὸ βαθειά.

Οἱ παληοὶ διανοούμενοι μᾶς ἀποδείξανε τρανά, ὅτι ἕνας πολὺ λεπτὸς μπερντὲς τοὺς ἐχώριζε ἀπὸ τὸ λοιπὸ χτηνώδη ὄχλο, κι' ὅτι, τόσο ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ ὅσο κι' ἀπ' τὴν ἄλλη ἡ ἴδια φάρσα παιζότανε σὲ βάρος τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Μέλλοντος ὅλης τῆς φυλῆς.

Μετριοῦνται στὰ δάχτυλα ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς διανοουμένους Ἕλληνες ποῦ συναισθάνθηκαν ὅτι ἦταν ἄνθρωποι, ποῦ δὲ χαιρεκάκησαν γιὰ τὰ παθήματα τῶν Εὐρωπαίων. Οἱ ἄλλοι ἐκράτησαν τὴ πιὸ ταπεινή, τὴν πιὸ δουλικὴ

στάση. Ἐχάρηκαν κι' αὐτοὶ μαζὺ μὲ τὸν ὄχλο, πῶς ἐδόθηκε ἀφορμὴ σὲ μερικοὺς ἐφοπλιστὲς καὶ προμηθευτὲς νὰ πλουτήσουν κ' ἐβαυκαλίζονταν μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ δοῦνε τὸν κόσμο νὰ μεταβάλλεται σ' ἕνα ἀπέραντο νεκροταφεῖο γιὰ ν' ἀναδειχτεῖ ἡ πατρίδα τους ἰσχυρότερη. Ἀνίκανοι γιὰ κάθε δράση δημιουργική, ἔβλεπαν μὲ μακάβρια χαρὰ τὴ Δράση, νὰ φέρει ἀνυπολόγιστες καταστροφὲς σ' ἐκείνους ποῦ τὴν ἀπετόλμησαν. Δὲν ἐσκέφθηκαν ὅμως ποτὲ ὅτι εἶναι περιστάσεις ποῦ ἡ ἀδράνεια μπορεῖ νὰ φέρει πιὸ πολλὲς καταστροφὲς ἀκόμα ἀπὸ τὴ δράση. Ὅτι ἂν ἡ δράση δίνει πληγὲς ποῦ κλείνουν μὲ τὸν καιρό, ἡ ἀδράνεια προσβάλλει ὁλόκληρο τὸν ὀργανισμό, τὸν ὁποῖο παραλύει, ἐκφυλίζει, ἀποσυνθέτει. Τὸν ἐκφυλισμό, τὴν ἀποσύνθεση αὐτὴ τὴν εἴδαμε. Ὁ νόμος τῆς ζωῆς εἶναι ἡ δράση, ἡ κίνηση. Τόσο γιὰ τὶς ὁμάδες, ὅσο καὶ γιὰ τὰ ἄτομα.

Κ' ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ τὰ ἄτομα ἐδῶ, δὲν εἴδαμε ἀπὸ πουθενὰ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, τὰ ἄτομα, τοὺς διανοουμένους, νὰ κουνηθοῦν διανοητικῶς. Κι' ὅμως ἐκουνήθηκαν, ἀλλὰ σὰν ἑρπετὰ βδελυρὰ καὶ κρύα. Ἀνακάλυψαν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες, ὅτι τοὺς ἐχαραχτήριζεν ἕνας ἄλλος πολιτισμός, ὅτι τὰ ὅσα συνέβαιναν στὴν Εὐρώπη δὲν τοὺς ἐνδιέφεραν. «Ἂς χαθοῦνε οἱ Εὐρωπαῖοι» εἶναι φράση ποῦ τὴν ἄκουσα πολλὲς φορές· καὶ βέβαια κι' ἄλλοι θὰ τὴν ἔχουν ἀκούσει ἐκτὸς ἀπὸ μένα.

Ἀντὶ νὰ ἐπωφεληθοῦνε ἀπὸ τὰ γεγονότα, ἀντὶ ν' ἁρπάξουν τὴν περίσταση ἀπ' τὰ μαλλιά, ἀντὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ βγάλουν ἀπὸ τὸ κακὸ καλό, δηλ. νὰ προσπαθήσουν νὰ διεγείρουν τὸ ἐνδιαφέρο τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, γιὰ τὸν κόσμο, ἀντὶ νὰ βγάλουνε τὸ λαὸ αὐτὸ μέσα ἀπὸ τὸ κυανόλευκο καβοῦκι, ποῦ τὸν ἔκλεισε ἡ πατριδοπληξία του καὶ ἡ προγονοπληξία του καὶ ἀπὸ ὅπου δείχνει παληκαρίσια τὰ κέρατά του στὸν κόσμο, ἔκαναν τὰ πάντα, μεταχειρίστηκαν ὡς ὅπλο γιὰ νὰ φτάσουν στὸ σκοπό τους, καὶ τὴν ἀλήθεια αὐτὴ καμμιὰ φορά, ἔκαναν τὰ πάντα ὅπως πείσουν τὸ λαὸ αὐτό, ὅτι οἱ τύχες του δὲν συνδέουνται μ' ἐκεῖνες τῆς ἀνθρωπότητας. Ὅτι ἡ ζωὴ ἢ ὁ θάνατος τῆς ἀνθρωπότητας δὲ σχετίζουνται μὲ τὴν ὕπαρξη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἔτσι ἀντὶ νὰ μορφώσουν μιὰ καινούργια συνείδηση, καθαρή, ὑψηλή, παγκόσμια, σ' αὐτὸ τὸ λαό, τὸν δικαίωσαν μέσα στὶς προλήψεις του, στὸ τοπικισμό του, καὶ στὴ μοιρολατρεία του. Ἔσφιξαν ἀκόμα τὴ συνείδησή του, τὴν ἔκαναν ἀκόμα πιὸ στενὴ ἀπ' ὅτι ἦταν.

Ὅλη λοιπὸν ἡ παίδευση τῶν αὐτοδίδακτων ἢ τῶν κοσμογυρισμένων διανοουμένων δὲν κατώρθωσε νὰ τοὺς ἀφαιρέσει τὴ γελοία ἰδέα ποῦ συμμερίζουνται μὲ τὸ πιὸ χτηνώδη ὄχλο ; Πῶς ἀποτελοῦν τὸν Ἐκλεχτὸ λαό ; Πῶς ἡ Μοῖρα ἐπιβλέπει τὶς τύχες του ;

Ἀλλ' εἶναι τυφλοὶ λοιπὸν καὶ ἐλλειπεῖς, ἂν δὲν κατώρθωσαν νὰ διαγνώσουν στὰ βάθη τῆς Εὐρωπαϊκῆς ψυχῆς. Ἂν δὲ διέγνωσαν τὸ Νόμο τῆς Προόδου καὶ τῆς Ἐξέλιξης, τὸ Νόμο ποῦ σπρώχνει συνεχῶς ἄτομα καὶ ὁμάδες πρὸς τὰ ἐμπρός. Νόμο ποῦ ὅσο κι' ἂν εἶναι οἱ ἐκδηλώσεις του ὁρατές, γρήγορες, ἁλματώδεις, φαίνουνται ὅμως πάντα στ' ἀνυπόμονα ἀπ' τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς μάτια τῶν ἀληθινὰ πολιτισμένων, ὡς ἀργὲς καὶ τοὺς κάνει νὰ θέλουν πάντα νὰ βιάσουν τὶς περιστάσεις, νὰ κατρακυλίσουν τὰ γεγονότα, νὰ σπρώξουν τὰ ἐμπόδια, νὰ φέρουν τὴν Ἐπανάσταση.

Καὶ τὸν πόλεμο αὐτὸ τὸ δέχτηκε κάθε πολιτισμένη ψυχή, ἀκριβῶς γιατὶ διέκρινε σ' αὐτό, μιὰ Ἐπανάσταση, ἕνα Κατρακύλισμα δηλαδή.

Ἀδιάφορον ὅμως ἂν οἱ διανοούμενοι Ἕλληνες, δὲν εἶδαν, δὲ μπόρεσαν

νὰ δοῦν. Ἕνα εἶναι βέβαιο. Ὅτι ὤφειλαν νὰ δοῦν. Τ' ὅτι δὲν εἶδαν τοὺς καταδικάζει.

Οἱ ἀληθινὰ διανοούμενοι, οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ποῦ προπορεύουνται τῆς Νέας Γενεᾶς — τῆς Γενεᾶς ποῦ θέλει νὰ δράσει — δὲ θὰ γυρέψουν σήμερα ν' ἀκολουθήσουν τ' ἀχνάρια ποῦ πάνω τους βάδισαν ὡς τὰ τώρα — μαζὺ μὲ τὴ φυλή, πίσω ἀπ' τὴ φυλὴ — οἱ διανοούμενοι τῆς χτές: οἱ διανοούμενοι ποῦ ἐχρεωκόπησαν. Θὰ βαδίσουν πιὸ στερεὰ καὶ πιὸ τολμηρά. Θὰ στρέψουν τὰ μάτια τους πρὸς τὸ μέρος ἀκριβῶς ὅπου εἴδανε νὰ λάμπουν οἱ φλόγες τῆς πυρκαϊᾶς.

Πότε στὰ πεδία τῶν μαχῶν, πότε στὶς salles de conférences, πότε στοὺς δρόμους τῶν μεγαλουπόλεων καὶ πότε ἀπάνω στὴ σκηνὴ τῶν θεάτρων, παίζεται πάντοτε ἕνα καὶ μόνο δρᾶμα, ἕνα καὶ ἀδιαίρετο: τὸ δρᾶμα τῆς Ἀνθρωπότητας.

Τὸ Discours de la Méthode τοῦ Descartes, ἡ 21 Ἰανουαρίου 1793, τὸ Germinal τοῦ Zola, οἱ Βρυκόλακες τοῦ Ibsen εἶναι διάφορες φάσεις, διάφορες ἐκδηλώσεις τοῦ ἴδιου δράματος.

Ἐκεῖ λοιπὸν θὰ στραφοῦν τὰ βλέματα τῆς Νέας Γενεᾶς. Ἐκεῖ θὰ βασιστοῦν. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ πάρουν μαθήματα κι' ὄχι ἀπὸ τοὺς νεόπλουτους τοῦ πνεύματος, γελοίους ἀρχοντοχωριάτες τοῦ πνεύματος τῆς ἀπολίτιστης χώρας τους.

ΠΩΣ ΒΛΕΠΟΥΝ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ. — Τελευταῖα, διάβασα τὴ Philosophie Naturelle τοῦ Jules Soury. Ὁ συγγραφέας μαζὺ μὲ τὸ Ch. Letourneau, τὸ de Lanessan, τὸ Lefèvre καὶ ἄλλους, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους Γάλλους ἐπιστήμονες, ποῦ ἀγωνιστήκανέ νὰ μπάσουν στὴ Γαλλία, τὶς νέες ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἰδέες τῆς ἐξέλιξης καὶ τῆς μεταλλαγῆς τῶν εἰδῶν. Τὸ βιβλίο λοιπόν, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦμε εἶναι λιγάκι παληό. Χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1882. Ἂν τὸ παραβάλει κανεὶς μὲ τὰ σύγχρονα βιβλία ποῦ γράφηκαν ἀπάνω στὸ ἴδιο μεγάλο ζήτημα, τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν, θὰ βρεῖ μεγάλη διαφορά. Στὸ ἕνα θὰ δεῖ νὰ γίνεται διαρκῶς λόγος γιὰ τὸν Χέκελ καὶ τὶς θεωρίες του, γιὰ τὸ Δαρβῖνο, γιὰ τὰ Μονήρη, γιὰ τὸ Bathybius. Στ' ἄλλα θὰ παρατηρήσει μιὰ στάση περισσότερο κριτική, μιὰ συζήτηση σχεδὸν γενικὴ ὅλων τῶν ζητημάτων ἀπὸ δυὸ διάφορες ἀπόψεις: τὴ Δαρβινικὴ καὶ τὴ Λαμαρκιστική. Τὸ κέντρο δὲ τῆς συζήτησης καὶ τῆς διαφωνίας ἀποτελοῦνε τὰ δυὸ σπουδαῖα ζητήματα: τὸ πῶς τῶν ἀλλαγῶν τῶν ὀργανισμῶν, καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κληρονομικότητας.

Ἡ διαφορὰ αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη. Μιὰ ἄλλη ξεχωρίζει τὶς γενεὲς ποῦ ἀσχοληθήκανε στὰ προβλήματα τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ 1859 κ' ἔπειτα, ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ κοῦ κυκλοφόρησε ἡ Ἀρχὴ τῶν Εἰδῶν τοῦ Δαρβίνου.

Στοὺς πρώτους πρωταγωνιστὲς τῆς θεωρίας τῆς Μεταλλαγῆς τῶν εἰδῶν (Huxley, Haeckel, Giard, Vogt κ.λ.π.) παρατηρεῖ κανεὶς μιὰ ὁρμή, μιὰ τάση πολεμική, μιὰ furia τέλος, ποῦ λείπει ἀπ' τοὺς σημερινοὺς ἐπιστήμονες, ἂν ἐξαιρέσουμε πολὺ λίγους. Ἡ αἰτία τῆς διαφορᾶς τοῦ ζήλου (ὦ, καθόλου ὑπερβολικοῦ, τὸ πρᾶγμα ἄξιζε τὸν κόπο) ποῦ ἔβαζαν ἄλλοτες γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὶς ἰδέες τους οἱ πρῶτοι ἐ ξ ε λ ι κ τ ι κ ο ί, ἐξηγιέται καθολοκληρία ἀπὸ τὴ πεισματώδικη ἀντίδραση ποῦ συναντήσανε, τόσο στοὺς ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς μὲ τὶς σκουριασμένες κυβιερικὲς ἰδέες τους, ὅσο κι' ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας, ποῦ ἔκανε τὰ πάντα γιὰ νὰ καταπνίξει τὴ

σκανδαλώδικη γι' αὐτὴ θεωρία ποῦ κατὰ τὴν ἀντίληψη ποῦ ἔχουν αὐτῆς οἱ ἀμαθεῖς «κάνει τόν ἄνθρωπο νὰ κατάγεται ἀπ' τὴ μαϊμοῦ».

Δὲ μπορεῖ πράγματι κανεὶς ὅσο ἐπηρρεασμένος κι' ἂν εἶναι ἀπὸ τὴ σημερινὴ φιλολογικὴ καὶ μυστικιστικὴν ἀντίδραση ποῦ παρατηριέται σχεδὸν παντοῦ, κατὰ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ διανοητικῆς στάσης τοῦ πνεύματος, νὰ μὴν ἀναγνωρίσει κάτι τὸ παθητικό, κάτι τὸ ἡρωϊκὸ ἢ ἐπικὸ τέλος, στὰ πρῶτα συγγράμματα τῶν ἐξελικτικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζουνταν γιὰ ἕνα ἔργο ποῦ ἤξεραν πῶς στηρίζεται σὲ βάσεις ἀτράνταχτες, ἀλλ' ὅμως ποῦ προσέκρουε κατὰ τῆς κοινῆς ἀντίληψης καὶ τῶν κοινῶν αἰσθημάτων.

Ἀπὸ τότε ὅμως οἱ θεωρίες τῆς ἐξέλιξης, ἐπικράτησαν τελείως, καὶ δὲν ἔχει πιὰ ἀνάγκη ἕνας ἐπιστήμονας νὰ μιλήσει μὲ ζῆλο κ' ἐνθουσιασμὸ γιὰ μερικὰ πράγματα ποῦ καταντήσανε πιὰ χτῆμα τοῦ κοινοῦ. «Προβαίνοντας, σὲ ἐπιτήδειους ψαλλιδισμούς, λέγει ὁ Giard στὴν εἰσαγωγή του στὶς Controverses Transformistes - 1904 - θὰ μποροῦσα νὰ ἔδινα στὶς σελίδες ποῦ ἀκολουθοῦν περισσότερη γαλήνη· ἀλλὰ θὰ τὶς καθιστοῦσα ὀλιγώτερο ζωντανές. Μερικὰ μέρη ἔχουν παληώσει, μερικὲς ἰδέες ἔχουν καταντήσει σήμερα τόσο κοινές, ποῦ φαίνεται ἀληθινὰ παράδοξο πῶς ἐχρειάστηκε νὰ γίνει τέτοιος ἀγῶνας πρὶν εἴκοσι χρόνια, γιὰ νὰ ἐπιβληθοῦν· ἄλλες πάλι ἀναγνωριστήκανε ἀνακριβεῖς καὶ τὶς ἐγκατάλειψα ἐγὼ ὁ ἴδιος». Γιαὐτὸ λοιπὸν θὰ εὐχόμουνα στοὺς νέους, ποῦ ἐπιθυμοῦνε νὰ σχηματίσουνε μιὰ ἰδέα ἀκριβῆ τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν, καὶ προπάντων τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς θεωρίας, ἀπὸ τὸ 1859 κ' ἔπειτα, νὰ ἀναφερθοῦνε λίγο στοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους, ποῦ μᾶς δίνουνε μιὰ ἰδέα τῆς κατάστασης τῶν πνευμάτων τὴν ἐποχὴ ποῦ ἐκδόθηκε τὸ βιβλίο τοῦ Δαρβίνου.

Ἐκφράζω ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν εὐχή, γιατὶ ἔχω παρατηρήσει, ὅτι οἱ θεωρίες τῆς ἐξέλιξης, ποῦ φυσικὰ μὲ τὶς ἐξηγήσεις ποῦ δίνουν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ τῆς γένεσης τῶν εἰδῶν, ἐξασκοῦν μιὰ ἀληθινὴ γοητεία στὸ ἀνθρώπινο μυαλό, ἑλκύουν κυρίως τοὺς νέους, ἄπληστοι νὰ ἐμβαθύνουν στὰ μυστήρια τῆς ζωῆς. Τὸ βιβλίο, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔκανα λόγο στὴν ἀρχὴ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ σημειώματος, μοῦ ἔδωκε μιὰ ἀκόμα ἀπόδειξη τῆς γοητείας αὐτῆς. Τὸ περιθώριό του εἶναι καταμαυρισμένο ἀπὸ σημειώσεις, σημάδια μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ ἑνὸς νέου ποῦ τὸ διάβασε πρὸ χρόνων. Κι' ὅμως γνωρίζω τὸ νέον αὐτό. Σὲ κάθε ἄλλο κατέληξε ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι σήμερα ἕνας ὑποστηρικτὴς τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης. Δυσπιστεῖ γι' αὐτή, ὅπως δυσπιστεῖ γιὰ ὅλα. Ἀφοῦ διάβασε μερικὰ ἔργα ἐκλαϊκευμένα, γραμμένα ἀπὸ συγγραφεῖς τῆς πρώτης γενεᾶς τῶν ἐξελικτικῶν, βρέθηκε βέβαια — εἰκασία νόμιμος — μπροστὰ στὸν ὄγκο τῶν νέων ἔργων, τῶν νέων μελετῶν ἀπάνω στὰ προβλήματα τῆς ζωῆς — ἔργα ποῦ γιὰ νὰ κατανοηθοῦν ἀπαιτοῦν ὄχι πιὰ ἕνα ἁπλὸ «πιστεύω», ἀλλὰ μιὰ προσεχτικὴ μελέτη καὶ μιὰ μεγάλη ἔνταση τοῦ πνεύματος. Ὁ ἐνθουσιώδης νέος τῆς ἄλλοτε δὲ θέλησε φαίνεται ἢ δὲ μπόρεσε νὰ ὑποβληθεῖ σαὐτὴ τὴ διανοητικὴ πειθαρχία. Φιλολογικές, φιλοσοφικὲς — χωρὶς ἐπιστήμη — μελέτες τὸν ἀπορρόφησαν. Σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἄκουσε στὰ διάφορα φαῦλα φιλολογικὰ κέντρα, τὰ ἐπηρρεασμένα ἀπὸ κοσμικὲς ἢ θρησκευτικὲς ἰδέες, πολλὰ νὰ λέγουνται κατὰ τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης. Ἄκουσε βέβαια ν' ἀνεβάζουν στὰ ὕψη τὰ ὀνόματα τοῦ Bergson, Fabre, κλπ. ποῦ εἴτε ἀρνιοῦνται τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξη τῶν ὀργανισμῶν, εἴτε παραδέχουνται μιὰ νέου εἴδους μεταμόρφωση ποῦ δὲν ἔχει μὲ

τὴν ἀληθινὴ τέτοια, τίποτα ἄλλο τὸ κοινὸ ἀπὸ τὸ ὄνομα. Θὰ ἄκουσε ἐπίσης νὰ λέγεται ὅτι οἱ θεωρείες τῶν Γάλλων ἐξελικτικῶν εἶναι παιδιακίστικες, ἀφελεῖς ὅτι — γιὰ παράδειγμα — ὁ Le Dantec εἶναι ἕνας charlatan, ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ θεωρίες τοῦ Δαρβίνου καὶ τοῦ Χέκελ ἔπεσαν καὶ χίλια ἄλλα.

Σήμερον ὁ νέος αὐτὸς ποῦ ἀμφιβάλλω ἂν εἶχε ποτὲ πραγματικὴ κλίση στὴν ἐπιστήμη ἢ στὴ φιλοσοφία, φαντάζεται βέβαια πῶς ἡ θεωρία τῆς μεταλλαγῆς τῶν εἰδῶν ἐπέρασε πιά, ἐνῶ τὸ ἐναντίον μὲ ὅλη τὴν κρίση ποῦ περνᾶ, ποτὲ ἀληθινὰ δὲν εἶχεν ἐλπίσει, καὶ ὁ πιὸ ἔνθερμος ἀντιπρόσωπός της, ὅτι τόσα ἐπιστημονικὰ γεγονότα καὶ ἀνακαλύψεις θὰ ἔρχουνταν νὰ τὴν ἐπιβεβαιώσουν καὶ ἐξακριβώσουν τὸ γερὸ τῶν βάσεων της, σὲ ὅλες τὶς κτήσεις ποῦ ἐξασκεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα.

Εἶναι βέβαια λυπηρό, νὰ βλέπει κανεὶς μιὰ ὁλόκληρη νεότητα, ψευτοδιαβασμένων καὶ ψευτοντοτόρων Ἑλλήνων, ν' ἀδιαφορεῖ γιὰ ἕνα τόσο μεγάλο ζήτημα, ὅπως εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς. Ἀρκοῦνται στὰ πρῶτα εὔκολα βιβλία ποῦ ἐκλαϊκεύουν μὲ χοντρὸ βέβαια τρόπο, τὶς θαυμάσιες διαισθήσεις τόσο μεγάλων πνευμάτων, καὶ ὕστερα ἀφοῦ γιὰ κάμποσο καιρὸ ὑπῆρξαν θαυμασταὶ τοῦ τάδε ἢ τοῦ δεῖνα ἐπιστήμονα τρίτης ἢ τετάρτης τάξης ἐκλαϊκευτῆ, παραιτοῦνται ἀπὸ κάθε πιὸ λεπτομερέστερη ἔρευνα. Κι' ἀρχίζουν ἐκεῖνα τ' ἀποκρουστικὰ «σαρλατανισμοὶ» καὶ «ἀνικανότης τῆς ἐπιστήμης» ποῦ διαγείρουν ἀπὸ ἀηδία τὸ πνεῦμα ἐκείνων ποῦ πραγματικὰ γυρεύουν στὴ ζωή τους νὰ ξεχωρίσουν τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὴ ψευτιά. Δὲ φτάνει αὐτό. Τὸν κυκεῶνα ἔρχονται ἀκόμα νὰ τὸν μεγαλώσουν μερικοὶ γελοῖοι σοφοὶ — οἱ νέοι σοφοὶ τῆς ψωροκώσταινας! — (ἀπὸ κείνους ποῦ οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν coquillards) ποῦ ἔκαναν κάποια εἰδικὴ μελέτη στὴ ζωή τους, ἢ ἐμελέτησαν μιὰ εἰδικὴ ἐπιστήμη, (μιὰ ξηρὴ γεωλογία π. χ.), χωρὶς κατεύθυνση φιλοσοφικὴ καμμιά, χωρὶς καμμιὰ ἰδέα, ποῦ νὰ τοὺς διευθύνει. Εἰδικὴ μάθηση, κακὴ μάθηση. Οἱ blasés αὐτοὶ ψευτοεπιστήμονες ποῦ μισοῦν ἀπὸ ἔνστικτο τοὺς ἀληθινοὺς ἐπιστήμονες — ἐκείνους δηλ. ποῦ εἰσάγουν ἀληθινὰ στὴν ἐπιστήμη νέες ἰδέες, ποῦ πάλι χρησιμεύουν γιὰ μιὰ δεκαριὰ χρόνια νὰ θρέφουν μυριάδες κυφῆνες ποῦ ἐκτελοῦνε τὰ πειράματα τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσε ἡ νέα ἰδέα—διδάσκουν στοὺς ἀφελεῖς νέους, ποῦ ἀφίνουνται νὰ πιάουνται ἀπὸ τ' ἀργὰ καὶ σὰν μετρημένα, καὶ ζυγιασμένα λόγια τους, ὅτι ἐπιστήμη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἕνα ἄθροισμα γεγονότων.

Δηλητηριάζουν δὲ καὶ ἀποξηραίνουν τὰ πνεύματα μὲ τὴν κήρυξη, ὅτι ὅλες γενικῶς οἱ θεωρίες τῆς ἐξήγησης τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς, ἔπεσαν, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες ποῦ διδάσκουν ἀκόμα τέτοιες ἰδέες, προκαλοῦν τὸ γέλοιο τῶν... λοιπῶν ἐπιστημόνων. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ εἰσάγουν στὸν ἤδη ὀπισθοδρομικὸ τόπο τους τὴν ἰδέα τῆς προόδου, εἰσάγουν τὴν ἀποθάρρυνση κι' ἀποκαρδιώνουν τοὺς λίγους ἐκείνους, ποῦ ἐχάϊδεψε ἡ ποίηση τῶν ἰδεῶν...

Τὸ πρῶτο λοιπὸν ποῦ ἔχει νὰ κάνει ἡ καινούργια γενεὰ τῶν διανοουμένων, ἂν ἀληθινὰ θέλει νὰ μορφωθεῖ, ν' ἀναδειχτεῖ καὶ νὰ προστέσει βέβαια καὶ ἡ ἴδια κάτι στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν ἐπιστήμη, εἶναι νὰ κλείσει τ' αὐτιά της, νὰ γυρίσει τὴ ράχη της καὶ καμμιὰ φορὰ νὰ δείξει καὶ τὴ γροθιά της στοὺς σοφιστὲς καὶ στοὺς σοφούς, ταξειδεμένους ἢ ὄχι, λιμασμένους ἀπὸ φιλοδοξία ποῦ γυρεύουν νὰ τῆς ἐπιβληθοῦν.

Ἀπ' ὅλες τὶς ἀριστοκρατίες ἐκείνη ποῦ συχαίνομαι περισσότερο εἶναι ἐκείνη

τῶν «εὖ φρονούντων», τῶν «σοφῶν», τῶν «διανοουμένων». Δὲ χρειάζονται intermédiaires. Τ' ἀνατολίτικα καὶ τὰ ρωμέϊκα αὐτιὰ παραμορφώνουν πάντα ἐκεῖνα ποῦ ἀκούουν στὰ μεγάλα εὐρωπαϊκὰ κέντρα, ὅσο καὶ νὰ φαντασθοῦμεν ὅτι ἐκεῖνοι ποῦ τοὺς ἐδίδαξαν δὲν ἐξυπηρετοῦσαν συγχρόνως καὶ πολιτικοὺς σκοπούς. Ὅσοι θέλουν νὰ μορφωθοῦν ἂς ἀποτανθοῦν κατευθείαν στοὺς μεγάλους Μαέστρους.

Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. — Δυσπιστῶ γιὰ ὅλους ἐκείνους ποῦ δὲ γνωρίζουν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ποῦ δὲν αἰσθάνθηκαν τὴν ἀνάγκη νὰ μελετήσουν τὸ ὄντο αὐτό, ποῦ τὸ ξεχωρίζει ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα ὄντα τῆς φύσης ἡ ἀένναη δράση, ἡ κίνηση σ' ὅλες τὶς διευθύνσεις καὶ μὲ σκοποὺς ἄπειρους.

Δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ σκέπτουνται ὀρθὰ καὶ νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὴ πραγματικότητα καὶ μὲ τὸ ρεῦμα τῆς προόδου, ἐκεῖνοι ποῦ δὲν ἔχουν μελετήσει ὁλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη φύση ἢ τοὺς ὁποίους ἔχει ἐπηρρεάσει μιὰ ἔκφραση ἁπλὴ τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Εἴτε πολιτικοὶ εἶναι, εἴτε σκεπτόμενοι, εἴτε καλλιτέχνες δυσπιστῶ γι' αὐτούς. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα σύνολο τάσεων, ἕνα σύνολο συναισθημάτων· καὶ πρέπει νὰ ξέρουμε ἀπὸ ποῦ κρατεῖ αὐτὲς τὶς τάσεις, καὶ ποῦ θὰ τὸν ὁδηγοῦσαν αὐτὲς ἢ ἐκεῖνες ἂν καλλιεργούντανε εἰδικά, ἢ ὅλες μαζὺ ἂν ἔμεναν ἀκαλλιέργητες. Τόσα προβλήματα δύσκολα, δυσκολοέβρετα, ποῦ σπρώχνουν τοὺς σκεπτόμενους στὴ μελέτη τῶν ἐπιστημῶν.

«Ὅσο γιὰ μένα, λέγει ὁ Le Dantec, ἂν μ' ἕλκυσε ὑπερβολικὰ ἡ μελέτη τῆς ζωῆς, εἶναι, τὸ ὁμολογῶ, ἀποκλειστικά, ἀπὸ τὴν ἐπιταχτικὴν ἀνάγκη ποῦ εἶχα νὰ ἐννοήσω τὸν ἑαυτό μου».

Ἀνέκαθεν ἡ Φιλοσοφία εἶχε ὡς σκοπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἀναθρώπου καὶ ἡ ψυχολογία πρὸ πάντων ἐκολακευότανε πῶς μελετοῦσε τὸ Ἐγώ. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι πρὶν ἀπ' τὸν αἰῶνα, ἢ καλλίτερα πρὶν ἀπὸ τὸ XVIII αἰῶνα, ἔκαναν τὸ λάθος νὰ μὴ θέλουν νὰ στρέψουν τὰ μάτια γύρω τους καὶ νὰ κυττάξουν τὸν κόσμο καὶ τὴ ζῶσα ζωή. Ἐκλείνονταν μυστικιστικὰ — τάση ποῦ τὴν ἀνέπτυξε στὸ ἄκρο ἡ Χριστιανικὴ μεσαιωνικὴ θρησκεία — μέσα στὴ συνείδησή τους γιὰ νὰ μελετήσουν τοὺς ἑαυτούς τους. Ναὶ μὲν ἡ ὀρθολογιστικὴ φιλοσοφία τῶν ἠθικολόγων τοῦ XVII αἰῶνα τοὺς ἔκανε νὰ γνωρίσουν τὸν Ἄνθρωπο, ἀλλ' ἐπρόκειτο πάντοτε γιὰ τὸ γενικὸ ἄνθρωπο, κι' ὄχι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὅπως μᾶς τὸν δίνει ἡ πραγματικότητα, τὸν ἄνθρωπο, διαφορετικὸ ἀπὸ κλῖμα σὲ κλῖμα, ἀπὸ φυλὴ σὲ φυλὴ (ὑπάρχουν φυλὲς ποῦ ἀνεβαίνουν τὶς βαθμῖδες τοῦ πολιτισμοῦ, κι' ἄλλες ποῦ τὶς κατεβαίνουν).

Καθὼς ἔλεγε ὁ Ribot στὰ 1870 «ἡ ψυχολογία ἕως ἐκείνη τὴν ἐποχὴ δὲν ἀσχολήθηκε παρὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸν ἐνήλικα, τὸ λευκὸ καὶ τὸν πολιτισμένο.»

Γενικὰ πρὶν ἀπὸ τὸ XVIII αἰῶνα — ἀπ' ὅπου ἡ ἰδέα τῆς «φύσης» τῆς «ἀνθρωπότητας» εἰσχωροῦν στὰ πνεύματα, καὶ ἀπ' ὅπου ἀρχινᾶ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν ἐλευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς ἀμάθειας, τοῦ φανατισμοῦ, τῶν προλήψεων, μὲ τοὺς Diderot, Helvetius, Voltaire, Rousseau, Condorcet κλπ. — οἱ φιλόσοφοι εἶχαν ἀσχοληθεῖ προπάντων μὲ τὸν λεγόμενο «ἠθικὸ ἄνθρωπο». Ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὴ φυσιολογία, προσπάθησαν νὰ ἐννοήσουν τὸν ἄνθρωπο χωρὶς τὴ βοήθειά της. Ἀπ' αὐτὴ τὴ παρα-

γνώριση τῆς ἐπιστήμης ἡ ἀπόσταση δὲν ἦταν μακρυὰ — πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν ἐπίδραση θρησκευτικῶν ἰδεῶν — καὶ γιὰ τὴ παραγνώριση τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία, ἢ τοὐλάχιστο τὸ τελευταῖο της συμπέρασμα ἐθεωρήθηκε σὲ μιὰ ἐποχὴ ὡς «ἡ μελέτη θανάτου» κατὰ τὸν Πλάτωνα, medidatio mortis

Βέβαια δὲν ἔλλειψαν καὶ πολλὰ δυνατὰ πνεύματα ποῦ ἀντίδρασαν ἐναντίο μιᾶς τέτοιας ἀντίληψης τῆς μελέτης τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικότερα μιᾶς τέτοιας ἀντίληψης τῆς ζωῆς. Ἡ Ἀναγέννηση δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ μιὰ ἀναννέωση τοῦ Ἑθνισμοῦ: τὸ πρῶτο της ἄρθρο πίστης εἶναι ἡ διαπίστωση τῆς ζωῆς. Μιὰ κάποια ἐποχὴ νομίζει κανεὶς πῶς ὅλοι οἱ συγγραφεῖς συμφώνησαν νὰ ἐξυμνήσουν τὸ Ἀνθρώπινον σῶμα. Ὁ Bonaventure des Perriers, ὁ συγγραφέας τοῦ χαρακτηριστικοῦ καὶ μόνο ἀπὸ τὸν τίτλο «Cymbalum Mundi», ἀφιερώνει ἕνα ὁλόκληρο ποίημα γιὰ τὸν ἀφαλὸ (Le Nombril).

Ἀλλ' ἐκεῖνος ποῦ πρὶν ἀπὸ τὸ XVIII αἰῶνα εἶναι πιὸ πλούσιος σὲ διαισθήσεις, ποῦ ἀνεγνώρισε γιὰ ὀρθὲς ἡ ἐποχή μας, πιὸ τολμηρὸς σὲ σκέψη, εἶναι ὁ Spinoza.

«Ἕνας ἐλεύθερος ἄνθρωπός, λέγει, δὲ σκέπτεται σὲ τίποτε ἄλλο ὀλιγώτερο ἀπὸ τὸ θάνατο· καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι μιὰ μελέτη ὄχι τοῦ θανάτου ἀλλὰ τῆς ζωῆς». (Ethica, IV, LXVII). Ἐντελῶς ἀντίθετος σὲ κάθε ἀσκητικὸ ἰδεῶδες ὁ Spinoza κηρύττει ὅτι «εἶναι χαρακτηριστικὸ ἑνὸς φρόνιμου ἀνθρώπου νὰ διαθέτει τὰ πράγματα καὶ νὰ ἀντλεῖ ἀπὸ αὐτὰ εὐχαρίστηση κατὰ δύναμη», σκέψη ποῦ ἄκουσα ἐπίσης μὲ ἄλλο τρόπο νὰ τὴν ἐκφράζει ὁ Luigi Salvatori: «Ὁ κόσμος μᾶς ἀνήκει. Πρέπει ν' ἀνήκουμε στὸν κόσμο.»

Ἐπίσης ὁ Spinoza εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ποῦ ἐνδιαφέρτηκεν ὄχι μόνο γιὰ τὸν Ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀκόμα καὶ γιὰ διάφορα κάζα παθολογικὰ τοῦ πνεύματος (κύτταξε τὸ σχόλιο τοῦ θεωρ. XXXIX, τοῦ τέταρτου βιβλίου).

Καὶ σήμερα ὅπως ἄλλοτες ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μεγάλη κινητήρια δύναμη, ἢ ἂν θέλετε τὸ ποῦ στῶ ἀπάνω στὸ ὁποῖο τὸ πνεῦμα στηρίζει τὸ μοχλό του γιὰ ν' ἀνασηκώσει καὶ φέρει στὸ φῶς κόσμους ὁλόκληρους. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κορτεσίου καὶ τοῦ Σπινόζα κάτι μεγάλο ἔγεινε στὸν κόσμο, ποῦ ἄλλαξε πιὰ τοὺς ὅρους μὲ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῆς Ἐπιστήμης, γιὰ τὴν ἐνθρόνισή της ἀνάμεσα στὸν πολιτισμένο κόσμο. Λεπτομερέστερα ἀκόμη, οἱ πραγματικὲς βάσεις γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ἀνθρώπινης φύσης τεθήκανε, τὴ μέρα ποῦ ὁ Lamarck ἔδινε στὸν κόσμο τὸ μεγαλούργημά του:

«La Philosophie Zoologique» 1809. Ἀλλ' ἡ ἀντίδραση στὸ νέο, συνδυασμένη μὲ τὴ κακὴ πίστη, ἔκαναν ὥστε τὸ βιβλίο αὐτὸ νὰ θαφτεῖ μόλις εἶχεν ἔλθει στὸ φῶς.

Μετὰ 50 ὅμως χρόνια ἀκριβῶς, ἡ θεωρία τῆς Ἐξέλιξης τῶν Εἰδῶν καὶ τῆς Καταγωγῆς τοῦ Ἀνθρώπου, ἀπὸ μιὰ σειρὰ ζώων, ἀναφαίνεται πάλι, καὶ τὴν ὑπογράφει αὐτὴ τὴ φορὰ τὸ χέρι ἑνὸς Ἄγγλου σοφοῦ: τοῦ Δαρβίνου.

Ἀπὸ τότε ὅλες οἱ ἐπιστῆμες ἐπροόδευσαν, καὶ βρήκανε τὴν ἀληθινὴ βάση τους, τὴν ἀληθινὴ μέθοδό τους. Οἱ «φυσικὲς ἐπιστῆμες» προπάντων

ἀναπτυχθήκανε σὲ μεγάλο βαθμό, σὲ τρόπο ποῦ ἐπιτρέψανε τὴ δημιουργία μιᾶς νέας ἐπιστήμης, τῆς Βιολογίας — τῆς Γενικῆς Βιολογίας — ποῦ μελετᾶ «ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς κοινά, στὰ ζῶα καὶ στὰ φυτά» (εἶναι ὁ τίτλος ἑνὸς τῶν Βιβλίων τοῦ Claude Bernard). Τὸν ἀληθινὸ ὅμως ὁρισμὸ τῆς ζωῆς, δὲ κατώρθωσε νὰ τὸν δώσει ὁ γίγας αὐτὸς τῆς Φυσιολογίας. Ἀπεναντίας ὁ ὁρισμός του «la vie c'est la mort», ἐσταμάτησε ἀμέσως κάθε ἔρευνα στὸν ὁρισμὸ τῆς ζωῆς. Πιὸ τολμηρός, ὁ Le Dantec, ἀνταπεξῆλθε ἐναντίο τῆς ἀρνητικῆς αὐτῆς στάσης τοῦ μεγάλου φυσιολόγου μπροστὰ στὸν ὁρισμὸ τῆς ζωῆς. Ἡ τόλμη του ἀνταμείφθηκε, γιατὶ ὁ ὁρισμὸς ποῦ ἔδωκε στὴ «Νέα Θεωρία τῆς ζωῆς» (1896) ὑπερίσχυσε κάθε ἀντίδρασης : ὁ ὁρισμὸς αὐτός : ἡ ζωὴ εἶναι ἡ λειτουργικὴ ἐξομείωση δίνει τὸ ἀληθινὸ κλειδὶ ὅλων τῶν γενικῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς. Ὁ ἱδρυτὴς ἄρα τῆς Γενικῆς Βιολογίας εἶναι πραγματικὰ ὁ Le Dantec (μετὰ τὸ Lamarck) ποῦ βρῆκε τὸ «νόμο τῆς συνήθειας».

Φθάνω στὸ συμπέρασμά μου. Σήμερα ὅπως κι' ἄλλοτες γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ κανείς, γιὰ νὰ φιλοσοφήσει ἀπάνω στὴ ζωή, γιὰ νὰ δράσει ἀκόμα ἀνάμεσα στοὺς ὁμοίους του, τοῦ χρειάζεται ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀντικειμενικοῦ πιά, ποῦ εἶναι τὸ προϊόντο μιᾶς μακρυᾶς ἐξέλιξης, μιᾶς μακρυᾶς ἱστορίας. Κάθε μελέτη τοῦ ἑαυτοῦ μας θὰ εἶναι σάπια, ἂν δὲν στηρίζεται ἀπάνω στὴν ἀντικειμενικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου.

Κι' ὅπως ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου, θὰ μᾶς δώσει νὰ ἐννοήσουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέσα στὴ φύση, ἂν τυχὸν εἴχαμε τὴ διάθεση νὰ τὸ ξεχάσουμε, ἔτσι θὰ μᾶς δώσει ἐπίσης νὰ αἰσθανθοῦμε τὴν ποικιλία τῶν ἀνθρώπινων φυλῶν, τὸ τυχερό, τὸ περιστατικὸ τῶν ἐξελίξεων τῶν διάφορων φυλῶν.

Τὰ μάτια μας τότε θ' ἀνοίξουν μπροστὰ στὸν κόσμο, κι' ὅπως δὲ ξεχνοῦμε πιὰ ὅτι ὑπάρχουν κι' ἄλλοι ἄνθρωποι ἔξω ἀπὸ τὸν «ἐνήλικα, τὸ λευκὸ καὶ τὸν πολιτισμένο», δὲ θὰ ξεχάσουμε ποτὲ πιὰ τὴ ποικιλία τῶν φυλῶν, τὴ κοινὴ καταγωγή τους, καὶ κυρίως ὅτι ὑπόκεινται στὸν κοινὸ νόμο τῆς ζωῆς : τὴ κίνηση, τὴ δράση. Καθὼς τ' ἄτομα ποῦ δὲ δροῦν ποῦ ἀφίνονται στὴν τεμπελιὰ — ἀρχὴ κάθε ἐκφυλισμοῦ — καταστρέφουνται ἔτσι κι' οἱ φυλὲς ποῦ δὲν ἀγαποῦν τὴν κίνηση, τὴ δράση: ἐκφυλίζουνται τὸ ἴδιο καὶ χάνουνται. Ὁ χῶρος ἀπάνω στὴ γῆ εἶναι πολύτιμος.

ΛΑΜΑΡΚ-ΔΑΡΒΙΝΟΥ-ΜΑΡΞ. Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ. Ὑπὸ Ἀθηνᾶς Γαϊτάνου-Γιαννιοῦ, Ἀθήνα 1916, μὲ εἰκόνες. Δὲ μπορῶ παρὰ νὰ συγχαρῶ τὴ συγγραφέα ποῦ ἀνέλαβε νὰ φωτίσει ὀλίγο τὸν ἀμαθῆ Ἑλληνικὸ λαὸ μὲ φῶς εὐρωπαϊκό. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ πενηνταστέδιδου αὐτοῦ βιβλιαρίου, εἶναι μιὰ προσαρμογὴ γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ κοινὸ μιᾶς διάλεξης τοῦ ζωολόγου Αὐγούστου Λαμέρ, καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Βρυξελλῶν. Τὸ ἴδιο αὐτὸ μέρος εἶναι πλουτισμένο μὲ δυὸ ὡραῖες σελίδες ἀπὸ εἰκόνες ποῦ παριστάνουν ἔμβρυα, κατατομὲς συγκριτικὲς διαφόρων κρανίων κ.τ.λ., ποῦ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀποκαλυπτικὲς καὶ ἐξόχως ὑποβλητικὲς γιὰ κείνους ποῦ θὰ σχηματίσουν τὴν πρώτη τους ἰδέα γιὰ τὸν Τρανσφορμισμό, ἀπ' αὐτὸ τὸ βιβλίο.

Στὸ δεύτερο μέρος ἡ συγγραφεὺς δίνει μερικὰ βιογραφικὰ σημειώματα καὶ ἐκθέτει τὶς θεωρίες τοῦ Λαμὰρκ καὶ Δαρβίνου. Δίνει in extenso τοὺς δυὸ νόμους τοῦ Λαμὰρκ καὶ τὸ σύστημα αὐτὸ μοῦ φαίνεται τὸ καλύτερο,

ὅταν πρόκειται γιὰ ἐκλαΐκεψη, γραμμένα ἀπὸ μεγάλους ἐπιστήμονες καὶ φιλοσόφους. Εἶναι τόσο σαφεῖς, τόσο ἁπλοῖ στὴ γλῶσσα τους—ἀντιθέτως μὲ τοὺς δικούς μας «διανοουμένους» ποῦ φαντάζονται πῶς ὅσο περισσότερο μπερδέψουν, «ἀποστολοπουλοποιήσουν», τὴ φράση τους τόσο πιὸ πολὺ θὰ περάσουνε γιὰ βαθεῖς —ποῦ τοὺς ἐννοεῖ ὁ καθένας. Σὲ ἕνα τελευταῖο κεφάλαιο (Μαρξισμὸς καὶ Δαρβινισμὸς) ποῦ μποροῦσε καλύτερα νὰ σχηματίσει ἕνα τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου, ἡ συγγραφεὺς μιλᾶ γιὰ τὶς σχέσεις Μαρξισμοῦ καὶ Δαρβινισμοῦ.

Δὲ θὰ ἐξετάσω τὸ τελευταῖο αὐτὸ κεφάλαιο. Γιὰ τὰ δυὸ ἄλλα θὰ παρατηρήσω ὅτι εἶναι καμωμένα μὲ πολὺ καλὸ πνεῦμα.

Κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρο καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι πολλοὶ ἀπ' ἐκείνους ποῦ θὰ διαβάσουν τὲς σελίδες αὐτές, θὰ θελήσουν ὕστερα νὰ διαβάσουν κι' ἄλλα βιβλία ποῦ θὰ τοὺς μιλήσουν πιὸ ἐκτενέστερα ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα. Ἡ πρώτη αὐτὴ προσπάθεια ἐκλαΐκευσης μᾶς κάνει νὰ ἐλπίζουμε καὶ νὰ περιμένουμε νέες τέτοιες, ὡς ὅτου εἰσχωρήσουν ἐντελῶς στὴν Ἑλλάδα—ἀρχίζοντας ἀπὸ τὶς ἐργατικὲς τάξεις, ἀφοῦ αὐτὲς μόνο ἔδειξαν κάποιο ἐνδιαφέρο γιὰ τὶς νέες ἰδέες, γιὰ νὰ καταλήξουν στὶς τάξεις τῶν διανοουμένων—οἱ γερὲς Εὐρωπαϊκὲς δοξασίες ἀπάνω στὶς ὁποῖες θὰ στηριχτεῖ ὁ Παγκόσμιος πολιτισμὸς τῆς αὔριον, ποῦ θὰ παρασύρει καὶ θ' ἀναπληρώσει τὸν Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ—καθὼς καὶ τὸν Ἀνατολίτικο ἐκεῖνο τοῦ κ. Γνευτοῦ, βέβαια.

Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ μ' εὐχαρίστησε περισσότερο στὸ μικρὸ βιβλίο τῆς Ἀθ. Γαϊτάνου-Γιαννιοῦ, εἶναι ὅτι τὸ μεγάλο ὄνομα τοῦ Λαμὰρκ βρίσκει ἐπιτέλους τὴ θέση του δίπλα σ' ἐκείνη τοῦ ἄλλου ἱδρυτὴ τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν ἢ τρανσφορμισμοῦ, τοῦ Δάρβιν. Ἀκριβῶς πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ ἀπὸ κείνους ποῦ θ' ἀναλάβουν τὸ ἔργο τῆς ἐκλαΐκευσης, ὅτι ἡ ἐκλαΐκευση αὐτὴ πρέπει νὰ γίνει σύμφωνα μὲ τὸ νέο κριτικὸ πνεῦμα στὴν ἐπιστήμη. Δὲν πρόκειται πιὰ νὰ ὑψωθεῖ στὰ ὕψη, ἕνα ὄνομα, ἐπειδὴ καὶ μόνο εἶναι ἢ ὑπῆρξε σπουδαῖος πρωταγωνιστὴς τῆς θεωρίας. Δὲν ὑπάρχει καμμιὰ πραγματικιὰ ὠφέλεια, νὰ διαδίδονται ἀκόμα μερικοὶ «ὅροι» μερικὲς «δοξασίες» οἱ ὁποῖες ἂν καὶ φαίνονται ὅτι ἐξηγοῦν δὲν ἐξηγοῦν τίποτε, καὶ τῶν ὁποίων αὐτὸ τὸ vice fondamental, ἔχει ἀπὸ καιρὸ ἀποδειχτεῖ. Ὁ Τρανσφορμισμὸς δὲ βρίσκεται πιὰ στὴν ἐμβρυώδη κατάσταση ποῦ βρισκότανε ἐδῶ καὶ σαράντα χρόνια. Ἂν ἐπέδρασε ἀπάνω στὶς ἐπιστῆμες, ἂν τὶς ἀλλοίωσε, οἱ ἐπιστῆμες τὸν ἀλλοίωσαν ἐπίσης. Οἱ βάσεις του πάντα μένουν οἱ ἴδιες, ὁ Τρανσφορμισμὸς μένει πάντα τὸ σύστημα τῆς ἐξέλιξης, ἐφαρμοσμένο ἀπάνω στὸν ὀργανικὸ κόσμο, ἀλλ' εἶναι μιὰ ἰδιαίτερη ἐπιστήμη ἐκείνη ποῦ μελετᾶ τοὺς χαρακτῆρες τοὺς κοινοὺς στὰ ζωντανά: ἡ βιολογία. Ἡ θεωρία τῆς ζωῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ βάση, ἀπάνω στὴν ὁποία θὰ στηριχτεῖ κάθε θεωρία τῆς γέννησης τῶν εἰδῶν.

Ὁ σκοπὸς λοιπὸν κάθε ἐκλαΐκευσης ποῦ ἀποβλέπει στὴν ἀπολευθέρωση τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὶς προλήψεις, εἶναι νὰ τοὺς δώκουν μιὰ ἰδέα ἀκριβὴ καὶ σαφὴ τοῦ τί εἶναι ἡ ζωή. Ἀκριβῶς ὁ Λαμὰρκ διαφέρει ἀπὸ τὸ Δαρβῖνο στὸ ὅτι, ὁ μὲν πρῶτος γιὰ νὰ μελετήσει τὴ μεταλλαγὴ τῶν εἰδῶν, ἐζήτησε πρὶν νὰ σχηματίσει μιὰ θεωρία γιὰ τὴ ζωή, νἄβρει τοὺς νόμους τῆς ζωῆς μ' ἄλλα λόγια, ἐνῷ ὁ δεύτερος ἀδιαφόρησε τελείως γιὰ τοὺς νόμους τῆς ζωῆς: γιὰ τὸ τί εἶναι ἡ ζωή. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ «καυγᾶ σοφῶν» ὅπως λέγει ἡ Α. Γ. Γιαννιοῦ, ἀλλὰ γιὰ ἕνα ζήτημα θεμελιῶδες, πρόκειται

γιὰ μιὰ μέθοδο, γιὰ μιὰ ἀντίθεση πνευμάτων, ποῦ τὴ συναντᾶ κανεὶς καθημερινῶς σ' ἐκείνους ποῦ μελετοῦν τὶς ἐπιστῆμες τῆς ζωῆς. Καθὼς ἡ λέξη ἔχ' εἰπωθεῖ: γεννιέται κανεὶς Λαμαρκιστὴς ἢ Δαρβινιστής.

Ἂν ἐπιμένω εἶναι γιατὶ ἀκριβῶς, τώρα ποῦ τὰ πνεύματα εἶναι ἀνεπηρρέαστα—εἶναι μιὰ table rase, τὸ πρᾶγμα μπορεῖ νὰ λεχτεῖ τολμηρὰ—σχετικὰ μὲ τὴν Ἐπιστήμη τῆς Ζωῆς, ἡ μέθοδος ποῦ θὰ τοὺς διδάξουμε θὰ τοὺς δώκει τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη κατεύθυνση: πρὸς τὸ δογματισμὸ ἢ πρὸς τὴν ἔρευνα καὶ τὴ σκέψη: πρὸς τὴ πίστη στὴ Μοῖρα (μὲ νέα ὀνόματα: φυσικὴ διαλογὴ, πάλη τῶν τάξεων) ἢ πρὸς τὴ πίστη στὴ δράση τοῦ ἀτόμου, σύμφωνα μὲ τὸν πρῶτο νόμο τοῦ Λαμάρκ:

«Σὲ κάθε ζῶο, ποῦ δὲν ἔχει φθάσῃ στὸ τέλειο σημεῖο τοῦ σχηματισμοῦ
» του, ἡ συχνότερη καὶ διαρκὴς χρησιμοποίηση ἑνὸς ὀργάνου δυναμώνει
» σιγὰ σιγὰ τὸ ὄργανο αὐτό, τὸ τελειοποιεῖ, τὸ μεγαλώνει καὶ τοῦ δίνει μιὰ
« δύναμη ἀνάλογη πρὸς τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς χρησιμοποίησής του· ἐνῶ τοὐ-
« ναντίον ἡ ἔλλειψη διαρκοῦς χρήσεως ἑνὸς ὀργάνου τὸ ἀδυνατίζει ἀνεπαί-
« σθητα, ὀλιγοστεύει βαθμηδὸν τὶς ἰδιότητές του καὶ τέλος τὸ ἐξαφανίζει.»

ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΔΑΡΒΙΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΛΑΜΑΡΚΙΚΟΣ. — Ὀνομάζω σοσιαλισμὸ δαρβινικό, ἐκείνη τὴ θεωρία κοινωνικῆς ἐξέλιξης ποῦ βρίσκει τὶς ἐπιστημονικὲς βάσεις της ἀπάνω στὴ πάλη τῶν τάξεων (μαρξισμός): στὴν πάλη αὐτὴ εἶναι προορισμένες νὰ βγοῦν, νικήτριες, οἱ τάξεις ἐκεῖνες—ἢ ἐκείνη ἡ τάξη—, ποῦ εἶναι τὸ καλύτερο ὁπλισμένες γιὰ νὰ παλαίσουν. Σήμερα ἡ παραγωγὴ δὲν εἶναι πιὰ ἀτομική, ἀλλὰ ὁμαδική (ἐργοστάσια, ὀρυχεῖα κτλ.) Κι' ὅμως ἡ ἰδιοχτησία ἐξακολουθεῖ νὰ μένει ἀτομικὴ καθὼς καὶ στὴν ἐποχὴ ποῦ ἡ παραγωγὴ ἦταν ἀτομική. Μένει λοιπόν, νὰ ξανάλθει ἡ ἁρμονία μεταξὺ παραγωγῆς καὶ οἰκιοποίησης (ἰδιοχτησίας) νὰ γίνει ἡ ἰδιοχτησία δηλ. ὁμαδική. Ἡ πάλη τῶν τάξεων εἶναι τ'ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς δυσαρμονίας. Ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶναι προορισμένη εἴτε μὲ εἰρηνικὸ τρόπο, εἴτε μ' ἐπαναστατικὸ νὰ καταστήσει τὴν ἰδιοχτησία — ἢ τοὐλάχιστο τὰ μέσα, τὰ ἐργαλεῖα τῆς παραγωγῆς, τὸ κεφάλαιο — ὁμαδική: καὶ ἔτσι νὰ κάμει νὰ ἐκλείψει τὴν δυσαρμονίαν.

Καθὼς ὁ Βιολογικὸς Δαρβινισμὸς δὲν ἐξετάζει τὸ τί εἶνε ἡ ζωή, δὲν ἐκθέτει μιὰ θεωρία τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἀρκεῖται νὰ παρατηρεῖ τὶς ἀλλαγές, τὴν πάλη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐπίζηση τοῦ «πλέον δυνατοῦ», κι' ἀπὸ ἐκεῖ βγάζει τὸ συμπέρασμα τῆς φυσικῆς διαλογῆς, ἔτσι κι' ὁ Δαρβινικὸς σοσιαλισμός, δὲν ἐξετάζει τὸ τί εἶναι ἡ ζωή, ποιοὶ εἶναι οἱ νόμοι τῆς ζωῆς — οἱ καθαρὰ βιολογικοὶ νόμοι της—, ποιὰ εἶναι ἡ βάση τῆς «κοινῆς ζωῆς» ἢ ὁμαδικῆς ζωῆς, ἀλλὰ πέρνει ἁπλῶς τὶς τάξεις, παρακολουθεῖ τὴ πάλη τους καὶ προλέγει ὅτι θὰ ὑπερισχύσουν ἐκεῖνες ποῦ θὰ βρεθοῦν οἱ πιὸ δυνατές. Μὰ φυσικά. Γι' αὐτὸ οὔτε κἂν λόγος νὰ γίνεται.

Ἀλλοιῶς πῶς ἀντιλαμβάνομαι καὶ θἄθελα τὸ σοσιαλισμό. Θὰ ἐπιθυμοῦσα ἡ ἐπιστημονική του βάση νὰ εἶναι μία θεωρία τῆς ζωῆς. Μιὰ θεωρία ποῦ νὰ ὁρίζει τὴ ζωὴ καὶ νὰ μᾶς λέγει τοὺς νόμους σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἐξελίσσεται· τὴ θεωρία αὐτὴ δὲν ἔχουμε νὰ τὴ ἐγυρέψουμε πιά. Ἡ Γενικὴ Βιολογία μᾶς τὴ δίνει. Δυὸ ἐπιστήμονες τὸ ἴδιο φιλόσοφοι κι' οἱ δυό, μᾶς ἔδωκαν τὴ θετικὴ θεωρία τῆς ζωῆς: ὁ Λαμάρκ ποῦ πρῶτος καθόρισε τοὺς δυὸ βιολογικοὺς νόμους τῆς συνήθειας καὶ τῆς κληρονομικότητας:

1ος Νόμος τοῦ Λαμάρκ: Νόμος Συνήθειας :

«Σὲ κάθε ζῶο ποῦ δὲν ἔχει φθάσει στὸ τέλειο σημεῖο τοῦ σχηματισμοῦ » του, ἡ συχνότερη καὶ διαρκὴς χρησιμοποίηση ἑνὸς ὀργάνου δυναμώνει » σιγὰ σιγὰ τὸ ὄργανο αὐτό, τὸ τελειοποιεῖ, τὸ μεγαλώνει καὶ τοῦ δίνει » μιὰ δύναμη ἀνάλογη πρὸς τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς χρησιμοποιήσής του· ἐνῶ » τοὐναντίον ἡ ἔλλειψη διαρκοῦς χρήσεως ἑνὸς ὀργάνου, τὸ ἀδυνατίζει ἀνε- » παίσθητα, ὀλιγοστεύει βαθμηδὸν τὶς ἰδιότητές του καὶ στὸ τέλος τὸ » ἐξαφανίζει».

2ος Νόμος τοῦ Λαμάρκ: Νόμος Κληρονομικότητας:

«Κάθε τὶ ποῦ ἡ Φύση ἀφαίρεσε ἢ πρόσθεσε στὰ ἄτομα μὲ τὴν ἐπίδραση » τῶν περιστάσεων, στὶς ὁποῖες ἦταν ἐκτεθειμένο ἀπὸ πολὺν καιρὸ τὸ εἶδος » τους, καὶ κατὰ συνέπειαν μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς περισσότερης χρήσεως κά- » ποιου ὀργάνου, ἢ μὲ τὴν ἔλλειψη ἐξακολουθητικῆς χρήσεως ἑνὸς ἄλλου, » ὅλα αὐτὰ τὰ διατηρεῖ μὲ τὴν ἀναπαραγωγὴ στὰ νέα ὄντα, ἀρκεῖ οἱ ἀπο- » κτημένες αὐτὲς ἀλλαγὲς νὰ εἶναι κοινὲς καὶ στὰ δύο φύλα, ἢ σαὐτὰ τοὐλάχι- » στον ποῦ γέννησαν τὰ νέα ἄτομα».

Καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς σημερινῆς σχολῆς τῶν νεο-λαμαρκιστῶν Le Dantec ὅστις ἔδωκε τὸν ὁρισμὸ τῆς ζωῆς:

«Ἡ ζωὴ εἶναι λειτουργικὴ ἐξομείωση»· δηλ. τὸ ὑλικὸ τοῦ πρωτόπλασμα αὐξάνει μὲ τὴν ἐνέργειά του, ἢ μὲ ἄλλο τρόπο: τὸ ὂν ἐξομειώνει ὡς ὄργανο τῆς λειτουργίας του.

Ὁ Λαμαρκικὸς Σοσιαλισμός, ἀντὶ νὰ πιστεύει ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἀλλαγὲς εἶναι τυχαῖες, ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ποῦ τὶς φέρει, ἀπεναντίας θὰ γνωρίζει ὅτι ὁ ἀληθινὸς παράγοντας ὅλων τῶν ἀλλαγῶν κι' ὅλων τῶν διαμορφώσεων καὶ μεταμορφώσεων τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ δράση τῶν ἀτόμων, οἱ δημιουργικὲς λειτουργίες τους. Σὲ κάθε ἀλλαγὴ περιβάλλοντος τὸ ἄτομον ἀντιδρᾷ, γυρεύει νὰ προσαρμοσθεῖ στὸ περιβάλλον, ἢ νὰ προσαρμώσει τὸ περιβάλλον σαὐτό, καὶ εἶναι αὐτὴ ἡ προσαρμογὴ ποῦ ὁρίζει πράγματι τὴ κοινωνικὴ ἐξέλιξη. Ἀντὶ νὰ βλέπει λοιπὸν παθητικῶς μὲ μάτι οὐδέτερο τὴ πάλη τῶν τάξεων, καὶ νὰ περιμένει τὸ μοιραῖο ἀποτέλεσμά της, τὴ παγκόσμιο πανάκεια, ὁ Λαμαρκικὸς σοσιαλισμὸς θὰ περιμένει ἀπὸ τὰ ἄτομα νὰ δώσουν τὸ ὕψιστο τῆς δράσης τους· θὰ λογαριάζει ἀπάνω στὴν ἐπέμβαση τῶν ἀτόμων. Στηριζόμενος στὸν πρῶτο νόμο τοῦ Λαμὰρκ θὰ προτρέψει τὰ ἄτομα, ἀντὶ νὰ περιμένουν τὸ μακάριο χρόνο ποῦ θὰ πέσει τὸ παληὸ καθεστώς, ν' ἀναπτύξουν τὸν ἑαυτό τους, τὸν ἐγκέφαλό τους, ὁ ὁποῖος εἶναι κι' αὐτὸς ἕνα ὄργανο σὰν τ' ἄλλα, ποῦ παθαίνει ἀτροφία ὅταν δὲ λειτουργεῖ. Ὁ Λαμαρκικὸς Σοσιαλισμός, τὸν ὁποῖο μποροῦμε μὲ μεγάλη ἀκριβολογία νὰ ὀνομάσουμε, ἀναρχισμὸ ἢ ἀτομισμὸ — γιατὶ στὴν κοινωνία ἀποδείχνει ὅλη τὴ σημασία τοῦ ἀτόμου, ποῦ εἶναι δημιουργὸς τῶν πράξεων του — ὡς σκοπὸ ἔχει τὴ μόρφωση νέων γενεῶν ἀτόμων, ἱκανῶν νὰ ἀφομοιώσουν κάθε νέο στοιχεῖο ποῦ φέρει ἐκεῖνο ποῦ ὀνομάζομαι κοινῶς ὁ πολιτισμὸς (πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης, τῆς βιομηχανίας) ὅπως ζήσουν ὑπὸ καλύτερους ὅρους ψυχικοὺς καὶ κοινωνικούς. Ὄχι μόνον οἰκονομικοὺς ἀλλὰ καὶ πνευματικούς. Τ' ἄτομα δὲ αὐτὰ ποιὸ ἱκανὰ γιὰ δράση ἀπὸ τὰ σημερινά, ἀναγκαστικὰ θὰ θελήσουν αὐτὰ τὰ ἴδια πλέον νὰ διαπλάσουν τὸ περιβάλλον, ἔτσι, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ κινιοῦνται μέσα σαὐτὸ πιὸ ἐλεύθερα.

Ὁ Λαμαρκισμὸς ἀκριβῶς εἶναι ἡ δοξασία ἐκείνη ἡ ὁποία δείχνει ὅλη τὴν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος ἀπάνω στὸ ζωντανό: καὶ ποῦ δίδει μεγα-

λήτερη σημασία στὸ ἀποκτημένο ἀπὸ τὸ κληρονομικό. Ὁ Λαμαρκικὸς σοσιαλισμὸς ἀντὶ νὰ θεωρεῖ τὰ ἄτομα, ὡς βαρυμένα ἀπὸ τὶς ἁλυσσίδες τῆς κληρονομικότητας, ὡς ἀνίκανα νὰ μεταδώσουν στοὺς ἀπογόνους των, τὶς ἀλλαγὲς ποῦ θὰ τοὺς φέρει ἡ ἀτομικὴ ἐξέλιξη των, μέσα στὸ περιβάλλον, πιστεύει ἀπ'ἐναντίας ὅτι τὸ ἄτομο τὸ πλάττει κατὰ μέγα μέρος τὸ περιβάλλον. Οἱ προσπάθειες τῶν ἀτόμων πρέπει λοιπὸν νὰ στραφοῦν στὴ δημιουργία ἑνὸς νέου περιβάλλοντος : τὸ νέο περιβάλλο θὰ ἀναγκάσει τὰ ἄτομα νὰ προσαρμοσθοῦν σαὐτό. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ὑπάρξει νέον περιβάλλον χρειάζεται γι' αὐτὸ μία προσπάθεια. Ἡ ἀντίδραση ἐκείνων ποῦ ἀντιβαίνουν σ' αὐτὴ τὴ προσπάθεια (ἀτόμων ἢ ὁμάδων) θὰ διατηρεῖ τὴ κοινωνικὴ πάλη καὶ ζύμωση. Σαὐτὸ τὸ μεταξὺ θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει βέβαια καὶ ἕνα ζήτημα εὐημερίας καὶ οἰκονομικῆς καλυτέρευσης. Ἡ βιομηχανία καὶ οἱ πρόοδοι της παίζουν ἐκεῖ τὸ σπουδαιότερο ρόλο. Ἀλλὰ τὸ πιὸ σπουδαῖο πρόβλημα — ποῦ ἀπ' τὴ λύση του ἐξαρτᾶται πολὺ ἡ λύση τοῦ ἄλλου — εἶναι τὸ ἠθικὸ πρόβλημα. Ἐκεῖνο δηλ. τῆς φυσικῆς, ἠθικῆς, καὶ πνευματικῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἀντίθεση μεταξὺ Δαρβινικοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ Λαμαρκικοῦ Σοσιαλισμοῦ εἶναι φανερή. Ὁ πρῶτος περιμένει νὰ δεῖ ἀποτελέσματα, ἢ τουλάχιστο νὰ ἐπωφεληθεῖ, νὰ δράξει ἀποτελέσματα ποῦ ἔρχονται μόνα τους, ποῦ τὰ φέρνει ἡ ἱστορία, ἡ φυσικὴ φορὰ τῶν πραγμάτων : (ἡ ἀνακάλυψις π. χ· νέων ἐργαλείων). Ὁ δεύτερος ζητᾶ νὰ φέρει τὰ πιὸ ἐπιθυμητὰ ἀποτελέσματα, σύμφωνα μ' ἕνα ἰδεῶδες ποῦ θέτει ὡς βάση τῆς δράσης του. Τὸν κατηγορήσανε ὡς οὐτοπιστικό. Δὲ μποροῦσαν νὰ τοῦ κάνουν πιὸ μεγάλη τιμή. Ἀλλ' ἂς μὴ φανταστοῦνε ὅτι τὸν ἀναιροῦν μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτό.

Ὁ Δαρβινικὸς Σοσιαλισμὸς εἶναι μοιρολάτρης, θεοποιεῖ τὸ «γένηκε», δὲ ζητᾶ νὰ ἐξαλείψει τὸ τυχαῖο.

Ἀποδίδει τὴ κοινωνικὴ ἐξέλιξη στὴν τύχη.

Πιστεύει σὲ μιὰ «πανάκεια».

Ὁ Λαμαρκικὸς Σοσιαλισμός, ἀναρχισμὸς ἢ ἀτομισμὸς πέρνει περισσότερη συνείδηση τῶν νόμων ποῦ κυβερνοῦνε τὴ ζωή, διαβλέπει στὸ ἄτομο ἕνα δυνατὸ παράγοντα, γιὰ τὴ κοινωνικὴ μεταλλαγή : καὶ πιστεύει πολὺ στὴν ἐπίδραση ποῦ θὰ εἶχε στὰ ἄτομα μιὰ ξαφνικὴ ἀλλαγὴ τοῦ περιβάλλοντος.

Στὴ κοινωνικὴ ἐξέλιξη, βλέπει ἕνα φυσικὸ ἀποτέλεσμα τῶν νόμων τῆς ζωῆς. Ἡ ἀνθρώπινη μηχανὴ εἶναι μιὰ μηχανὴ ποῦ τελειοποιεῖται μὲ τὴ δράση, κατ' ἀντίθεση μὲ τὶς μηχανὲς τῆς βιομηχανίας ποῦ φθείρονται μὲ τὴ δράση. Τὴ δράση τοῦ ἀτόμου τὴ θέλει τόσο οὐτοπιστικὴ ὅσο καὶ τοπιστικὴ (τωρινὴ) γιὰ τὸ συμφέρο αὐτὸ καὶ τὴν εὐτυχία τοῦ ἴδιου ἀτόμου. Γιατὶ ὡς σκοπὸ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Λαμαρκικὸς Σοσιαλισμὸς ἢ ἀναρχισμὸς δὲ μπορεῖ νὰ βρεῖ ἄλλο παρὰ τὴν αὔξηση αὐτὴ τῆς ζωῆς, καὶ τὴ διαστολή της μέσα στὸ ἄτομο.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΚΟΥΒΕΝΤΕΣ ΜΕ ΤΟ ΖΩΓΡΑΦΟ LORENZO VIANI. — Μοῦ προξενεῖ λύπη μαζὺ κ' εὐχαρίστηση νὰ ξαναθυμοῦμαι τὶς συχνὲς κουβέντες μου μὲ τὸ ζωγράφο Lorenzo Viani στοὺς μῆνες ποῦ πέρασα στὸ Viareggio : λύπη γιατὶ μοῦ θυμίζουν μιὰ τόσο ὡραία ζωὴ ὅπως ἐκείνη ποῦ ζοῦν οἱ ἐλεύθεροι καὶ γεροὶ ἄνθρωποι τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ τὴν ὁποία μπορῶ νὰ πῶ μοῦ τὴν πρόσφεραν κατὰ τὸ διάστημα ποῦ ἔμεινα μαζύ τους σὰν ἕνα δῶρο ἄδολο καὶ πολύτιμο, εὐχαρίστηση, ἀνακούφιση ἐννοῶ,

γιατὶ μὲ τὴ θύμηση τῶν φίλων μου τῆς Γαλανῆς Ἀκτῆς ξεχνῶ λίγο τὴν ἀηδία ποῦ μοῦ προκαλεῖ τὸ ἐδῶ περιβάλλο. Πόσο μικροὺς βρίσκω τοὺς Λεβαντίνους ὅταν τοὺς παραβάλω μὲ τοὺς Μεσημβρινούς! Πόσο λίγο ξέρουν νὰ ζοῦν, νὰ σκέπτουνται, νὰ αἰσθάνουνται, πόσο παραμορφώνουν τὴν πραγματικότητα, πόσο τὰ βλέπουν ὅλα στραβά, ἀνάποδα, μικρά, στὸ ἀνάστημά τους τέλος.

Ἀπορῶ πῶς δὲν πνίγουνται μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα ποῦ ζοῦν. Τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν Ἀνατολίτων μεγάλο στόμα προέρχεται ἄραγε ἀπὸ τὴ συνήθειά τους ἀπ' τὴν ἀνάγκη νὰ χασμουριοῦνται; Θὰ κόντευα νὰ τὸ πιστέψω ἀπ' ὅτι βλέπω σήμερα.

Ὦ ζωή! ζωή! στὰ μάτια σου, ποῦ ὁ ἀποκαλυπτικὸς ποιητὴς εἶδε σμαράγδια καὶ διαμάντια εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποῦ νὰ μὴ διακρίνουν παρὰ τσίμπλες!

Πόσο βαρυὰ αἴσθηση κενοῦ ἀφίνουν οἱ Λεβαντῖνοι αὐτοὶ σ' ἐκεῖνον ποῦ τοὺς πλησιάσει! Πόσο φαίνουνται ἀμέσως ἀπ' τὴν ἀρχὴ πῶς εἶναι ἄνθρωποι κλεισμένοι, ἔξω ἀπὸ κάθε πρόοδο καὶ κάθε ἐξέλιξη. Μονότονοι στοὺς τρόπους τους, τὴν κουβέντα τους, σὲ ὅλα τους. Καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα, ἐκεῖνο ἴσως ποῦ ἐξηγεῖ ὅλα τ' ἄλλα, ἐνάντιοι, ἀντίθετοι ἀπὸ ἔνστικτο σὲ κάθε ἰδέα, σὲ κάθε ἀρχή, σὲ κάθε παράδειγμα ποῦ θὰ τοὺς ἀνάγκαζε νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ παθητικὸ καὶ φιλουδέτερο τρόπο τῆς ζωῆς τους.

Ἀντὶ νὰ κάμνουν τὴν ἐλάχιστη προσπάθεια ὅπως μποῦν στὸ πνεῦμα ἄλλων λαῶν ἢ ἀτόμων, γιὰ νὰ αἰσθανθοῦν τὴν καρδιά τους νὰ πάλλει καὶ τὸ μυαλό τους νὰ ἐνδιαφέρεται καὶ γι' ἄλλα ζητήματα ἔξω ἀπ' ἐκεῖνα ποῦ τοὺς ἀπασχόλησαν ὡς τώρα, ἐπιμένουν στὸ ἀναμάσσημα τῶν ἴδιων πάντα ἰδεῶν, στὴν ἐπίδειξη τοῦ ἴδιου πάντα ἑαυτοῦ τους, μέσα στὰ διάφορα κοσμικὰ κέντρα ὅπου φαντάζονται ὅτι σκανταλίζουν τοὺς ἀστούς, ἐπειδὴ ἀνοίγουν αἴφνης συζήτηση γιὰ ἕνα παγκόσμιας φήμης Γάλλο ἢ Ἄγγλο συγγραφέα, γύρω ἀπ' ἕνα τραπεζάκι.

Ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος μοῦ ἐφανέρωσε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ τὴν ἀνεπάρκειά τους, τὴν ἔλλειψη ἀτομικότητας ἀπὸ μέρους τους.

Ἦλθε ὁ πόλεμος καὶ δὲν τοὺς προξένησε καμμιὰ ἐντύπωση: ἔμειναν ἀδιάφοροι χωρὶς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νὰ ξέρουν γιατί. Κι' ὅταν δὲν ἔμεινεν ἄνθρωπος σκεπτόμενος στὸν κόσμο ποῦ νὰ μὴ ζήτησε — δὲν λέγω νὰ τροποποιήσει τὸν τρόπο ποῦ εἶχε πρὶν τοῦ «σκέπτεσθαι», ἂν καὶ δὲν ἀμφιβάλλω θὰ ὑπῆρξαν τέτοιοι πολλοὶ — ἀλλὰ τοὐλάχιστο νὰ βρεῖ στὸ καινούργιο αὐτὸ καθεστὼς στοιχεῖα, ποῦ νὰ τοῦ χρησιμεύσουν νὰ διαπιστώσει καλύτερα, βαθύτερα ἀπὸ πρὶν τὸν τρόπο του τοῦ «σκέπτεσθαι» ἢ νέα aperçus, οἱ διανοούμενοι Λεβαντῖνοι ἔμειναν ἀτάραχοι, ἀπαθεῖς. Κάθε ἄλλη στάση μᾶλλον θὰ μὲ ἐξέπληττε. Γιατί, πῶς νὰ τροποποιήσουν ἕνα τρόπο τοῦ «σκέπτεσθαι» ὅταν δὲ εἶχαν τέτοιο ἢ πῶς νὰ γυρέψουν νὰ τὸν διαπιστώσουν, νὰ τὸν πλουτήσουν μὲ νέα στοιχεῖα, νὰ τὸν ἁπλώσουν, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει; Ἀλλὰ πῶς δικαιολογήθηκαν ἀπάνω στὴν ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἀνάγκη, ποῦ τὴν ἔχει κι' ὁ βράχος κι' ἡ πέτρα καὶ ποῦ λέγεται ἀνάγκη τοῦ «σκέπτεσθαι»; Ἐδικαιολογήθηκαν μ' ἕνα σόφισμα: σόφισμα ἀνικάνων· σόφισμα στείρων· σόφισμα ἀποξεραμμένων ὑπάρξεων. Ἐδικαιολογήθηκαν κηρύσσοντες ὅτι ἕνας διανοούμενος ὀφείλει νὰ κρατήσει στάση ἀδιάφορη μπροστὰ στὴ μεγάλη inter-ἀνθρώπινη σύγκρουση, μὲ κίνδυνο ἂν δὲν τὴ κρατήσει νὰ πάψει νὰ εἶναι διανοούμενος.

Ἐγὼ νόμιζα ὅτι τὸ κάθε τι μπορεῖ νὰ εἶναι θέμα ἐνδιαφέρον γιὰ ἕνα διανοούμενο. Ἀπατώμουν.—Μοῦ φαίνεται ὅτι οἱ αἰτίες τῆς οὐδέτερης αὐτῆς στάσης, πρέπει νὰ ζητηθοῦνε πιὸ βαθυά. Εἶναι ὁ τόπος, τὸ κλῖμα, ἂν θέλετε, ποῦ ἔπλασε τὸν Λεβαντῖνο νωθρό, βραδύσκεπτο, ἀργό, ὀνειροπόλο, φιλήδονο, ἄνθρωπο ἐχθρὸ τῆς δράσης. Ἡ οὐδετεροφιλία, τῶν ἐδῶ διανουμένων εἶναι ἀπὸ τὴ μιὰ προϊὸν τοῦ τόπου, ἀπ᾽ τὴν ἄλλη ἀποτέλεσμα τῆς ἀμαθείας τους. Δὲν συνεχρωτίστηκαν ποτὲ μὲ ξένους λαούς : ἀπ᾽ τοὺς ξένους δὲ γνώρισαν παρὰ τοὺς λεβαντινοποιημένους ἢ τοὺς πιὸ ὁρατοὺς ἀπ᾽ τοὺς τύπους τῶν Εὐρωπαϊκῶν πόλεων (καθηγητάς, ξενοδόχους, τὰ παράσιτα ποῦ ζοῦν στὸ βάρος τῶν ἔνων ἢ τῶν συμπατριωτῶν τους) καὶ οἱ ὁποῖοι ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τοῦ ν᾽ ἀντιπροσωπεύουνε τὴ βαθυὰ κυματώδη καὶ χυμώδη ζωὴ τοῦ τόπου τους.

Νά γιατὶ βρίσκω μιὰ ἀνακούφιση μὲ τὴν ἀνάμνηση τῶν κουβέντων μου μ᾽ ἕναν ἄνθρωπο, σᾶν τὸ Viani, ποῦ γνώρισε κ᾽ ἔζησε τὴ ζωή. Ἐργατικὸς ὅσο κανείς, σηκωνότανε κείνη τὴν ἐποχὴ στὶς πέντε τὸ πρωΐ. Στὶς ὀκτὼ εἶχε ἤδη σκαλισμένες πέντε, ἕξη, ἑπτὰ ἢ καὶ περισσότερες ξυλογραφίες. Ἐργαζότανε μὲ ξένα ἐργαλεῖα, ἀπάνω στὸ πιὸ πρόστυχο ξύλο, ποῦ τὸν εἶδα μερικὲς φορὲς νὰ τὸ κλέβει ἀπ᾽ τὶς κουζῖνες καφενείων. Δὲν ἔλλειψε ποτὲ ἀπὸ καμμιὰ διαδήλωση ἢ κομιτᾶτο ἀπέργων χωρὶς νὰ διακριθεῖ εἴτε γιὰ λόγο ποῦ ἐκφωνοῦσε εἴτε γιὰ ἄμεση ἀποτελεσματικὴ δράση. Συνεργαζότανε στὶς μικρὲς σοσιαλιστικὲς τοπικὲς ἐφημερίδες καὶ μιὰ μέρα οἱ βιογράφοι του θ᾽ ἀναγκαστοῦν νὰ φυλλομετρήσουν ὅλους τοὺς τόμους τῆς βδομαδιάτικης «Versilia» γιὰ νὰ βροῦν παληὰ ἄρθρα του δημοσιευμένα ἐκεῖ, μαζὺ μὲ εἰκόνες, ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια. Καὶ συγχρόνως δὲν ἔλειπε ἀπὸ γλέντι ποῦ νὰ μὴ λάβει μέρος, ἀπὸ ἐκδρομὲς στὰ βουνὰ ἢ σὲ διπλανὲς πολιτεῖες, ποῦ τὶς πολλὲς φορὲς ὀργάνονε ὁ ἴδιος.

Δὲν ὑπάρχει φτωχικὸ σπῆτι στὸ Viareggio, ποῦ νὰ μὴν ἔχει, ἕνα ἢ καὶ περισσότερα ἔργα τοῦ Viani, καμμιὰ φορὰ ἔργα πρώτης τάξης, ὅπως μιὰ προσωπογραφία γρηᾶς γυναῖκας ποῦ εἶδα – ἔργο ἀλλὰ Rembrandt—ἢ ἐκεῖνα τὰ θαυμάσια βώδια του. Κι᾽ ὅλα αὐτὰ τἄδινε, τὰ χάριζε γιατὶ ἔλεγε πῶς ἐκεῖ εἶναι ἡ θέση τους. Δὲν εἶναι οἱ ἀστοὶ ποῦ θὰ μὲ καταλάβουν, πρόσθετε, εἶναι ὁ λαός.

Ἁπλὸς σ᾽ ὅλα του, ἀλλὰ πιὸ ἁπλὸς στὴν ὁμιλία του. Κάθε ἄλλο παρὰ νὰ πέρνει τὶς γνωστὲς πόζες τῶν Λεβαντίνων διανοουμένων—τοὐλάχιστο τὴ χρονιὰ ποῦ τὸν γνώρισα καὶ φαντάζουμαι πῶς δὲν ἄλλαξε ἀπὸ τότες. Ἐμιλοῦσε μὲ τὴ προφορά του. Δὲν ἔκρυβε ποτὲ οὔτε τὸ τί χρωστοῦσε στοὺς ἄλλους, οὔτε τὸ τί ἀνεγνώριζε στὸν ἑαυτό του γιὰ ἀξία.

«Εἶχα τὴν τύχη, μοῦπε μιὰ φορά, νἄχω πολλοὺς φίλους. Ὅσοι δὲν ἔχουν φίλους εἶναι δυστυχεῖς.» «Ἕως τὴν ἡλικία εἴκοσι ἐτῶν δὲν ἤξευρα πῶς ἤμουν ζωγράφος.»

Κι᾽ ἄλλοτε : «Ἐγὼ ἔκανα τὰ ἔργα. Ἀπομένει σὲ σᾶς νὰ τὰ διαδόσετε στὸν κόσμο».

Δὲν ἔφτασε χωρὶς κόπο στὸ ὕψος ποῦ κατέχει.

«Ἂν λάβω καιρό, μοῦ εἶπε κάποτε, θὰ γράψω τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς μου. Μοῦ φαίνεται πῶς θὰ εἶναι ἕνα βιβλίο ἐξόχως ὠφέλιμο, ἀπὸ ἄποψη παιδαγωγική.»

«Ἔλαβα, ἐξακολούθησε, συναίσθηση τῆς δυναμῆς μου ἀπὸ τότε ποῦ διάβασα σ᾽ ἕνα βιβλίο στοιχειῶδες ἐπιστημῶν, ἕνα νόμο τῆς φυσικῆς :

ὅτι μιὰ δύναμη δὲ χάνεται ποτέ. Ὁ νόμος αὐτὸς μοῦ ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση. Ἡ γνώση του μ' ἔβαλε στὸ δρόμο μου.»

Οἱ συγγραφεῖς ποῦ τοῦ ἄρεζε ν' ἀναφέρνει καὶ ποῦ ἐπέδρασαν στὴν ἀνάπτυξή του, δὲν ἦσαν οἱ καχεκτικοὶ esthètes καὶ décadents, τοὺς ὁποίους τόσο γουστάρουν οἱ Λεβαντῖνοι διανοούμενοί μας.

«Αὐτοὶ εἶναι κατάλληλοι, ἔλεγε, γιὰ κείνους ποῦ ἔχουν ρουφίξει πολὺ absinthe, στὴ ζωή τους».

«Τὸ βιβλίο ποῦ μ' ἔβγαλε ἀπ' τὶς προλήψεις» — μοῦ εἶπε μιὰ ὡραία βραδυά, ποῦ εἴχαμε δειπνήσει κατὰ τὴ συνήθειά μας στὴ μοναδικὴ ἐκείνη cucina alla casalinga, La Pergola, τοῦ καϋμένου τοῦ Λάζαρου, ποῦ ὁ θάνατος ἅρπαξε τόσο γρήγορα ἀπ' τὸν κύκλο τῶν φίλων του καὶ φάγει τὴ τόσο ζωντανὴ ἐκείνη polenta μαζὺ μὲ τὰ τόσα εὔγευστα ἐκεῖνα τυφλὰ χελάκια (anguille cieche) τοῦ καναλιοῦ, «τὸ βιβλίο ποῦ μ' ἔβγαλε ἀπ' τὶς προλήψεις μου εἶναι ὁ Θεὸς καὶ τὸ Κράτος τοῦ Βακουνίν. Ποτὲ βιβλίο δὲ μοῦ 'κανε τόσην ἐντύπωσιν ὅσον αὐτό.»

Ἦταν ἀνέκαθεν καὶ μένει πάντα ὁ θαυμαστὴς τοῦ Mirbeau. Ἠθέλησε νὰ ἰλλουστράρῃ τὸν Abbé Jules μὲ εἰκόνες, πρὸ πάντων ὅμως τοῦ ἤρεσε ὁ Sébastien Roch. Γιὰ τὸ Mirbeau μοῦ διηγήθηκε κάποτε τὸ παρακάτω ἐπεισόδιο : Ὁ Bourget τὸν εἶχε καλέσει σὲ μονομαχία, γιὰ τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα μέρη τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Mirbeau, ὅπου ὁ συγγραφέας μεταχειρίζεται τ' ὄνομα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ. Ὁ Mirbeau ἀρνήθηκε κι' ἀρκέστηκε νὰ πεῖ ἁπλῶς: «Ἔδωκα στὸ κόσμο ἀρκετὲς ἀποδείξεις τοῦ θάρρους μου ὡς τὰ τώρα».

Τὴν ἴδια βραδυὰ μοῦ μίλησε, μὲ πολὺ θαυμασμὸ γιὰ τὸ Ζολᾶ — ὁ ὁποῖος πολὺ φοβοῦμαι δὲ θὰ εἶναι τοῦ γούστου τῶν λεβαντίνων μας. — Μοῦ ἀνέφερε ἕνα σωρὸ ὡραῖα λόγια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀνθρώπου.

«Θᾶλθει μιὰ μέρα», — εἶχε πεῖ ὁ Ζολᾶ, στὴν πιὸ κρίσιμη ἐποχὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς του, ὅπου οἱ ἄσπονδοι ἐχθροί του προσπαθοῦσαν νὰ ἀτιμάσουν τὸ ὄνομά του, λέγοντας γιὰ τ' ἄτομό του, ὅλες τὶς συκοφαντίες — «θὰ ἔλθει ἡμέρα ποῦ ἡ Γαλλία θὰ μ' εὐγνωμονήσει ποῦ τῆς ἔσωσα τὴ τιμή της».

Ἔλεγε ἀκόμα ὁ Ζολᾶ: «Βλέπετε αὐτή μου τὴ σιαγόνα. Εἶναι πλατυὰ σὰν ἐκείνη τοῦ μολοσσοῦ· ὅταν πιάσω κρέας δὲν τ' ἀφίνω πιά».

Ἄλλα σταματῶ ἐδῶ, γιατὶ ἀλλοιῶς θὰ μοῦ ἐχρειάζονταν νὰ γράψω ὁλόκληρο τόμο. Τόσο οἱ κουβέντες τ' ἀνθρώπου αὐτοῦ ἦσαν ἐνδιαφέρουσες. Τόσο ὁ βίος του ἦταν ἕνα συνεχὲς ποίημα.

Προσθέτω κι' ἕνα ἄλλο ἀκόμα: Ὁ Viani ἐνδιαφέρονταν πολὺ γιὰ τὴν Αἴγυπτο. «Καθὼς καταλαβαίνω, μοῦπε κάποτε, ἡ Αἴγυπτος κρύβει θησαυροὺς πρώτης τάξης, ἀλλὰ σεῖς δὲ ξέρετε νὰ τοὺς βλέπετε». Ὄχι μόνο ζητοῦσε νὰ σχηματίσει μιὰ ἰδέα γιὰ τὸν τόπο, ἀλλ' ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ ἄτομα. Ψυχολογοῦσε κι' ἀπὸ μακρυά. Τὸ πνεῦμα του ποῦ πάντα ἐζήτησε νὰ νικήσει τὴν ὕλη (καθὼς ἔλεγε δηλ. τὴ παθητικότητα) προσπαθοῦσε νὰ ἐξουδετερώσει τὶς ἀποστάσεις καὶ νὰ δεῖ διὰ μέσου τοῦ χώρου. Θ' ἀναφέρω ἁπλῶς ἕνα ἐπεισόδιο.

Ἦτανε ἕνα μεσημέρι, καὶ τρώγαμε στὸ ξεχωριστό μας σαλονάκι τῆς Pergola. Ἐκτὸς τοῦ Viani, ἦσαν ἐκεῖ ὁ δικηγόρος Salvatori, ὁ δικηγόρος Bacchini κι' ὁ ζωγράφος Levi... Ὅταν μισομεθυσμένος ὁ Bacchini ἄρχισε ν' ἀπαριθμεῖ Ἑλληνικὰ ὀνόματα ποῦ τᾶχε ἀκούσει ἀπὸ μένα: Χατζόπουλο,

Σεραφίδης, Σαρεγιάννης, Λουλακάκης, Ζερβός, Καβάφης, Ζελίτας, Ἀρμενόπουλο....

— Ἀρμενόπουλο; λέγει ἔκπληκτος ὁ Levi τὸν ἐγνώρισα στὴν Τύνιδα! Δὲν εἶναι ἕνας ζωγράφος ποῦ εἶχε πατέρα ἕνα ἁγιογράφο;

— Πῶς ἦταν, ἀρώτησε ἀμέσως ὁ Bacchini, ἄντε νὰ δοῦμε ἂν il Greco μᾶς τὸν περιέγραψε ἀκριβῶς.

Ὁ Levi τότε μὲ λίγα λόγια περιέγραψε τὸν περίεργο τύπο, ἀνάμεσα στὴ προσοχὴ ὅλων. Ἔτυχε ἡ περιγραφὴ νἆναι σύμφωνη μὲ τὴ δική μου. Ὁ Viani τότε μοῦ εἶπε γελόντας:

«Κ' ἐμεῖς ποῦ ἐφανταζόμαστε ἴσως ὅτι ὁ Ἀρμενόπουλος, ὅπως μᾶς τὸν παρέστησες ἦταν ἕνα δημιούργημα τῆς φαντασίας σου!!!»

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΟΞΑΣΙΑ. — Ὁ κόσμος προοδεύει γύρω μας, οἱ ἐπιστῆμες στιβάζουν ἀνακαλύψεις ἀπάνω σὲ ἀνακαλύψεις, θεωρίες ἀπάνω σὲ θεωρίες. Τολμηροὶ συγγραφεῖς, ποῦ ἔχουν ἀποτινάξει τὸ ζυγὸ τῆς πρόληψης, ἀναλύουν τὶς διάφορες δοξασίες, συστήματα καὶ ἰδέες ποῦ στέκονται ἀκόμα ὄρθιες, γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν σ' αὐτὲς τὸ μέρος τῆς ἀλήθειας ἀπὸ κεῖνο τῆς πλάνης. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ τῆς προόδου εἶναι τόσο ὁρμητικὸ καὶ καταχτητικὸ ποῦ συναρπάζει ὅλους. Κ' ἐκεῖνοι ἀκόμα ποῦ εἶναι οἱ πιὸ σκλάβοι μιᾶς παληᾶς νοοτροπίας δὲν τολμοῦν νὰ τὸ φανερώσουν, δὲν τολμοῦν νὰ τὰ βάλουν μὲ τὸ μεγάλο ρεῦμα, καὶ γι' αὐτὸ προσποιοῦνται ὅτι βαδίζουν μ' αὐτό. Ἀλλέως θὰ ἐκινδύνευαν νὰ περάσουν ὡς ὀπισθοδρομικοί. Κατὰ βάθος ὅμως διατηροῦν τὴν παλαιάν τους μανταλιτὲ καὶ προσπαθοῦν νὰ βροῦνε ἕνα modus vivendi ὅπως τὴ συναρμολογήσουν μὲ τὶς νέες ἰδέες. Ἕνα τέτοιο modus vivendi εἶναι μοιραίως καταδικασμένο νὰ βρίσκεται σὲ ἀσταθῆ ἰσορροπία. Τὸ ἀνισόρροπό του αὐτὸ ξεσπᾶ στὰ μάτια κάθε διορατικοῦ ἀνθρώπου σχεδὸν καθημερινά. Φτάνει μιὰ νέα νίκη τῆς ἐπιστήμης ὅπως τὸ modus vivendi τείνει περισσότερο ν' ἀφομοιώσει νέα στοιχεῖα παρμένα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς ἐπιστήμης. Φτάνει κάποιος θόρυβος φιλολογικὸς νὰ δημιουργηθεῖ γύρω ἀπὸ ἕνα ὄνομα ἢ μιὰ νέα θεωρία ἢ σύστημα ποῦ ἀντιστρατεύουνται τὸ ἐπιστημονικὸ ρεῦμα ὅπως τὸ modus vivendi γυρέψει τὴν ἐξάπλωσή του πρὸς τὶς ὕποπτες ζῶνες τοῦ μυστικισμοῦ.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς δοξασίες ποῦ διαπιστώνουν μπροστὰ στὸν κόσμο, ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀσταθὲς modus vivendi, οἱ διανοούμενοι, γιὰ τοὺς ὁποίους πρόκειται, μὲ τὴ σταματισμένη νοοτροπία, πρέπει νὰ ἔχουν κάτι πάνω στὸ ὁποῖο νὰ στηρίζουν τὶς ἀντιλήψεις τους. Ὁ σκεπτικισμὸς δὲν εἶναι χτῆμα τῶν μικρῶν πνευμάτων. Στὴν ἐπιφάνεια σκεπτικιστές, ἐκλεχτικοί, οὐδέτεροι, στὸ βάθος πρέπει νὰ κρύβουν μιὰ ἰδέα, πρέπει νὰ πατοῦν ἀπάνω σὲ κάποιο στερεὸ ἔδαφος, νὰ στηρίζονται ἀπάνω σ' ἕνα «Πιστεύω».

Νά! Τὶ ἐννοῶ μὲ τὴν ἔκφραση ἐσωτερικὴ δοξασία.

Ὑποστηρίζω δηλ. ὅτι οἱ ἀτελεῖς διανοούμενοι, οἱ ἀσταθεῖς αὐτὲς διάνοιες, ποῦ ἀλλάζουν σὰν ἀνεμόμυλοι, ποῦ δὲ θερμαίνουνται ἀπὸ καμμιὰ ἰδέα, ποῦ κρατοῦν θέση οὐδετέρων κι' εὐνούχων μπροστὰ στὴν ποίηση καὶ στὴ καλλονὴ τῶν νέων ἰδεῶν, διατηροῦν ἀληθινὰ μιὰ πίστη, μέσα τους, μιὰ δοξασία, μιὰ table de valeurs, ὅπες λένε. Μιὰ ἐσωτερικὴ δοξασία (doctrine esotérique), ἀμετακίνητη καὶ ἀμετάβλητη, ἕνα σύνολο ἀπὸ ἄρθρα πίστης, σοφιστικά, ἀνεξέλεγχτα καὶ ἀδιάσειστα. Ὁ κόσμος ἐπροόδεψε γύρω τους, ἀλλ' ὅλες οἱ σκουριὲς μαζευτήκανε στὸ βάθος τῆς συνείδησής τους. Ὅλες οἱ πα-

ληὲς ἰδέες, τὰ παληὰ αἰσθήματα, τὰ «κουρέλια» γιὰ νὰ μεταχειριστῶ μιὰ ἔκφραση ποῦ κι' ἄλλοτες μεταχειρίστηκα, (ὁπότες ἐβρέθηκαν ὑποστηριχτὲς ὑστερικοὶ τῶν κουρελιῶν) ὑψώσανε ἕνα οἰκοδόμημα ἀτράνταχτο, ἕνα πυργίσκο ἀφανῆ κι' ἀπρόσβλητο ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τοῦ χρόνου. Ἀλλ' ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴν ὑποστεῖ τὶς προσβολὲς τοῦ χρόνου, τὸ οἰκοδόμημα αὐτό, εἶναι ἀναγκασμένο νὰ μένει αἰωνίως κλεισμένο στὸ σκότος μακρυὰ ἀπ' τὸ φῶς: ἀδιόρατο· ἡ ἐμφάνισή του θὰ ἐσήμαινε καὶ τὸ τέλος του.

Νά γιατὶ οἱ διανοούμενοί μας, ἀποφεύγουν πάντα νὰ ἐκφράσουνε τὶς ἐσωτερικὲς δοξασίες τους. Τὶς δοξασίες αὐτὲς δὲ γυρεύουν ποτὲ νὰ τὶς ἐπιβάλουν. Τοὺς φτάνει νὰ τὶς χρησιμοποιοῦν ἁπλῶς σὰν ἕνα βαρόμετρο, γιὰ νὰ ἐξελέγχουν τὶς ἰδέες καὶ τὰ αἰσθήματα: τὰ βιβλία καὶ τὰ ἔργα: ὅπως ξεχωρίζουν τὸ κακὸ ἀπὸ τὸ καλό: ποῦ σημαίνει καμμιὰ φορὰ γι' αὐτοὺς: τὸ ἀληθινὸ ἀπὸ τὸ ἐθνικό: τὸ ἀνθρώπινο ἀπὸ τὸ φυλετικό: τὸ ἀνθρωπιστικὸ ἀπὸ τὸ πατριωτικό: τὸ ἐπιστημονικὸ ἀπὸ τὸ ἐμπορικό: τὸ προοδευτικὸ ἀπὸ τὸ τοπιστικό: τὸ Εὐρωπαϊκὸ ἀπὸ τὸ Ἑλληνικό.

Ἐνόσω λοιπὸν δὲ γκρεμίζουνται καὶ δὲ μαζεύουνται σὰν ἄμορφος καὶ ἄψυχος ὄγκος τὰ ἐσωτερικὰ σοφίσματα καὶ οἱ ἐσωτερικὲς δοξασίες, τὰ πιὸ ὥμορφα λόγια θὰ παραμορφώνουνται, δὲ θὰ φτάνουν ποτὲ ἀκέραια στὶς συνειδήσεις, ἀλλὰ μεταφρασμένα, ἀλλοιωμένα, στρεβλωμένα. Καὶ τότε μόνο θὰ πέσουν οἱ ἐσωτερικὲς δοξασίες, ὅταν ἐξαναγκασθοῦν νὰ βγοῦν στὸ φῶς, καὶ καθοριστοῦν. Ὁ ἥλιος σκοτώνει τὰ μικρόβια.

"ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ" ἀπὸ τὸν **M. Nettlau**, εἰσαγωγὴ τοῦ **Elisée Reclus**. Ἔκδοση: **P. V. Stock - 1897**. — Τὸ βιβλίο αὐτὸ καθὼς ὁ τίτλος του τὸ φανερώνει περιέχει ὁλόκληρη τὴ βιβλιογραφία τῶν ἀναρχικῶν, κοινωνιστικῶν, οὐτοπιστικῶν καὶ γενικὰ ἐπαναστατικῶν θεωριῶν ἀπὸ τὴ μέρα ποῦ ἐκηρύχθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ὡς τὰ σήμερα. Δὲ θ' ἀσχοληθῶ ἐδῶ παρὰ μονάχα γιὰ τὸ μικρούτσικο κεφάλαιο ποῦ μιλεῖ γιὰ τὴ Κίνηση τῶν Φιλελευτέρων ἰδεῶν στὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ ἀναφέρω τὰ λίγα ποῦ λέγει ὁ συγγραφέας σχετικὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, θὰ προσθέσω καὶ ὅσα ριζοσπαστικὰ δημοσιεύματα ξέρω ὁ ἴδιος, ποῦ κυκλοφόρησαν στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία θὰ παρακαλέσω ὅσους εἶναι σὲ θέση νὰ ξέρουν κάτι ἀπάνω σαὐτὴ τὴ πνευματικὴ κίνηση νὰ μὲ βοηθήσουν γιὰ νὰ καταρτίσω μὲ τὸν καιρὸ μιὰ τέλεια Βιβλιογραφία τῆς ἀναρχικῆς κίνησης στὴ χώρα μας.

Νὰ ἡ μετάφραση ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Nettlau, τοῦ κεφαλαίου ποῦ μιλεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα;

«Τὸ «Bulletin» jurassien, ὁ «Travailleur» τὸ «Martello» καὶ τὸ «Jahrbuch» (τῆς Ζυρίχης) περιέχουν λεπτομέρειες γιὰ μιὰ σοσιαλιστικὴ κίνηση ποῦ ἐδόνισε τὴν Ἑλλάδα στὴν ἐποχὴ ποῦ βγαίναν αὐτὰ τὰ φύλλα, ἀλλ' ἡ κίνηση αὐτὴ δὲν εἶχε φαίνεται, τίποτε τὸ ἀναρχικό.

«Ἀπὸ τότε μερικὲς μεταφράσεις φυλλαδίων, δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα Δρακούλη, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶναι ἀναρχικός:

«Ἔκκλησις εἰς τοὺς νέους» μετάφραση τοῦ γνωστοῦ φυλλαδίου τοῦ P. Kropotkine, Ἀθῆναι 1886.

«Ἐξέλιξις τοῦ νεωτεριστικοῦ πνεύματος τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος» — μετ. τοῦ L'Anarchie dans l'évolution socialiste. (Βιβλιοθήκη «Ἄρδην» Ἀθῆναι 1887, 32 σελ. in-8).

«Στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἐφημερίδος ὁ «Σοσιαλιστής». «Ὁ δηγὸς παν-

τὸς ἀνθρώπου» ὑπὸ Σταύρου Γ. Καλλέργη, οἱ σελίδες 8-10, καὶ 37-47 εἶναι μιὰ συνεργασία ἑνὸς Ἰταλοῦ ἀναρχικοῦ.

«Μπορεῖ ἡ ἀκόλουθες ἐφημερίδες νὰ περιέχουν μετάφραση ἀναρχικῶν δημοσιευμάτων. «Ἄρδην» (1886-87), «Σοσιαλιστὴς» (1890), «ἡ Κοινωνία» (1891), ὁ «Σοσιαλισμὸς» (1894), τὸ 1896—τὴν ἄνοιξη—ὁ «Σοσιαλιστὴς» προσεχώρησε στὶς ἀναρχικὲς ἰδέες καὶ ἀνήγγειλε τὴ μετάφραση τοῦ «Ὁ Θεὸς καὶ τὸ Κράτος« τοῦ M. Bakounine, καθὼς καὶ ἄλλων φυλλαδίων.

«Στὴν Πάτρα τὸ 1896 ἐβγῆκε ἡ ἐφημερίδα «Ἄρδην» — κυττάξετε στὰ Temps Nouveaux στὶς 20 τοῦ Ἰούνη 1896) ἐφημερίδα ποῦ κατεσχέθηκε μετὰ τὸ κίνημα τοῦ Δ. Ματσάλη (Νοέμβρης 1896)».

Αὐτὲς τὶς πληροφορίες μᾶς δίνει ὁ Nettlau. Ἀλλὰ καθὼς ἐλέγαμε ἡ Βιβλιογραφία του σταματᾶ στὰ 1896 καὶ ἀπὸ τότε ὡς τώρα ἔγινε στὴν Ἑλλάδα μιὰ δυνατὴ ζύμωση ἰδεῶν. Δυστυχῶς τὴ ζύμωση αὐτὴ ἐπεβράδυνε καὶ ἐπιβραδύνει πάντα τὸ νόσημα ἀπὸ τὸ ὁποῖο πάσχει ἡ Ἑλληνικὴ νιότη: ἐννοῶ τὴ φιλολογίτη. Ἔξω ὅμως ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν κομπαστῶν κάθε ἀντρίκιας προσπάθειας καὶ κάθε τάσης πρὸς τὴ σκέψη, τὴν ἀληθινὴ τέχνη καὶ τὴν ἐπιστήμη, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὑπάρχουν καὶ σήμερα ἀκόμα — γιατὶ εἶναι ἀναμφισβήτητο πῶς θὰ ὑπάρξουν αὔριο — μερικοί, ὀλίγοι, ἀλλ' ἐκλεκτοὶ τοὺς ὁποίους ἕνα αἴσθημα παγκόσμιας συνείδησης, νὰ ἐμπνέει καὶ νὰ ἐνδυναμώνει.

Δίδω ἐδῶ τὰ ὅσα ξέρω γιὰ τὴν ἀναρχικὴ κίνηση στὴν Ἑλλάδα:

«Κάτω τὰ εἴδωλα» — Ἀλεξάντρεια — 1909 — φυλ. 32 σελ. πολὺ τολμηρὸ δημοσίευμα καθαρῶς ἀναρχικό. Ὁ συγγραφέας του Γ. Τελεμίτης — προφανῶς ψευδώνυμο, ἀπὸ τὸ l'abbaye de Thélémé τοῦ Rabelais — φαίνεται ὅτι τὸ ἔγραψε σὰ διαμαρτυρία ἀμέσως μετὰ τὸ φόνο τοῦ Fr. Ferrer. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο ἔχει πράγματι γιὰ τίτλο: Φερρέρ, καὶ ἀρχίζει ἔτσι: «Ὁ Φερρέρ, ὁ μέγας ἥρως, ὁ μάρτυς τῆς Ἀναρχίας, ἐτουφεκίσθη ὡς κακοῦργος ὑπὸ τῶν κακούργων. Τὸ αἷμα τοῦ μεγαλεπηβόλου τέκνου τῆς Ἰβηρίας ἐπότισε τὸ ἄπληστον ἔδαφος τῆς κατηραμένης πατρίδος του». Τὰ λοιπὰ κεφάλαια φέρουν ὡς τίτλον: Θρησκεία καὶ Ἀναρχία, Παγκόσμιος ὀδύνη, ἡ Ρίζα τοῦ κακοῦ, Γῆ καὶ Ἐλευθερία, Germinal!

«Ἡ Χαρούμενη Ἐπιστήμη» τοῦ ἰατροῦ Σαραφίδη, σχεδὸν ἑκατοντασέλιδο βιβλιαράκι, δημοσιευμένο στὸ Κάϊρο τὸ 1908. Εἶναι μιὰ συλλογὴ φιλοσοφικῶν ἀφορισμῶν — ἡ ἐξέλιξη, οἱ ἐθιμολάτραι, ἡ Παραζωή, οἱ Χαρούμενοι Νέοι, ἡ Νέα Δημιουργία κτλ. Ὁ ἰατρὸς Σαραφίδης ἔχει ἕνα σύστημα φιλοσοφικὸ δικό του, ἢ καλλίτερα ἕνα σύνολο ἰδεῶν φιλοσοφικῶν τὶς ὁποῖες δὲν πρόκειται νὰ συζητήσουμε ἐδῶ. Τὸ ἄκρο ἐπαναστατικὸ ὅμως τῶν ἰδεῶν του μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τὸ περιλάβουμε σ' αὐτὴ τὴ στήλη.

«Χαρὰ καὶ Ἡδονισμὸς εἰς τὴν ἐπανάστασιν» — Ἀλεξάνδρεια 1913 — ὑπὸ Ζ. Χατζό,-εἶναι μία ἀναίρεση, ἢ καλλίτερα μιὰ συζήτηση, μιὰ mise au point τῶν ἰδεῶν τοῦ Σαραφίδη. Συζητόντας ὅμως τὸν Σαραφίδη ὁ Χατζὸ — ὁ ὁποῖος, ἂς μὴ ξεχνοῦμε, εἴτανε ἄλλοτε τὸ πρωτοπαλλήκαρο τῆς θεωρίας τῆς Χαρούμενης Ἐπιστήμης — ἀφίνει νὰ φανερώνονται οἱ ἰδέες του, ποῦ εἶναι καθαρὰ ἀτομιστικές.

Τοῦ ἴδιου Ζ. Χατζό, ἔχουμε ἕνα ὡραῖο ἰδιόρρυθμο δραματάκι «Ἡ Κλειστὴ Θύρα»—Ἀλεξάνδρεια.—Ἰουν. 1913. ἔκδοση Tentatives d' Art - μὲ ἕνα πολὺ περίεργο πρόλογο τιτλοφορημένο: «Τί ἐστὶ Χατζόπουλος» τοῦ Γ. Βρισιμιτζάκη. Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐξεφράστηκε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ

κριτικός τῶν «Γραμμάτων» Δ. Ζαχαριάδης (τεῦχος 15-16) : «Δρᾶμα καὶ εἰσαγωγὴ ὁρμητικὰ μᾶς τραβοῦν ἔξω ἀπὸ τὶς καθημερινὲς συνήθειες, ἔξω ἀπὸ τὸν πολυπατημένο δρόμο τῶν καταρτισμένων συστημάτων τῆς ζωῆς, πρὸς κάποιαν πηγή.... πρὸς τὴν ἀδιαίρετη ἀτομικὴ συνείδηση....»

«Ἡ Ἀτομικὴ ἐπανάστασις» ὑπὸ Γ. Βρισιμιτζάκη—Ἀλεξάνδρεια, Ἀπρίλιος 1914—τριακοντασέλιδο συνοπτικὸ ἔργο, χωρισμένο σὲ τέσσερα μέρη: Ποία εἶναι ἡ σημασία καὶ ἡ ἀξία μιᾶς ἀληθοῦς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἀτελὴς ἐπανάστασις. Τὸ ἄτομον καὶ ἡ τάσις πρὸς καταστροφήν. Σκέψεις διάφοροι. «Ἡ ἀληθὴς ἐπανάστασις, λέγει ὁ συγγραφέας, συντελεῖται βαθύτερα καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἔνστικτο — τὸ ὁποῖον κυρίως ἀποβλέπει εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ εἴδους, διὰ μέσου τοῦ ἐγωϊσμοῦ τοῦ ἀτόμου — στὴν οὐσίαν μας, στὸ γίγνεσθαι μας».

«Κάτω ἡ Μάσκα» ὑπὸ Σταύρου Κουχτσόγλου, δημοσιευμένο στὸ Κάϊρο τὸ 1912 περιέχει πολλὲς γερὲς σελίδες ἐπιστημονικῆς ἐκλαϊκευσης: μὲ πρόλογο τοῦ ἰατροῦ Σαραφίδη.

«Ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν βασανισμένων» ὑπὸ Νικ. Δούμα—Κάϊρο 1910, σελ. 52, — διάλογος μεταξὺ ἐργατῶν.

Σειρὰ ἄλλη δημοσιευμάτων ἄρθρων εἴτε φυλλαδίων μοῦ εἶναι γνωστή, χωρὶς ὅμως νὰ τύχη νὰ μοῦ πέσουν στὰ χέρια:

«Κατήχησις τῶν ἐργατῶν».

«Ζῶσαι ἰδέαι» ὑπὸ Δ. Δουδούμη.

«Ἡ ψυχολογία τοῦ ἀναρχισμοῦ» ὑπὸ Α. Κρίκου.

«Ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος» ὑπὸ Π. Ματσούκη.

«Αἵματα, αἵματα, αἵματα» ὑπὸ Ν. Δούμα.

«Ἡ σιωπὴ ἀσυνειδησία» ὑπὸ Σπάρτακα.

«Γιατὶ εἶμαι σοσιαλιστὴς» ὑπὸ Γιάννη Πικροῦ.

Ἐξ ἄλλου τὸ Σοσιαλιστικὸ Κέντρο (ὁδὸς Αἰόλου 79) ἐξέδωκε στὴ «Σοσιαλιστικὴ Βιβλιοθήκη» τὰ ἑξῆς ἔργα:

Jean Grave: Le machinisme, μετάφραση Σπ. Φραγκοπούλου μὲ τὸν τίτλο: «Ἐργάτης καὶ μηχαναί».

«Σοσιαλισμὸς καὶ Πατριωτισμὸς» ὑπὸ Ε. Μιχαλοπούλου.

«Διάβασε Ἐργάτη» ὑπὸ Σπ. Παλιούρα.

«Οἱ δυὸ ἐχθρικὲς τάξεις» ὑπὸ Στεφ. Παπαδοπούλου.

— Ὀκτὼ (8) ὧρες δουλειὰ τὴν ἡμέρα.

«Τὸ κοινωνικό μας ζήτημα» ὑπὸ Γ. Σκληροῦ.

«Ἡ κοινωνικὴ σαπίλα» ὑπὸ Γ. Ἐρβέ: μετάφραση Ζ. Βεζεστένη.

«Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ ἐργάτου» ὑπὸ Πλ. Δρακούλη.

«Ἀναρχία καὶ Σοσιαλισμὸς» ὑπὸ G. Plekhanoff.

Ν. Γιαννιοῦ: (W. Liebknecht) Τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ.

— Σοσιαλισμὸς καὶ Μαλλιαρισμός.

— Ὁ Σοσιαλισμὸς τοῦ κράτους.

— Οἱ δύο πόλεμοι τοῦ 1912-1913.

— Ἡ ἀπεργία.

— Πρὸς τοὺς φιλολογοῦντάς μας.

Θ' ἀναφέρω ἁπλῶς τὴν «Ἔρευνα» ἑβδομαδιαία σοσιαλιστικὴν ἐφημερίδα, ποῦ ἱδρύθηκε στὴν Ὀξφώρδη τὸ 1901, ἀπὸ τὸν Π. Δρακούλη καὶ ἡ ὁποία δὲν ἔπαυσε νὰ ἐκδίδεται, καθὼς καὶ τὶς ἐκδόσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Δρακούλη:

— Φῶς ἐκ τῶν ἔνδον.
— Ἡ δύναμις τῶν ἰδεῶν.
— Τὸ ἀντιπλουτοκρατικὸν πνεῦμα.
— Τί σημαίνει σοσιαλισμός.
— Ἀνάγκη ἐργατικοῦ κόμματος.

Ὡς ἐφημερίδες ἔχω ν' ἀναφέρω τὸν «Ἐργάτη» τοῦ Καΐρου καὶ τῆς Ἀλεξάντρειας, (ὄργανο ἀπελευθερώσεως τῆς γυναῖκας καὶ τοῦ ἐργάτη) ποῦ κάθετόσο ἀπρόοπτα ἔκανε τὴν ἐμφάνιση του καὶ ὕστερα πάλι διέκοπτε τὴν κυκλοφορία του, τὴν «Idea» Ἰταλικὴ ἑβδομαδιάτικη φυλλάδα τοῦ Καΐρου πάλι, ποῦ ἐδημοσίευσε Ἑλληνικὰ ἄρθρα ὑπογεγραμμένα Σπάρτακος, Κουχτσόγλου, Ι. Βρισ.,τὸν «Ἐργάτη» τοῦ Βώλου, τὸ «Μέλλον» (σοσιαλιστικὸν), τὸν Κοινωνισμὸν τῆς Ἀθήνας, μέσα στὸν ὁποῖον ὁ ἰσπανὸς ἀναρχικὸς Ἰωσὴφ Ἐστιβάλις, πρώην ἐκδότης τῆς Tierra y Libertad ἐδημοσίευσε μερικὰ ἄρθρα.

Τέλος ὁ οἶκος Γεωργίου Δ. Φέξη, στὴ φιλοσοφικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ βιβλιοθήκη του μᾶς ἔδωκε ὡς τώρα σὲ μεταφράσεις τὰ ἑξῆς ἔργα :

C. Laisant : «Ἡ ἀγωγὴ» μετ. Ν. Καζαντζάκη.

Guyau : «Στοιχεῖα ἐλευθέρας ἠθικῆς» μετ. Ν. Κουντουριώτη, τὰ ὁποῖα μαζὺ μὲ ἄλλα τοῦ Τολστόη καὶ τοῦ Nietzsche, Ἴψεν ποῦ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο οἶκο, μποροῦν νὰ προστεθοῦν σ' αὐτὴ τὴ βιβλιογραφία. Ἐπίσης διάφορες μεταφράσεις τοῦ Μαξ. Γκόρκη ποῦ ἐδημοσιεύθηκαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἀγνοῶ ἐξ ἄλλου ἂν μέσα στὰ μεταφρασθέντα στὸ Ἑλληνικὸ ἔργα τοῦ O. Wilde συμπεριλαμβάνεται καὶ τό : The Soul of Man under Socialism (1891).

Γνωστὴ ἐξ ἄλλου εἶναι σὲ ὅλους ἡ δράση τοῦ «Ἐργατικοῦ Κέντρου» τοῦ Βώλου, ἡ ὁποία προσκάλεσε τὴν περίφημην ἐκείνη «Δίκη τῶν Ἀθέων» καὶ τὴν πανηγυρικὴν ἀθώωσή τους, ὁπότε τηλεγραφήματα συγχαρητήρια ἐστάλθηκαν στοὺς ἀθωωθέντες, ἀπὸ διάφορες πόλεις τοῦ ἐξωτερικοῦ (ἀπὸ τὰ Γράμματα, τὴ Tentative d'Art).

Ἐννοεῖται ὅτι ξέρω καλὰ πόσο εἶναι ἀτελὴς ἡ βιβλιογραφία αὐτή. Τίποτε δὲ θὰ μ' εὐχαριστοῦσε τόσο, ὅσο νὰ εἶχα ὅλα τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ καταρτίσω μιὰ τέτοια πλήρη. Μοῦ φαίνεται πῶς τὸ πρᾶγμα θὰ εἴτανε πολὺ χρήσιμο προπάντων στὶς σημερινὲς περιστάσεις, ὅπου, μιὰ ζύμωση ἰδεῶν ἀρχινᾶ νὰ γίνεται μὲς στὴν Ἑλλάδα, καὶ ποῦ εἶναι ἡ φυσικὴ ἀντίδραση στὴν ἀποσύνθεση, στὴν ὁποίαν ὡδήγησαν αὐτὴ τὴ χώρα ἡ σπείρα τῶν πολιτικῶν της.

ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ 1916 Γ. ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗΣ

ÉLIE DE CYON : ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ. Κατὰ μετάφρασιν Ἰωάννου Ἀλ. Χαρισιάδου, ἰατροῦ. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου 1915. — Σκοπὸς τοῦ συγγραφέα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶνε νὰ ἐκθέσῃ μὲ τρόπο καταληπτὸ στὸ πολὺ κοινὸ τὴ χρεωκοπία τῶν θεωριῶν τοῦ Δάρβιν, τοῦ Χαϊκελ καὶ τοῦ Αὐγ. Κὸντ καὶ ν' ἀναπτύξῃ ὅτι ὄχι μόνο δὲν ὑπάρχει σύγκρουσι μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ὅτι, ἀπ' ἐναντίας, ἡ ἀληθινὴ ἐπιστήμη γεννᾷ βαθειὰ πεποίθησι στὴν ὕπαρξι Δημιουργοῦ τοῦ παντός. Ὁ σ. συνιστᾷ τὸν ἑαυτό του ὡς φιλόσοφο, ποὺ ἀφιέρωσε σαραντα-πέντεχρόνια σὲ μελέτες φιλοσοφικὲς καὶ πειραματικὲς γιὰ τὴν ἐξακρίβωσι τῆς λειτουργίας τῶν μυστηριωδεστέρων ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τὴν

ἐπισφράγισι δὲ τῶν μελετῶν του μὲ τὸ σύγγραμμά του αὐτὸ δίκαια πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὡς τὸ ἀπόσταγμα πεποίθησης σχηματισμένης ἀπὸ τὴν ἄδολη καὶ εἰλικρινῆ ἔρευνα τῆς ἀλήθειας. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν ὁ σ. ἐπροσπάθησε νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του, πάντα οἱ ἀναγνῶσται, γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ ἔγραψε, πρέπει νὰ ἔχουν κάποια ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ μόρφωσι γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τὸν παρακολουθήσουν.

Τὸ βιβλίο εἶνε πολὺ καλό, καὶ τὸ συνιστῶμεν στοὺς ἀνεπτυγμένους κύκλους. Καὶ ἡ μετάφρασί του, καμωμένη ἀπὸ τὸν ἰατρὸ τῆς Τάντας κ. Χαρισιάδη, ἂν καὶ δὲν εἶνε τέλεια ἐπιμελημένη — ἴσως ἀπὸ τὰ πολλά της λάθη—, δείχνει ὅμως πολλὴ προσπάθεια νὰ κάνῃ τὸ βιβλίο καὶ ἀντιληπτὸ καὶ εὐχάριστο.

ΡΩΣΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ. — Πολὺς λόγος γίνεται τὶς τελευταῖες μέρες στὸ ρωσικὸ τύπο καὶ τοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους γιὰ μιὰ καινούργια καὶ ἰδιόρρυθμη λογοτεχνικὴ φυσιογνωμία, ποὺ παρουσιάσθηκε σχεδὸν ἔξαφνα καὶ μὲ μεγάλη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπιβολὴ στὸ ρωσικὸ φιλογογικὸ ὁρίζοντα : τὸν Νικόλαο Μπερντιάγεφ. Σὲ τέτοιες ἐκπλήξεις μᾶς ἔχει συνηθισμένους ἡ ρωσικὴ φιλολογία, σ' αὐτὴν ὅμως τὴν περίπτωσι πρόκειται γιὰ ἕνα φαινόμενο ἀρκετὰ μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως παράξενο, ἀλλ' ὄχι καὶ ὅλως διόλου ἀνεξήγητο γιὰ τὴ ψυχολογία τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ καὶ πρὸ πάντων γιὰ τὶς τάσεις τῶν ἀνεπτυγμένων ρωσικῶν τάξεων τῶν τελευταίων χρόνων.

Ὁ Μπερντιάγεφ ἤτανε ὡς τώρα γνωστὸς στὶς τάξεις τῶν Μαρξιστῶν τῆς Ρωσίας καὶ σὲ ἕνα πολὺ στενό, ἀλλὰ καὶ πολὺ διακεκριμένο καὶ ἐκλεκτὸ κύκλο ἀνεπτυγμένων ποὺ ἐνδιαφέρονται καὶ καταγίνονται εἰδικὰ σὲ θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ προβλήματα, καὶ ποὺ σημειώνουν μιὰ ἐξαιρετικὰ σοβαρὴ κίνησι, ὁρίζουν μιὰ ξεχωριστὴ κατεύθυνσι καὶ ἀσκοῦν σημαντικὴ ἐπιρροὴ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικὲς ἐξελίξεις τῆς ρωσικῆς ἰδεολογίας. Κ' ἐνῷ μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς κύκλους ἤτανε ὡς τὰ τώρα «ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἐκλεκτούς», ἔξαφνα, πρὸ πάντων μὲ μιὰ σειρὰ ἄρθρων του στὸ μεγάλο ρωσικὸ περιοδικὸ «Ρωσικὴ Σκέψι», ξεχωρίστηκε ἀπὸ τοὺς κύκλους αὐτοὺς μὲ μιὰ ὅλως διόλου πρωτότυπη στάσι του σχετικὰ πρὸς τὶς διάφορες κατευθύνσεις τῶν «θρησκευτικοφιλοσοφικῶν ἐκζητητῶν» συναδέλφων του, μὲ τέτοια δύναμη, τόλμη καὶ ἀνεξαρτησία, ποὺ ἔκανε τὴν κριτικὴ νὰ τοῦ δείξῃ ὅλως ἐξιδιασμένη προσοχὴ γιὰ τὴν ὑπερβολικὰ ἀτομιστικὴ θέσι ποὺ κατέλαβε στὴ ρωσικὴ φιλολογία.

Τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ Μπερντιάγεφ εἶνε ἡ τολμηρὴ πνευματικὴ ἀνεξαρτησία, μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει τὶς θέσεις τῆς παραδεγμένης «παράδοσης» τῆς ρωσικῆς φιλοσοφικοθρησκευτικῆς ἰδεολογίας. Κανεὶς στὴ σύγχρονη ρωσικὴ λογοτεχνία δὲν κύτταξε κατάματα τὶς ρωσικὲς «θρησκευτικὲς προσδοκίες» ὄχι ὅμως μὲ κατεύθυνσι πρὸς τὸ παρελθόν, ὅπως γίνονταν ὡς τώρα, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέλλον. Κανεὶς δῆλα δὴ στὴ ρωσικὴ φιλολογία ἀπὸ τοὺς διανοουμένους δὲν ἐφανέρωσε τόσο δυνατὴ πίστι στὶς δημιουργικὲς δυνάμεις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, στὴν πνευματικὴ καὶ ἱστορικὴ δυναμική, σ' ὅ,τι δὲν εἶναι κληρονομημένο ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ λανθάνει γιὰ νὰ ἐκδηλωθῇ στὸ μέλλον. Ἡ σκέψι τοῦ Μπερντιάγεφ διακρίνεται γιὰ τὸ «αἴσθημα τῆς πρωτοβουλίας»· ἐμπνέει τὴν ἀποφασιστικότητα μιᾶς καινούργιας σκέψης καὶ πίστης, πίστης ποὺ δὲν ἔχει πίσω της παράδοσι, ἀλλὰ τὴν δημιουργεῖ.

Δὲν ἐδιάβασα ἐγὼ ὁ ἴδιος τὰ νέα ἔργα τοῦ Μπερντιάγεφ, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ δώσω ἀπὸ ἰδική μου ἀντίληψι ἕνα σκίτσο τῆς ἰδεολογίας του. Ἡ κριτικὴ ὅμως ποὺ ἔχω ὑπ' ὄψι τὴν χαρακτηρίζει μὲ ἕνα ρωσικὸ ὅρο, ποὺ μπορεῖ ἀναλυτικὰ νὰ μεταφρασθῇ «ὑποκειμενικὴ στάσι στὰ θρησκευτικὰ προβλήματα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παραδεγμένη παράδοσι», ὑποκειμενικὴ ὄχι μόνο ἱστορικῶς, ἀλλὰ καὶ ψυχολογικῶς. Ἡ θεωρία του τείνει στὸν ἀρχαῖο γνωστικισμό· πολὺ τονίζει τὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενο τοῦ Χριστιανισμοῦ κατ' ἀντίθεσι πρὸς τὴν ἐξωτερική του ἄποψι, λαμβάνει ὑπ' ὄψι του τὴ δυνατὴ ἀριστοκρατικοποίησι τῆς χριστιανικῆς σκέψης ἀντὶ τῆς ἱστορικῆς της δημοκρατικοποίησης.

Ἔχομε λοιπὸν ἔτσι ἕνα εἶδος ἀναγέννησης τῆς παληᾶς γνωστικῆς παράδοσης σὲ μιὰ καθαρῶς ὑποκειμενικὴ καὶ μεμονωμένη μυστικιστικὴ ἰδεολογία, τὸν κίνδυνο τῆς ὁποίας δὲν διστάζει κάπως νὰ ὁμολογήσῃ καὶ αὐτὸς ὁ Μπερντιάγεφ, ὁ ὁποῖος πολὺ καλὰ γνωρίζει καὶ τὴν ἐξωτερικὴ ἤττα καὶ τὴν ἐσωτερικὴ αὐτοδιάλυσι τοῦ παληοῦ χριστιανικοῦ γνωστικισμοῦ. Μολονότι δὲ ἡ κριτικὴ τονίζει ὅτι εἶνε πολὺ δύσκολο στὴ Ρωσία νὰ εἶνε καὶ νὰ κρατηθῇ κανεὶς «ἀτομιστής», ξεχωρισμένος ὅλως διόλου ἀπὸ τὴν παράδοση τὴν ἐθνικὴ καὶ τὴ ψυχολογική, ἐν τούτοις ὁ δυνατὸς τόνος τῆς πίστης τοῦ Μπερντιάγεφ στὴν «αὔριο», τὸ ἀπαραδειγμάτιστό του στὴ ρωσικὴ φιλολογία θάρρος ποὺ πνέει ἀπὸ τὶς θέσεις κάποιας νέας, δημιουργουμένης παράδοσης, ποὺ ἀρχίζει νὰ πρασινίζῃ στὰ δροσερὰ λειβάδια τῆς ρωσικῆς διανόησης, φαίνεται—κατὰ τὴν πεποίθησι τῶν φιλολογικῶν κύκλων—νὰ προμηνύῃ κάποια ἄνοιξι νέας καὶ πρωτότυπης ἰδεολογικῆς κατεύθυνσης.

H. SIENKIEWICZ. — Δὲν μποροῦσε θάνατος μεγάλου ἀνδρὸς νὰ χαρακτηρισθῇ πιὸ ἄκαιρος καὶ πιὸ αἰσθητὸς ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Σεγκέβιτς ποῦ τηλεγραφήθηκε σ' ὅλον τὸν κόσμο τὸν περασμένο μῆνα ἀπὸ τὸ Vevey τῆς Ἑλβετίας. Ἡ τραγικὴ Πολωνία ἦταν ἀπὸ καιρὸ λησμονημένη στὴ συνείδησι τοῦ κόσμου σὰν παληὸς τάφος· καὶ γιὰ τὴ ζωὴ ποὺ νεκροφαίνεται μέσα σ' αὐτὸν τὸ τάφο, γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴ ζωτικότητα ποὺ γυρεύει καὶ ἀξίζει ἀνάστασι, μιλοῦσαν μόνον οἱ ἐργάτες τοῦ πνεύματος, οἱ Πολωνοὶ συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχναι, καὶ τὴ φωνή τους ἄκουαν μόνο ἡ ψυχὲς τῶν διανοουμένων τοῦ κόσμου.

Ἀλλ' ἐκεῖνος ποὺ ὀρθώθηκε πιὸ ψηλός, πιὸ αἰσθηματίας, πιὸ «βοὴν ἀγαθὸς» κήρυκας τῆς πολωνικῆς ζωῆς καὶ δόξας, σὰν ζωντανό, ὡραῖο καὶ μεγαλόπρεπο σύμβολο τοῦ λησμονημένου κάλλους, τοῦ θαμμένου μεγαλείου καὶ τῆς ἐθνικῆς θλίψης τῆς δυστυχισμένης πατρίδας του, ἦτανε ὁ Σεγκέβιτς. Τὸ ὄνομά του καὶ τὴ δόξα του, ὄνομα καὶ δόξα δημιουργημένα καὶ ἀποκτημένα μὲ σπάνιο τάλαντο καὶ μεγαλοφυΐα, μεταχειρίσθηκε γιὰ νὰ γνωρίσῃ στὸν κόσμο τὸν μεγάλο καὶ βαθὺ πόνο μιᾶς πολυαδικημένης πατρίδας ποὺ ἔχει ἀναμφισβήτητο δικαίωμα στὴ ζωὴ τῶν ἐθνῶν, καὶ παντοῦ οἱ ἐκλεκτοί, διαβάζοντας τὰ προϊόντα τῆς μεγαλοφυΐας του, τὸν ἀναγνώριζαν βασιλέα τῆς Πολωνίας, μόνο ποὺ ἀντὶ διάδημα τὴν κεφαλή του στολίζανε δάφνες.

Γι' αὐτὸ ὁ θάνατός του σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν κοσμοϊστορικὴ ἐποχὴ ποὺ κρίνεται ἡ τύχη τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ ποὺ φθάνει στὸ σημεῖο τῆς τραγικώτερής του θέσης τὸ πολωνικὸ δρᾶμα, εἶνε γιὰ τὴν Πολωνία ὄχι μόνο ἐθνικὴ συμφορά, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὸ δυστύχημα. Ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τοῦ πολέμου, ποὺ ξαπολύθηκε στὴν Εὐρώπη πρὸ δυὸ χρόνων, ἐγκατεστάθηκε

στὴν Ἑλβετία, ὅπου διωργάνωσε μιὰ Ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ κάμῃ ἐράνους ὑπὲρ τῶν δυστυχισμένων τῆς πατρίδας του, ποὺ πέρα-πέρα τὴν ὀργώνει ἀκόμα ἡ φωτιὰ καὶ ὁ σίδηρος. Χάρις εἰς τὴ δόξα τοῦ ὀνόματός του καὶ τὴν παγκόσμιο συμπάθεια στὸν πατριωτικό του πόνο, ᾗ συνεισφορὲς ἔρχονται πρόθυμες, ἔστω καὶ ἂν τὰ ἑκατομμύρια ποὺ μαζεύονταν δὲν πρόφταιναν στὶς ἀμέτρητες ἀνάγκες τῶν δυστυχῶν. Ἐπάνω στὴν ἀκμὴ τῆς πατριωτικῆς αὐτῆς καὶ φιλανθρωπικῆς δράσης, σιωπηλὸ στὰ τρομερὰ ἐρωτηματικὰ τοῦ ἀγνώστου μέλλοντος, τὸν εὗρῆκεν ὁ θάνατος, θάνατος ποὺ θὰ κλαφθῇ περισσότερο ἅμα τελειώσῃ ὁ πόλεμος, γιατὶ δὲν ὑπάρχει σήμερα ἀκόμα λαὸς καὶ πατρίδα νὰ τὸν κλάψουν ὅπως τοῦ πρέπει.

⁂

Ὁ Σεγκέβιτς γεννήθηκε στὰ 1846 καὶ ἐσπούδασε στὸ πανεπιστήμιο τῆς Βαρσοβίας. Πρώτη φορὰ γνωρίστηκε στοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους μὲ ἕνα χιουμοριστικό του διήγημα, τοῦ ὁποίου τὸν τίτλο : «Οὐκ ἔστι προφήτης δεκτὸς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ» διέψευσεν ἡ μεγάλη δημοτικότης ποὺ ὁλοένα ἀποκτοῦσε στὴν πατρίδα του μὲ τὰ ἀλλεπάλληλα λογοτεχνικά του ἔργα. Νέος ἀκόμα, γεμᾶτος δύναμι καὶ ὁρμή, μαζὺ μὲ ἄλλους εὐγενεῖς καὶ ἐκλεκτοὺς νέους ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πατρίδας του (1863) ἀγωνίσθηκε νὰ σπάσῃ τὰ εἴδωλα τοῦ ρωμαντισμοῦ, τῆς ἱστορικῆς εὐγενείας καὶ τοῦ σκοτεινοῦ κληρικαλισμοῦ ποὺ λατρεύονταν ἀπὸ τὴ σύγχρονη γενεά, ὁ ἴδιος δὲ δηκτικὸς τόνος καὶ ἡ ἴδια ἀκατάσχετη ὁρμητικότης χαρακτηρίζει καὶ τὶς «Ἐπιστολές του ἀπὸ τὴν Ἀμερική», ὅπου εἶχε ξενιτευθῇ ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τὰ 1876 καὶ ποὺ δημοσίευε μὲ τὸ ψευδώνυμο «Litwos» στὴν ἐφημερίδα τῆς Βαρσοβίας « Gazeta Polska ». Ὅταν ὅμως γύρισεν ἀπὸ ἐκεῖ, ὁ παληὸς Σεγκέβιτς εἶχεν ἀλλάξει καὶ μὲ ἀπορία οἱ συναγωνιστές του τὸν εἶδαν αὐτομολημένο στὸ ἀντίθετο στρατόπεδο· φαίνεται ὅτι ἄρχισε νὰ μιλᾷ μέσα του ἡ πρὶν βαθειὰ πνιγμένη ἀταβιστικὴ φωνὴ τῆς παραγνωρισμένης εὐγένειας τῆς πολωνικῆς παράδοσης, τοῦ ἀρχαίου ἀριστοκρατικισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς μυστικότητας, καὶ ἀπ' αὐτὸ γεννήθηκε ἀπὸ δεκαπέντε τώρα χρόνια ἕνας τρομερὸς ἰδεολογικὸς ἀγῶνας ἐναντίον του ἀπὸ τοὺς ἀντίθετους, οἱ ὁποῖοι μὲ πολλὴ πικρία τὸν κατηγόρησαν ὅτι δὲν ἐνόησε τὶς νέες τάσεις καὶ ὑποδουλώθηκε σὲ παληά, θαμμένα καὶ ὀπισθοδρομικὰ ἰδεώδη.

Τὰ πρῶτα ἔργα ποὺ δημοσίευσε ὕστερ' ἀπ' τὸ γυρισμό του ἤτανε μιὰ σειρὰ ἀριστουργηματικῶν διηγημάτων, ποὺ εἵλκυσαν τὴν κοινὴ προσοχή· τὰ σπουδαιότερα ἀπ' αὐτὰ εἶνε τὰ «Σκίτσα μὲ κάρβουνο», «Γάνια», «Γιάγκος ὁ μουζικάντης», «Μπαρτὲκ ὁ νικητὴς» καὶ «Γιὰ τὸ ψωμί», τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ἀληθινοὶ λογοτεχνικοὶ μαργαρῖται. Ἀκολούθησε ὕστερα ἡ περίφημη τριλογία τῶν μεγάλων του ἱστορικῶν μυθιστορημάτων : «Διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου», «Ὁ Κατακλυσμὸς» καὶ «Ὁ πὰν Βολοντυέβσκη». Ἐποχὴ τῆς δράσης τῶν ἡρώων τῆς τριλογίας αὐτῆς εἶνε ὁ δέκατος ἕβδομος αἰῶνας, θέμα δὲ διάλεξεν ὁ Σεγκέβιτς τὸ αἱματηρὸ φόντο τοῦ ἀγῶνος τῶν Πολωνῶν ἐναντίον τῶν Κοζάκων, τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν Τούρκων. Δημοσιευμένα σὲ ἐποχὴ μεγάλης ἠθικῆς κατάπτωσης τοῦ πολωνικοῦ ἔθνους, σκοπὸ εἶχαν, ὅπως τότε ἔγραφε ὁ Σεγκέβιτς, νὰ προλάβουν τὴν ἐθνικὴ ἀπογοήτευσι καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὸ ψυχικὸ θάρρος τῶν συμπατριωτῶν του· εἶνε δὲ πράγματι γραμμένα μὲ τόση δύναμι καὶ ζωή, μὲ τόσο γοητευτικὸ δραματισμὸ καὶ συναρπαστικὸ αἴσθημα, ὥστε ὅλη ἡ Πολωνία ἐμέθυσε ἀπὸ ἐνθουσιασμό, γι' αὐτὸ καὶ περιέβαλε τὸν συγγραφέα τους μὲ λατρεία πρωτο-

φανῆ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σεγκέβιτς ξεπέρασε στὴ δημοτικότητα στὴν Πολωνία κάθε ὄνομα Πολωνοῦ συγγραφέως.

Ἀλλ' ἂν ἡ τριλογία του ἔκανε τὸν Σεγκέβιτς τόσο δημοφιλῆ στὴν πατρίδα του, τὸ μυθιστόρημά του «Χωρὶς δόγμα» (1890) τοῦ ἐξασφάλισε πανευρωπαϊκὴ καὶ διεθνῆ φήμη. Εἶνε τὸ σπουδαιότερο καὶ δυνατώτερο στὴν πολωνικὴ φιλολογία ψυχολογικὸ μυθιστόρημα. Τὸν καιρὸ ποῦ δημοσιεύθηκε, στὴν Εὐρώπη ἀπλώνουνταν ἕνα κῦμα κάποιου νέου «βερθερισμοῦ» καὶ στὸ κῦμα αὐτὸ ἦλθε νὰ προσθέση τὸ νέο ἔργο τοῦ Σ. μιὰ νέα ὤθησι, ποὺ συγκίνησε παντοῦ τὶς καρδιὲς μὲ κάποια ἄγνωστη δύναμι, γιατὶ παρουσιάσθηκε ὡς ἡ ζωηρότερη καὶ πολυτελέστερη ἔκφρασι τοῦ ἀσώματου ἐκείνου καὶ ἄϋλου καὶ ἰδανικοῦ ἔρωτα, ποὺ εἶνε τώρα τόσο ἀντιπαθητικὸς ἢ ἄγνωστος στὶς ρεαλιστικὲς τάσεις τῆς σύγχρονης θετικιστικῆς λογοτεχνίας. Στοὺς χαρακτῆρες τῶν «κυανοαίμων» ἡρώων τοῦ «Χωρὶς δόγμα» εἶνε φανερὴ ἡ ἐπίδρασι τοῦ πολωνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὴ λεπτεπίλεπτη παληὰ καὶ γνήσια πολωνικὴ εὐγένεια καὶ τὸν ἀραχνοΰφαντό καὶ μεταξένιο ἱπποτισμὸ πρὸς τὴ γυναῖκα. Τὸ κορύφωμα ὅμως τῆς διεθνοῦς του δόξας καὶ φήμης ἤτανε τὸ «Quo Vadis», ἡ μεγαλόπρεπη αὐτὴ ἐποποιΐα τοῦ χριστιανικοῦ μαρτυρίου. Μὲ θέμα παρμένο ἀπὸ τὴν κοσμοϊστορικὴ ἐκείνη ἐποχὴ ποῦ στάθηκαν ἀντιμέτωποι καὶ κυττάχθηκαν κατάμματα ὁ πρώτη φορὰ ἀνατέλλων μὲ πρωτοφανῆ δύναμι καὶ ζωτικότητα, ἀλλὰ καὶ ἀνέκφραστη γλυκύτητα καὶ γοητεία, χριστιανικὸς κόσμος ἀπὸ τὴ μιά, καὶ ὁ μαραμένος καὶ χρεωκοπημένος ἀρχαῖος κόσμος ἀπὸ τὴν ἄλλη, — γραμμένο μὲ πλούσια σκηνοθεσία, τῆς ὁποίας ἡ πολυτέλεια καὶ τὰ πρόσωπα θὰ εἶνε γιὰ πάντα ζωντανὰ καὶ ἀξέχαστα στὴ φαντασία τοῦ χριστιανοῦ, μίλησε κατ' εὐθεῖαν στὴν καρδιὰ κάθε πιστοῦ, καὶ γι' αὐτὸ κανένα βιβλίο σχεδὸν τῆς παγκοσμίου φιλολογίας δὲν ἐξεδόθηκε σὲ τόσες χιλιάδες καὶ τόσες ἐκδόσεις σὰν τὸ «Quo Vadis» τοῦ Σεγκέβιτς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀπ' αὐτὸ ἔγεινε πλέον πασίγνωστο. Κι' ἂν ἔμειναν καὶ λίγοι ποῦ δὲν εἶχαν διαβάσει τὸ βιβλίο καὶ δὲ γνώριζαν καὶ τὸν συγγραφέα, τοὺς τὰ ἔμαθε καὶ τὰ δυὸ ὁ Κινηματογράφος, γιὰ τὸ ἀνύπαρκτο τότε φιλολογικὸ scenario τοῦ ὁποίου νομίζει κανεὶς ὅτι ἦταν ἐπίτηδες γραμμένο τὸ Quo Vadis μὲ τὴ θαμβωτική του ἐξωτερικὴ θεατρικότητα.

⁂

Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Σεγκέβιτς ἀναφέραμε τὰ κυριώτερα, ὅσα τοῦ ἐξασφάλισαν τὴ δημοτικότητα ὄχι μόνον στὴν πατρίδα του, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλον τὸν κόσμο, καὶ τοῦ ἐπρομήθευσαν καὶ τὸ βραβεῖο τοῦ Νόμπελ. Ὁ Σεγκέβιτς εἶνε, πρὸ παντός, ὁ «ἐθνικός», ὁ «πατριώτης» μυθιστοριογράφος, ποὺ μὲ τὴ σειρὰ τῶν πατριωτικῶν του μυθιστορηματικῶν ἐπῶν θέλει ν' ἀνακαλέση στὴ φαντασία τῶν ἀποκαμωμένων ἐθνικῶς πατριωτῶν του τὴν εὐγένεια, τὴν ἀριστοκρατία, τὸ μεγαλεῖο τῆς πατρίδας τῆς περασμένης εὐκλείας. Στὶς φλογερὲς σελίδες τῆς ζωηρῆς του πολωνικῆς φαντασίας ζωγραφίζονται μὲ πάθος ἐθνικὸ τὰ εὐγενικὰ κατορθώματα τῶν περασμένων χρόνων καὶ τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη τῶν πολωνικῶν προγόνων, πρὸ πάντων τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ ιθ' καὶ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ κ' αἰῶνος. Ὅλη του τὴ μεγαλοφυΐα τὴν προσέφερε στὸ βωμὸ τῆς ἐργασίας γιὰ τὴν ἀναγέννησι τῆς ἐθνικῆς ζωῆς εἰς ὅλες της τὶς ἐκφάνσεις, γιὰ νὰ ἐπαναφέρη στὴ μνήμη καὶ τῶν δικῶν του καὶ τῶν ξένων τὸ παληὸ πολωνικὸ μεγαλεῖο καὶ ν' ἀποκαταστήση τὴ λησμονημένη πολωνικὴ εὐμορφιὰ καὶ εὐγένεια. Γυρμένος ἀπάνω στὸν τάφο τῆς «ἀπολεσθείσης πατρίδας» ἔπαιρνε τόνους ἀπὸ τὴν πατριωτι-

κή του θλῖψι, καὶ μὲ τὴ δόξα ποὺ ἔδρεπε παντοῦ ὁ πονετικὸς πατριωτικὸς στεναγμός του τόσο ἐφώτιζε τὰ σκοτεινὰ τοῦ τάφου ἐκείνου βάθη, ποὺ φαίνονταν σὰν ν' ἀναστήθηκε στὸ κορμί του τὸ θαμμένο πολωνικὸ ἰδεῶδες· τὸ ὄνομά του εἶχε καταντήσει παντοῦ συνώνυμο μὲ τὸ ὄνομα τῆς Πολωνίας, τῆς ὁποίας ἦτανε τὸ ζωντανὸ σύμβολον, καὶ τὸ πνεῦμά του ἔγεινε ἐνσάρκωσι τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ της· γιὰ τοὺς Πολωνοὺς ὁ Σεγκέβιτς ἦταν κάτι περισσότερο παρ' ὅ,τι ἦταν ὁ Τολστόη γιὰ τοὺς Ρώσσους, ὁ Γκαῖτε γιὰ τοὺς Γερμανοὺς καὶ ὁ Οὔγκὼ γιὰ τοὺς Γάλλους.

Ἀλλ' ὁ Σεγκέβιτς δὲν ἦτανε μόνο ὁ «ἐθνικὸς» συγγραφεὺς γιὰ τοὺς Πολωνούς. Χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ εἶνε ὁ «κατ' ἐξοχὴν» Πολωνὸς λογοτέχνης, μὲ τὴ μεγαλοφυΐα τῆς τέχνης του ἔγεινε διεθνής, ὅπως διεθνεῖς ἔγειναν ὁ Ἰταλὸς Δάντε, ὁ Ἄγγλος Σαίξπηρ, ὁ Ἱσπανὸς Σερβαντές, ὁ Γάλλος Μολιέρος καὶ ὁ Γερμανὸς Σίλλερ. Ὅλοι οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι εἶνε συγγενεῖς ὅλων τῶν ψυχῶν, ὅλων τῶν διανοιῶν καὶ ὅλων τῶν καρδιῶν, γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι τοὺς γνωρίζουν. Καὶ ὁ Σεγκέβιτς εἶνε ἀπὸ ἐκείνους, τῶν ὁποίων ἡ «ἀγνόησις» ἰσοδυναμεῖ μὲ «ἄγνοια», δῆλα δὴ «ἀμάθεια», — ὅπως ἐπιτυχημένα ἐκφράζεται κάπου ὁ Σιοπεγχάουερ. Σ' αὐτὸ ὅμως τὸ σημεῖο χρειάζεται κάποια παρένθεσι. Ὁ Σεγκέβις εἶνε ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους, ποὺ δὲν εἶνε εὔκολοι γιὰ τὸ πολὺ κοινό. Πολλοὶ στέκονται καὶ θαυμάζουν τὴν Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, τὸν Παρθενῶνα ἢ τὸν καθεδρικὸ ναὸ τῆς Reims, ἀλλὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ἀριστουργημάτων «ἐννοοῦν» καὶ «αἰσθάνονται» μόνο ὅσοι ἔχουν ἔμφυτο καὶ μορφωμένο καλλιτεχνικὸ αἴσθημα. Τὰ ἔργα τοῦ Σεγκέβιτς εἶνε «ἐνδιαφέροντα», ἀλλὰ γιὰ νὰ εἰσδύσῃ κανένας εἰς τὰ μυστήρια τῆς μεγαλοφυΐας του πρέπει νὰ ἔχῃ ὑψηλότερη μόρφωσι. Εἶνε μισὴ δεοντολογία τὸ νὰ ἀπαιτοῦμε τάλαντο μόνο ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς καὶ τοὺς καλλιτέχνας· τάλαντο χρειάζεται καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἀξίωσι νὰ τοὺς καταλάβουν, καὶ μάλιστα τάλαντο σχεδὸν τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ ἰσοσταθμίζῃ ἡ ἀντίληψι μὲ τὴ δημιουργία. Μόνο μὲ τὴν ἐπαφὴ αὐτὴ τῶν δύο ταλάντων, τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου, μπορεῖ νὰ παραχθῇ τὸ θεῖο ἐκεῖνο καὶ μυστικὸ ρεῦμα, ποὺ ἑνώνει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδιὰ τοῦ ἀναγνώστου μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδιὰ τοῦ μεγάλοφυοῦς συγγραφέως.

Αὐτὴ τὴ παρένθεσι πρέπει νὰ ἔχῃ πάντα ὑπ' ὄψι ὅποιος θέλει νὰ «ἐννοήσῃ» καὶ νὰ «αἰσθανθῇ» τὸν Σεγκέβιτς.

JACK LONDON. — Ἄλλο αὐτὸ τραῦμα στὴν παγκόσμιο λογοτεχνία. Στὴν Ἀμερικὴ πέθανε ὁ περίφημος Ἀμερικανὸς διηγηματογράφος Δζὲκ Λόντον, μιὰ μεγαλοφυΐα ἀπὸ τὶς πειὸ δροσερές, τὶς πειὸ ζωντανὲς καὶ τὶς πειὸ ἰδιότυπες. Γιατὶ ὁ Δζὲκ Λόντον δὲν ἄνθησε στὸ θερμοκήπιο τοῦ παραδεγμένου λογοτεχνικοῦ ἀκαδημαϊσμοῦ, δὲν ἐφύτρωσε στὸ περιβάλλον τῆς ἀριστοκρατίας ἢ τοῦ ἀστισμοῦ καὶ δὲν ἀναδείχτηκε μέσα στὴν «πλειάδα» τῶν «λογίων» τοῦ Γραφείου καὶ τῆς κατὰ σύμβασιν διανόησης. Ὁ Δζὲκ Λόνδου ἦτανε τὸ μοσχομύριστο ἀγνὸ ἀγριολούλουδο ποὺ φυτρώνει μονάχο του μακρυὰ ἀπὸ τὴν περιποιητικὴ μὰ καὶ ἐκφυλιστικὴ ἀγάπη τῆς καλλιέργειας, ἐπάνω κεῖ στὴ ραχιὰ τοῦ βουνοῦ, κάτω ἀπὸ τὸν ἄφθονο ἥλιο τοῦ οὐρανοῦ καὶ στὴ δροσιὰ ποὺ ζωογονεῖ χωρὶς ἐμπόδια, φυσικά.

Ὁ Δζὲκ Λόντον ἦτανε τὸ τρίτο — νὰ ποῦμε — pendant τοῦ Ρώσου Μαξὶμ Γόρκη καὶ τοῦ Νορβηγοῦ Knut Hamsun. Καὶ οἱ τρεῖς εἶνε βγαλμένοι ἀπὸ

τὰ κατώτατα λαϊκὰ στρώματα, τὰ στρώματα τῶν πάντα ἀνεστίων καὶ πεινασμένων «μόρτηδων», χαμίνια, ποὺ γνώρισαν μόνο φτώχια, κρύο, πεῖνα, ξυπολυτιὰ καὶ λάσπες. Ὁ ἕνας στὸ Νίζνι-Νόβγοροδ τῆς Ρωσσίας, ὁ ἄλλος στὶς σκοτεινὲς νορβηγικὲς ἀκτὲς καὶ ὁ τρίτος στὸ Σὰν-Φραντσίσκο, καὶ οἱ τρεῖς — παράξενη σύμπτωσι! — στὴν ἴδια ἐποχὴ σὲ διάφορα μέρη τῆς ὑδρογείου γεννήθηκαν ἔτσι, ἀπὸ μιὰ ἐλεύθερη σύλληψι τῆς μεγαλοφυΐας τῆς πρωτόγονης ἀνθρώπινης φύσης, σὰν διαμάντια σὲ καρβουνιασμένα στρώματα, καὶ ρίχθηκαν λεύθερα στοὺς κόρφους τῆς μάννας-γῆς νὰ πάρουν τῶν ὀμματιῶν τους. Καὶ γίνηκαν τυχοδιῶκτες. Γύρισαν λεύτεροι καὶ ἀκούραστοι ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ καὶ ἀπὸ πόλι σὲ πόλι, καταπιάστηκαν χίλιες δουλιές, γνωρίσανε τὰ καταπάτια τῆς κοινωνίας, βυζάξανε τὴν ὀμορφιὰ τῆς φύσης καὶ τὸ μυστήριο τῆς ψυχῆς της, καί, ἀγνώριστοι μὲ τὴ μόρφωσι καὶ τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνη, ἔξαφνα βλαστήσανε στὸ λογοτεχνικὸ κῆπο τῶν προνομιούχων μὲ τέτοια δύναμη καὶ ὁρμή, μὲ τέτοιον ὀργασμὸ καὶ δροσιά, ποῦ μόνο ἡ φύσι γνωρίζει νὰ γεννᾷ κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὰ σπλάγχνα της. Στὶς τυχοδιωκτικὲς περιπέτειες μάλιστα ὁ Ἀμερικανὸς «ἀλήτης» εἶνε κάτι πειὸ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Γόρκη. Ἂν ὁ τελευταῖος γύρισε σχεδὸν σ' ὅλη τὴ Ρωσία, ὁ πρῶτος, σωστὸς ὀνειροπόλος tramp, περιπλανήθηκε σ' ὅλη τὴν Ἀμερική, ἀπῆγε στὴν Ἀλάσκα, ἐταξείδευσε τὸν Εἰρηνικὸ Ὠκεανὸ μὲ ὅλα του τὰ πολύμορφα καὶ μυστηριώδη νησιά, ἔγεινε ψαρᾶς, μοῦτσος, πειρατής, χρυσοθήρας, μπόξερ, ἐφημεριδογράφος καὶ χαμάλης, καὶ τὸν ἔβαλαν καὶ στὴ φυλακή!

Ὁ Τζὲκ Λόντον πέθανε νέος, 40 ἐτῶν, ἀφῆκεν ὅμως 25 ὁλοκλήρους τόμους μυθιστορημάτων καὶ διηγημάτων. Εἶνε γνωστὸ τὸ ἀξίωμα πῶς τὸ ποσὸν τῆς πολυγραφίας δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ χάνῃ σὲ ποιόν, ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ὑπάγεται σὲ ἀφορισμούς, καὶ τῶν χαϊδεμένων τῆς τέχνης ἡ μεγαλοφυΐα δὲν μετριέται μὲ τὸ μέτρο τῶν «πολλῶν». Γι' αὐτὸ εἶνε ὅλα διαλεχτά, ὅσα ἔγραψαν ὁ Βολταῖρος, ὁ Γκαῖτε, ὁ Μπαλζάκ, ὁ Τολστόη, καὶ διαλεχτὰ εἶνε ὅλα ὅσα ἔγραψεν ὁ Τζὲκ Λόντον. Στὰ ἔργα του ἔδειξεν ἄφθαστη διείσδυσι στὴ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, πρὸ πάντων δὲ στὴ ψυχὴ τῶν ζώων, τῶν σκύλων καὶ τῶν λύκων, τόσο, ποὺ νομίζει κανεὶς πῶς ἀπὸ λύκο καὶ σκύλο μετεμψυχώθηκε σὲ ἄνθρωπο! Παιδὶ τῆς φύσης, ἤξευρε νὰ αἰσθάνεται τὴ ζωή της σὲ ὅλες της τὶς ἁγνὲς ἐκδηλώσεις, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Μοῦσά του εἶνε ἕνας ὕμνος στὴ δύναμι, στὸ θρίαμβο καὶ στὴ γοητεία τῆς «ζωϊκῆς» δύναμης. Τὰ διηγήματά του θέμα ἔχουν ἀνεξάντλητες περιπέτειες τῆς τυχωδιωκτικῆς ζωῆς τῶν χαμινιῶν καὶ τῶν μόρτηδων, ἤτανε δὲ πολὺ φυσικὸ νὰ καταντήσῃ, σὰν τὸν Μαξὶμ Γόρκη, κήρυκας μιᾶς καινούργιας, ζωντανῆς ζωῆς, νέας κοινωνιολογίας, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀκούεται ἡ γνήσια καὶ ἀπερίφραστη φωνὴ τῶν κάτω στρωμάτων μὲ ὅλο τὸν τραγισμὸ τῶν αἰσθημάτων της καὶ ὅλη τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ποίησι τῆς πρωτογενοῦς φύσης.

⁂

Ἂν εἶνε ἀλήθεια πῶς ἡ μεγαλοφυὴς λογοτεχνία εἶνε αὐτὴ ἡ καρδιὰ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ γενικὴ καὶ κοινὴ συνείδησι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ ζωὴ μὲ τὴν ἰδεολογία της, τοὺς παλμοὺς καὶ τὶς τάσεις της, — ἂν εἶνε ἀλήθεια ὅτι στὴ διάνοια καὶ στὸ αἴσθημα τῶν μεγαλοφυῶν συγγραφέων σὰν νὰ συμπυκνώνεται ὁ ἠλεκτρισμὸς τῆς ἀνθρωπίνης σκέψης καὶ τοῦ αἰσθήματος καὶ ξεχύνεται στὰ φιλολογικὰ ἔργα τους, αὐτὸ τὸ φαινόμενο τῆς νέας Τέχνης τῶν Γόρκη, Χαμσοὺν καὶ Λόντον προκαλεῖ μιὰ βαθύτερη μελέτη γιὰ τὴ σύγ-

χρονη καὶ τὴ μελλοντικὴ ἐξέλιξι τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας. Ἐδῶ ἔχομεν ἕνα νέο εἶδος φιλολογίας, ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπανάστασις κατὰ τῆς φιλολογίας τῆς παράδοσις. Στὴ δημιουργία τῶν μόρτηδων αὐτῶν συγγραφέων σὰν νὰ φαίνεται πὼς ὁ λαϊκὸς ὠκεανὸς ἀρχίζει νὰ ταράζεται καὶ νὰ ρίχνῃ ἔξω στὴ ξηρὰ τὰ μαργαριτάρια του. Καὶ ἂν ὡς τώρα τῆς Μούσας τὸ μαγικὸ ραβδὶ ἄγγισε τὰ κεφάλια τριῶν μόνων ἐκλεκτῶν, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ ὅτι τὰ βάθη τοῦ ὠκεανοῦ κρύβουν ἀμέτρητα πλούτη καὶ τὸ κυμοτάραγμα αὐτὸ καθόλου παράξενο — πολὺ μάλιστα ἐνδεχόμενο καὶ φυσικὸ — νὰ μᾶς κάμῃ πλουσιώτερες ἀποκαλύψεις. Ὡς στὰ τώρα τὰ τάλαντα ἔβγαιναν ἀπὸ τὰ στρώματα τῆς καλλιεργείας· — ἅμα γεννιῶνταν, τὰ ἐσπαργάνωνε ἡ στοργικὴ φροντίδα τῆς μόρφωσης καί, σὰν ἀριστοκρατικογεννημένα, μιλοῦσαν καὶ αὐτὰ γιὰ τὸ ἀριστοκρατικὸ καὶ τὸ ἀστικὸ περιβάλλον, γιὰ τὶς ἰδέες του, τὰ αἰσθήματά του, τὶς τάσεις του καὶ τὰ πάθη του. Ἀλλ' ἡ ἀνθρώπινη συνείδησι φαίνεται σὰν νὰ κουράστηκε, σὰν νὰ βαρέθηκε ν' ἀναπνέῃ τὴ βαρειὰ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ σαλονιοῦ καὶ τῆς πόλης, καὶ θέλει νὰ ἀκούσῃ μιὰ δροσερὴ φωνὴ ἀπ' τοὺς κάμπους καὶ ἀπὸ τὶς θάλασσες, ἀπὸ τὴ φυσικὴ ζωὴ τοῦ περιθωρίου, ν' ἀκούσῃ καὶ αἰσθανθῇ τὴ δύναμι τῶν στοιχείων τῆς φύσης καὶ τὴ μουσικὴ ποὺ βγαίνει ὄχι ἀπὸ τὶς νότες τοῦ βιβλίου, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἐλεύθερο λάρυγγα ἀνθρώπου ποῦ ζῇ τὴ ζωὴ τοῦ ἐνστίκτου, ἔξω ἀπὸ τὶς διατάξεις καὶ τοὺς περιορισμούς.

Οἱ πόθοι λοιπὸν τῆς ἀνθρωπότητος σὰ νὰ ἄρχισαν νὰ συγκεντρώνωνται σὲ νέες κατευθύνσεις. Ἡ μόδα τοῦ ἀκαδημαϊσμοῦ τῆς Τέχνης ἄρχισε νὰ παληώνῃ, καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἐκτοπίζεται ἀπὸ τὸ καινούργιο θεματολόγιο τῆς λογοτεχνίας, γιατὶ ἡ ἀνθρώπινη συνείδησι ζητῇ δροσιὰ καὶ δύναμι, ἀέρα, ἐλευθερία καὶ σφρῖγος. Καὶ αὐτὰ ποὺ ζητῇ τὰ εὑρίσκει στὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος τῆς κρυστάλλινης μεγαλοφυΐας τῶν νέων λογοτεχνῶν, τοῦ Γόρκη, τοῦ Χαμσοὺν καὶ τοῦ Λόντον, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν ἰδιότυπή τους ποίησι καὶ φιλοσοφία αἰχμαλωτίσανε διὰ μιᾶς τὴν παγκόσμιο προσοχὴ καὶ συμπάθεια, γιατὶ μέσον τους μίλησε στοὺς ἀνθρώπους αὐτὴ ἡ ἐλεύθερη μάννα-φύσι μὲ τὴν ἀβίαστη καὶ γυμνὴ φωνὴ τῆς φυσικῆς δημιουργίας.

ΑΛΕΞΑΝ. ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1916 ΓΩΓΟΣ ΑΓΙΑΣΣΟΣ

ΛΕΡΜΟΝΤΩΦ: "Ο ΔΑΙΜΟΝΑΣ" μετάφρασι ἀπὸ τὸ ρωσσικὸ μὲ εἰσαγωγὴ τοῦ Γώγου Ἀγιάσσου, ἔκδοση «Γραμμάτων». — Γιὰ τὴν ἐργασία τοῦ κ. Γώγου Ἀγιάσσου θὰ εἶχε νὰ πῇ κανεὶς τὸ σπουδαιότερον ποῦ ταιριάζει στὴν καλή, φωτισμένη ἐργασία: νὰ γνωσθῇ καὶ νὰ μελετηθῇ.

Ἐκεῖνος ποῦ θὰ ἦταν προδιατεθειμένος νὰ γνωρίσῃ μετάφρασι καθὼς αὐτὴ τοῦ Δαίμονα τοῦ ρώσσου ποιητὴ καὶ εἰσαγωγὴ καθὼς τοῦ κ. Ἀγιάσσου, δὲν θὰ σταματοῦσε σ' ἐντύπωσι καλλίτερη ἀπὸ τούτη, πῶς τοῦ ἐδόθη ἐκλεκτὴ εὐκαιρία νὰ αἰσθανθῇ καλὲς στιγμές.

Δὲν διαβάζουμε συχνὰ σελίδες σὰν κι' αὐτὲς τῆς εἰσαγωγῆς στὸ ἔργο τοῦ Λέρμοντωφ καὶ χωρὶς δυσκολία ὀφείλουμε ν' ἀναγνωρίσωμε πῶς ὁ κ. Ἀγιάσσος μέσα σ' ἕνδεκα κατεβατὰ ἔδωκεν πλούσιο κριτικὸ συμπύκνωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδεολογίας τοῦ ρώσσου ποιητή, κι' ἕνα γερὸ συντόνισμα, στὸ φόντο, τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ περιβάλλοντός του στὶς κυριώτερες γραμμὲς τῆς συστάσεώς του.

Ἀφοῦ διαβάσωμε τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Ἀγιάσσου ἔχουμε ἔντονο καὶ ὑποβλητικὸ τὸ πορτραῖτο τοῦ ποιητή, ποῦ «πέρασε σὰν μετέωρο καὶ χάθηκε σὰν

» ποιητὴς ἄλλης ἐποχῆς—μιὰ καὶ ἡ ἰδεολογία του δὲ βρῆκε σημεῖο ἐπαφῆς μὲ
» τὴν σύγχρονή του πνευματικὴ κίνησι στὴ Ρωσσία».

Κι' ἔχομεν ἀκόμη ἀκριβές, ἀσφαλὲς τὸ νόημα τοῦ μαρτυρικοῦ ἔργου, τοῦ Δαίμονα, «ποῦ μὲ ὅλο του τὸν φαινομενικὰ εἰλικρινῆ πόθο ν' ἀγαπήση, » νὰ προσευχηθῆ καὶ νὰ πιστέψη στὸ ἀγαθό, δὲ μπόρεσε ν' ἀπαρνηθῆ τὴ » φύσι του. Πάλι στὴν ψυχή του ξύπνησεν ὁ παληὸς φθόνος καὶ στὸ τέλος, » ἀπόμεινεν πάλι μονάχος στὸν κόσμο, χωρὶς ἀγάπη κι' ἐλπίδα,—γιατὶ σ' » αὐτὴ τὴ φύσι τοῦ Δαίμονα, τοῦ ψυχικοῦ ἀδελφοῦ ὅλων τῶν μαρτύρων τῆς » σκέψεως, ἦταν ριζοβολημένη ἡ ἀπελπισία γιὰ κάθε σωτηρία, γιατὶ τὸ μαρ- » τύριό του εἶναι ἡ ἔκφρασι τοῦ πόνου ποῦ βασανίζει τὸ νοῦ».

Δὲν θὰ ἤθελα νὰ ἐπιμείνω στὴν παρατήρησί μου πῶς ἡ εἰσαγωγὴ στὸ Δαίμονα μὲ τ' ἄφθονα μέσα ποῦ διέθετε, μποροῦσε νὰ εἶναι καλλιτεχνικὰ γραμμένη, ἡ φόρμα της νὰ εἶναι πειὸ ἀνάλογη μὲ τὸν ἐσωτερικό της πλοῦτο. Μία τέτοια ἀπαίτησι, ἀλήθεια, θὰ μᾶς ἔφερεν ἄσκοπα ἴσως καὶ παράκαιρα σὲ γενικώτερο θέμα ποῦ θίγει τὶς προσπάθειες τῶν φιλολογούντων ἑλλήνων, ἂν ὄχι ὅλων, μὰ τῶν περισσοτέρων.

Ἀλλὰ δὲν θ' ἀρνηθοῦμε στὶς σελίδες τοῦ κ. Ἀγιάσσου αἴσθημα πραγματικὸ καὶ ζωντανό, ποῦ μᾶς ξυπνᾶ ζωηρὲς ἐντυπώσεις τόσο σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν τυραννισμένη ψυχικὴ ζωὴ τοῦ Λέρμοντωφ, τὴν ἄτυχη θανή του, ὅσω καὶ σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνάλυσι τῆς ἰδεολογίας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ποιητὴ συγκριτικὰ μὲ τὴ γενικὴ πνευματικὴ κίνησι τῆς Ρωσσίας στὸν καιρό του.

Μὲ τὴν εἰσαγωγή του στὸ Δαίμονα ὁ κ. Ἀγιάσσος μᾶς ἔδειξε ὄχι μόνο πῶς γνωρίζει καλὰ τὴ ρωσσικὴ φιλολογία, μ' ἀκόμη πῶς ἔννοιωσε νὰ τοῦ θίγει τὰ ἐνδόμυχά του ἡ πνοή της.

⁂

Στὴ μετάφρασι ὁ κ. Ἀγιάσσος ἀνέπτυξε μιὰ προσπάθεια, ποῦ ἀπέδωκε ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ καλὰ ἀποτελέσματα ποῦ ἀποζητεῖ κανεὶς στὴν εὐσυνείδητη ἐργασία. Καὶ μιλῶ μόνο γιὰ τὴν ἑλληνικὰ γλωσσικὴ καὶ ἑλληνικὰ στιχουργικὴ φόρμα.

Δίνω ἀμέσως πειὸ κάτω δεῖγμα τῆς ἀποδόσεως στὴ γλῶσσα μας ἑνὸς ἀπὸ τὰ πειὸ παθητικὰ μέρη τοῦ ποιήματος. Εἶναι τὸ καλλίτερο κριτήριο :

Ἀπὸ τὸ 9ον τραγούδι τοῦ Δαίμονα παίρνω τὴν ἀρχὴ τῆς θαυμαστὰ ὀδυνηρῆς ὁμολογίας του στὴν Ταμάρα:

«Ἐγῶμαι κεῖνος, ποὺ ἕως τώρα ἄκουες
Εἰς τὴ γαλήνη, μέσα στὰ μεσάνυχτα,
Ποὺ ἡ σκέψι του στὰ βάθεια σου ψιθύριζε,
Ὁποὺ τὴ θλῖψί του θαμπὰ ἐμάντευες,
Ποὺ τὴν εἰκόνα του ἔβλεπες στὸν ὕπνο σου.
Ἐγὼ εἶμ' ἐκεῖνος, ὁποὺ μία του ματιὰ
Πνίγει κάθε ἐλπίδα μόλις γεννηθῆ.
Ἐγὼ εἶμ' ἐκεῖνος, ποὺ κανεὶς δὲν ἀγαπᾷ
Καὶ που τὸν καταριέται κάθε τι ποὺ ζῇ·
Ἡ ἔκτασι κι' ὁ χρόνος μπρός μου εἶνε μηδέν.
Εἶμ' ὁ Θεὸς τῶν σκλάβων μου ποῦνε στὴ γῆ,
Τῆς γνώσης καὶ τῆς λευθεριᾶς ὁ βασιληᾶς,
Τοῦ οὐρανοῦ ἐχθρός, τῆς φύσης τὸ κακό.
Καὶ ὅμως—βλέπεις ; εἶμαι εἰς τὰ πόδια σου !...

Ἀπὸ τὸ 14ον τραγούδι, παίρνω τὴν ταφὴ τῆς Ταμάρας τῆς κόρης ποῦ ἐγνώρισε τὴ σπάνια εὐκαιρία νὰ πεθάνη στὴν καλλίτερη γυναικεία στιγμή, στὶς ψηλές, χιονισμένες κορφὲς τοῦ Καζμπέκ :

Σὲ δρόμο θλιβερὸ ἐμαζευθήκανε
Οἱ φίλοι, οἱ γειτόνοι καὶ οἱ συγγενεῖς.
Βουβὰ τραβῶντας τὰ μαλιά του τὰ ψαρά,
Καὶ δέρνοντας τὸ στῆθός του ἀλύπητα,
Στερνὴ φορὰ καββαλικεύει ὁ Γουδάλ
Τὸ ἄτι μὲ τὴν ἄσπρη χαίτη. Ξεκινοῦν.
Τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες θὰ πηγαίνουνε.
Ἀνάμεσα στὰ κόκκαλα τῶν πάππων της
Τῆς ἔσκαψαν τὸ καταφύγιο τὸ στερνό.
Ἕνας παλιὸς ἀπ' τοὺς προπάππους τοῦ Γουδάλ,
Λῃστὴς τῶν διαβατάρηδων καὶ τῶν χωριῶν,
Ἅμα ἀρρώστια τὸν ἐσώρειασε βαρειὰ
Καὶ νὰ μετανοήσῃ ἦρθ' ἡ ὥρα του,
Νὰ ξαγοράσῃ ἁμαρτίες παλαιές,
Μιὰν ἐκκλησιὰ νὰ κτίσῃ πάνω ἔταξε
Στὴ γρανιτένια τῶν βουνῶν τὴ κορυφή,
Ποῦ μόνο τοῦ στροβίλου τὸ ᾆσμα ἀκούονταν
Καὶ ποὺ πετοῦσε τὸ γεράκι μοναχά.
Καὶ γρήγορα μέσα στὰ χιόνια τοῦ Καζμπὲκ
Ἐχτίστηκε μιὰ ἐκκλησιὰ ἐρημική,
Καὶ κείνου τοῦ κακοῦ λῃστοῦ τὰ κόκκαλα
Ἐστὸ ἐρημοκλῆσι πάντα ἀναπαυθήκανε.
Καὶ τὸ βουνὸ νεκροταφεῖο γίνηκε,
Γειτονικὸ μὲ τοὐρανοῦ τὰ σύννεφα,
Σὰν τάχατες κοντήτερα στοὺς οὐρανοὺς
Τὸ μνῆμά μας νὰ γίνεται θερμότερο,—
Σὰν τάχα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μακρυὰ
Νὰ μὴ ταράζεται ὁ ὕπνος ὁ στερνός....
Τοῦ κάκου! Οἱ θνητοὶ δὲν ὀνειρεύονται
Ἢ τὴ χαρὰ ἢ τὴ θλῖψι τῶν παλῃῶν μερῶν!

Κι' ἀπ' ὅλη τὴν τραγικὴ καταστροφὴ τοῦ μαρτυρικοῦ ἥρωος τοῦ Λέρμοντωφ, τοὺς πέντε τελευταίους στίχους:

Καί, νικημένος, καταράσθη ὁ Δαίμονας
Τὰ αὐθάδη του τὰ ὀνειροπολήματα,
Κ' ἔμεινε πάλι μόνος, ὑπερήφανος,
Ὅπως ἤτανε πρῶτα πάνω εἰς τὴ γῆ,
Χωρὶς ἐλπίδα καὶ ἀγάπη.—Δαίμονας!

Δὲν εἶναι ὁ στίχος, οὔτε ἡ γλῶσσα χωρὶς ψεγάδια, χωρὶς χασμωδίες ἀκόμη. Μὰ πάλι οὔτε ἡ προσοχὴ μόνη, οὔτε ὁ κόπος δίνει στὸ ἔργο τὴ μορφὴ τῆς τελειότητος. Εἶναι κάποιο ἄλλο ζήτημα πάλι τοῦτο.

Μά, τέλος, ἂς μὴ σταθοῦμε πολὺ στὴ μορφὴ τῆς μεταφράσεως.

Μᾶς μένει γιὰ μιὰ καλὴ ἱκανοποίησι ἡ κριτικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ κ. Ἀγιάσσου στὸ ἔργο τοῦ ποιητὴ ποῦ ἀπέθανε ἕνα φουρτουνιασμένο καλοκαιρινὸ δειλινὸ ἀνάμεσα στὰ βουνὰ Μασιοὺκ καὶ Μπεσιτάου, στὸ Πιατιγόρσκ, ἐδῶ κι' ἐξήντα τόσα χρόνια.

Α. ΣΟΦΙΣΤΗ: ΣΟΝΕΤΑ. — Δύο βιβλία μαζῆ. Γιὰ τὸ πρῶτο γράψαμε στὸ προπερασμένο φυλλάδιο. Καὶ γιὰ τὸ δεύτερο δὲ θὰ εἴχαμε νὰ ἐπαναλάβουμε παρὰ τὰ ἴδια. — Ὁ κ. Σοφιστὴς ἔχει τάλαντον. Τὸ ἐπιδείχνει μάλιστα μὲ τὴ μορφὴ τοῦ σονέτου ποῦ προτιμᾶ. — Μιὰ πνοὴ καλόηθου «φιλολογισμοῦ» ἀναδίνεται ἀπὸ τοὺς στίχους του. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν κάποια λατινικὴν ἀκρίβεια. — Εἰλικρίνεια ὅμως καὶ ἁπλότης (μὲ τὴν ἀπαραίτητην ἐκδοχή τους) σὰ νὰ λείπουν. Μήπως ἡ ἄψογη μορφὴ τοῦ σονέτου τὶς πνίγει;

Φ. ΓΙΟΦΥΛΛΗ: ΣΥΝΘΕΜΑΤΑ. — Ὁ κ. Φῶτος Γιοφύλλης μᾶς ἐστειλε στίχους τυπωμένους σὲ μιὰ συλλογὴ ποῦ ὀνομάζει: «Συνθέματα». Ὁ κ. Φῶτος Γιοφύλλης θὰ εἶνε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ δὲν ἔχουν νἀσχοληθοῦν μὲ τίποτε· γι' αὐτὸ φλυαροῦν γράφοντας στίχους. Ἀλλά, φιλολογικὴ δημοκρατία, λέει....

Μ. Γ. ΠΕΤΡΙΔΗ: ΛΟΓΑΚΙΑ. — Στῖχοι γλίγοροι, ἀφελεῖς. Μὰ τὸ πολὺ-πολὺ νὰ μᾶς δείχνουν τὸν καλὸν ἄνθρωπο. Γιατί ὅμως νὰ ἐπιμένη νἄνε καὶ ποιητὴς ὁ κ. Πετρίδης;

ΝΙΚΟΥ ΧΑΓΕΡ ΜΠΟΥΦΙΔΗ: Η ΝΥΧΤΑ. — «Τραγικὸ» μονόπραχτο δρᾶμα.

ΑΛΕΞ. ΜΕΝΑΛΚΑΣ

ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΑΤΑ. — Ἀπὸ καιρὸ εἴχαμε ζητήσει συνεργασία ἀπὸ τὸν κ. Πάλλη καὶ τὸν κ. Ἐφταλιώτη μὰ κι οἱ δύο γιὰ ἀπάντηση μᾶς ἔστειλαν τὰ παρακάτω γράμματα δικαιολογῶντας τὴν ἄρνησή τους:

Liverpool, 3.10.1916.— O logos pou de grafω pia einai giati eipa osa eikha na pω. Ma isως xanarkhisω giati thelω na apothanatisω enan prodotH pou prodωse ton ellHnismo stous Tourkous kai stous Bourgarous.

ALEX. PALLIS

Ἀγαπητὲ Κύριε. Μοῦ κάνετε μεγάλη τιμὴ ζητῶντας μου φωτογραφία καὶ συνεργασία. Τὸ πρῶτο δὲν μπορῶ νὰ σᾶς τὸ ἀρνηθῶ, ἀφοῦ τὸ κάτω κάτω εἶναι δεῖγμα φιλίας. Τὸ δεύτερο ὅμως, — τί νὰ σᾶς πῶ. Εἶναι τώρα χρόνια ποῦ ἀποφάσισα νὰ μὴ γράφω. Μοῦ φαίνεται πῶς ὁ συγγραφέας πρέπει νὰ ξέρῃ ὄχι μονάχα πότε νὰ γράφῃ, μὰ καὶ πότε νὰ σταματήσῃ νὰ γράφῃ. Εἶναι πράματα καὶ ζητήματα τῆς ἐποχῆς του ποῦ τὸν καλοῦνε σὲ ἀγῶνες καὶ σ' ἐργασία, πράματα ζυμωμένα μὲ τὴν κράση καὶ μὲ τὸ νοῦ του, ποῦ βράζουνε στὴ ζωή του μέσα, καὶ ποῦ σωστὰ ἢ στραβὰ τὸ θαρρεῖ χρέος του νἀνακατευτῇ σ' αὐτὰ καὶ νὰ δουλέψῃ. Περνοῦν ἄξαφνα αὐτὰ τὰ σημάδια τῆς ἐποχῆς του καὶ ξεφυτρώνουν ἄλλα. Καινούριες ἀνάγκες, καινούριες ἰδέες, καινούριες τεχνοτροπίες. Ἔρχουνται ὅμως πάντα μαζί τους καὶ καινούριοι δουλευτάδες, πολεμιστάδες, τεχνῖτες. Μοῦ φαίνεται λοιπὸν πῶς ἐμεῖς οἱ παλιοὶ πρέπει τότες νὰ σωπαίνουμε, καὶ νὰ δίνουμε στοὺς νέους ἐκείνους τὸ λόγο.

Ν' ἀφίνουμε τὴ νέα ἰδεολογία νὰ παίρνῃ τὸ φυσικό της δρόμο. Ἀλλιῶς, κινδυνεύουμε νὰ χαλάσουμε τὸ χαραχτῆρα τῆς νεώτερης ἐποχῆς, καὶ νὰ φαινόματε κιόλας ἀλλότροποι κι' ἀσυβίβαστοι μαζί της. Σωστότερο λοιπὸ νὰ τραβιόμαστε ἀπὸ τὴ σκηνὴ καὶ νὰ γινόμαστε ἁπλοὶ θεατές.

Γιὰ μένα, καθὼς βέβαια καὶ γιὰ ὅλους ποῦ διαβάζουνε τὸ περιοδικό σας, τ' ὡραῖο καὶ πλούσιο ὑλικό του εἶναι σωστὴ ἀπόλαψη. Εἶναι καὶ μάθημα. Πόσες φορὲς κάθουμαι καὶ διαβάζω λέξη μὲ λέξη πολλά του ποῦ μᾶς λένε τὶ στοχάζεται ἡ σημερνή μας νοητικὴ ἀριστοκρατία, καὶ μὲ τὶ τρόπο παρασταίνει τοὺς στοχασμούς της. Κατὰ ποῦ τείνει τὸ ἔργο της, ποιὰ εἶναι τὰ γνήσιά της χαραχτηριστικά, καὶ ποιὰ τὰ κούφια, τὰ ξενικά, τὰ γιὰ πέταμα. Ποιὰ θὰ ζήσουνε, καὶ ποιὰ ἔχουνε τὸ θάνατο μέσα τους. Κ' ἔτσι περνῶ τὰ γερατειά μου, βλέποντας, καμαρώνοντας, χολοσκάνοντας κάποτε, πάντα ὅμως μαθαίνοντας.

Αὐτὴ τὴν ἀπόλαψη τὴν ἔκαμα σὰν εἶδος νυχτερινό μου γλέντι χρόνους τώρα, καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴ μοῦ τὴν ἀφαιρέσετε. Πάντα δικός σας.

HULL, 26.7.916. ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

TO PRIX NOBEL καὶ ὁ **ROMAIN ROLLAND.**— Ἀπὸ τὰ τηλεγραφήματα ἐμάθαμε πὼς τὸ βραβεῖο Nobel τῆς φιλολογίας γιὰ τὸ ἔτος 1915 ἐδόθηκε στὸ Γάλλο συγγραφέα Romain Rolland. Τὸ γεγονὸς αὐτό, μ' ὅλη τὴ προσοχὴ ποὺ συγκεντρώνει σήμερα ὁ παγκόσμιος πόλεμος, ἐσχολιάστηκε πάρα πολὺ σ' ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸ τύπο καὶ ὁμόφωνα ὁ φιλολογικὸς κόσμος εὑρίσκει δίκαια τὴν ἐκλογὴ τῆς Σουηδικῆς Ἀκαδημίας.

Ὁ Romain Rolland γεννήθηκε στὰ 1866 σὲ μιὰ ἐπαρχιακὴ πόλη τῆς Γαλλίας ὅπου καὶ ἔκαμε τὶς πρῶτες σπουδές του, μ' ὅλες δὲ τὶς δυσκολίες ποὺ τοὔφερνεν ὁ πατέρας του — ἕνας ἔντιμος συμβολαιογράφος — ποὺ ὀνειρευόντανε νὰ τὸν βάλῃ περισσότερο σὲ μιὰ Πολυτεχνικὴ Σχολὴ παρὰ νὰ τὸν βλέπῃ νὰ σπουδάζῃ τὴν Τέχνη καὶ τὴ Φιλολογία, κατώρθωσε νὰ τελειοποιήσῃ τὶς φιλολογικές του σπουδὲς στὸ Παρίσι καὶ στὰ 1889 ἐστέλλοταν καθηγητὴς στὴ Γαλλικὴ Σχολὴ τῆς Ρώμης ὅπου ἀφῆκε τὶς καλλίτερες ἐντυπώσεις καὶ βρῆκε καιρὸ νὰ ἀσχοληθεῖ σὲ διάφορες μελέτες, ἰδίως γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ νεώτερου λυρικοῦ θεάτρου. Ἀργότερα ἐπέτυχε θέση στὸ Παρίσι στὴν École Normale καὶ στὰ 1903 διορίστηκε στὴν Sorbonne.

Εἶνε ὁ συγγραφεὺς πολλῶν ἔργων (*) ἀλλὰ κεῖνο ποῦ τοὔδωσε τὴ μεγαλείτερη φήμη εἶνε τὸ ὀγκῶδες καὶ πολύκροτο ἔργο του «Jean-Christophe» ποὺ δημοσιεύτηκε στὰ 1910. Ὁ R. Rolland, μὲ κλίση στὴ μουσικὴ ἀπὸ παιδί, ἔγραψε καὶ διάφορες κριτικὲς μουσικῆς τὰ δὲ ἔργα του γιὰ τὸν Beethoven καὶ τὸν Haendel θεωροῦνται ἡ πειὸ τέλειες κριτικὲς ποὔχουν γραφτεῖ ἕως τώρα γιὰ τοὺς μουσουργοὺς αὐτούς.

Σοσιαλιστὴς εἰς τὸ ἔπακρον καὶ θαυμαστὴς τοῦ Τολστόη δὲν ἐδίστασε νὰ δημοσιεύση στὶς ἀρχὲς τοῦ πολέμου τὸ πολύκροτο ἔργο του «Ὑπεράνω τῆς διαμάχης» καὶ νὰ χτυπήση μὲ εἰλικρίνεια καὶ θάρρος τὸ σημερινὸ ἀλληλοφάγωμα τῶν λαῶν καὶ τὸ μῖσος ποὺ σπέρνεται βαθειὰ ἀνάμεσα στὰς τάξεις τῆς ἀνθρωπότητος.

«Στὸν καθένα τὸ ἔργο του», λέγει στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου αὐτοῦ «στὸ στρατὸ νὰ ὑπερασπίση τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδας, στοὺς ἀνθρώπους τῆς σκέψης νὰ ὑπερασπίσουν τὴ σκέψη της». Ἡ ξάστερη αὐτὴ εἰλικρίνειά του ἄναψε φοβερὴ πολεμικὴ ἐναντίο του καὶ τὸ χειρότερο τοῦ ἐστοίχισε τὴν ἐξορία του ἀπὸ τὸ πατρικὸ ἔδαφος.

Ἀλλὰ νά σήμερα ποὺ ἕνα κράτος ξένο ἀναγνωρίζει καὶ τιμᾶ τὴν ἀξία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ τέκνου τῆς Γαλλίας καὶ χύνει κάποιο βάλσαμο παρηγοριᾶς στὸν πόνο ποὺ δοκιμάζει ἐξ αἰτίας τῆς αὐστηρῆς κρίσης τῶν συμπατριωτῶν του γιὰ τὴν ὁποία πρῶτοι αὐτοὶ θὰ λυπηθοῦν σήμερα.

Γιὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ βραβείου ἐδημοσιεύτηκαν πολλὲς γνῶμες τῶν πειὸ γνωστῶν λογίων τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ θὰ ἀρκεστοῦμε νὰ παραθέσουμε τὴ μετάφραση δυὸ ποὺ ἔχουμε πρόχειρες:

Ὁ Han Ryner, ὁ βαθὺς φιλόσοφος καὶ γνωστότατος συγγραφεύς, ἔγραψε τὰ παρακάτω:

«Ὁ R. R. δὲν εἶναι ὁ μόνος Γάλλος συγγραφεὺς ποὺ ἄξιζε τὸ βραβεῖο Nobel στὴ φιλολογία. Τὴν ἡμέρα, λόγου χάρι, ποὺ θὰ στεφανωθεῖ τὸ πολύμορφο πνεῦμα τοῦ J. H. Rosny, τοῦ γεροντότερου, θὰ χειροκροτήσω ὅπως χειροκροτῶ καὶ σήμερα. Ἴσως μερικοὶ θὰ λυπηθοῦν σὲ μιὰ φιλολογικὴ κριτικὴ γιὰ τὴν ἐπήρεια τῶν περιστάσεων καὶ θἄχουν ἄδικο. Ἴσως θὰ ποῦν «Γιατὶ περισσότερο τὸ βραβεῖο τῆς φιλολογίας καὶ ὄχι τὸ βραβεῖο τῆς Εἰρήνης». Κατὰ τὴν ἰδέα μου ἠμποροῦσαν νὰ τιμήσουν τὸν Romain Rolland τόσο μὲ τὸ ἕνα ὅσο καὶ μὲ τὸ ἄλλο βραβεῖο, καὶ θὰ ἤμουν εὐχαριστημένος — ἴσως ὅμως ἡ διαθήκη τοῦ Nobel νἄνε ἐνάντια σ' αὐτὸ—ἂν ἔβλεπα νὰ τοὔδιναν καὶ τὰ δυό.

Τὸ «Ὑπεράνω τῆς διαμάχης», ἔργο τῶν περιστάσεων, δὲν ἔχει φιλολο-

---

(*) Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Romain Rolland: Tragédies de la Foi, François Mellet, Beethoven, Michel Ange, Tolstoi, Haendel, Jean Chrtstophe, Audessus de la mêlée κ.τ.λ.

γικῶς τὴν ἀξία τοῦ Jean-Christophe ἀλλὰ τὸ μικρὸ βιβλίο κάμνει τοὺς δέκα τόμους ν' ἀξίζουν. Εἶνε τὸ πειὸ ζωντανὸ σχόλιο τους. Δείχνει τὸ βάθος τῆς εἰλικρίνειας τοῦ Δασκάλου τῆς ἡρωϊκῆς φιλολογίας, ἀποδείχνει πῶς ὁ R. R. δὲν εἶνε ἕνας ἁπλὸς ρήτορας ἀλλ' ἄνθρωπος ποῦ μᾶς λέγει μὲ θαυμάσιο τρόπο τὴν καρδιά του καὶ τὸ πνεῦμά του. Δὲν εἶνε μόνον ὁ γραμματισμένος καὶ φιλόσοφος φίλος τῆς ἁρμονίας μεταξὺ τοῦ λόγου καὶ τῶν ἔργων γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐκλογὴ τῆς Στοκχόλμης μὲ κάνει νὰ χαίρουμαι. Εἶνε ἀκόμα καὶ ὁ Γάλλος. Ὅταν περάσουν τὰ βάσανα ὅλοι θὰ ἀναγνωρίσουμεν ὅτι ὁ R. R. ἔσωσε τὴν τιμή μας καὶ ὅτι, πρῶτος αὐτός, σὲ μιὰ ὥρα σχεδὸν παγκόσμιας τρέλλας, ἐξέφρασε, μὲ τὴν ἀμείλικτη δύναμη τῆς ἀγάπης, τὶς αἰώνιες ἰδέες ποῦ ἀποτελοῦν τὴν ἀθάνατη δόξα τοῦ Γαλλικοῦ πνεύματος.»

Ἰδοὺ τώρα τὶ λέγει ὁ Henry Bataille, μιὰ δόξα τοῦ σύγχρονου Γαλλικοῦ θεάτρου, συγγραφεὺς πολλῶν δραματικῶν ἔργων.

«Ζητῶ συγγνώμην γιατὶ δὲν εἶμαι καλὰ ἐνήμερος τοῦ ζητήματος· ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Romain Rolland γνωρίζω μόνον τὸ Jean-Christophe, τὸ ἀπέραντο αὐτὸ καὶ τόσον ὡραῖο ἔργο, καθὼς καὶ τὰ βιβλία του κριτικῆς μουσικῆς, ἀριστουργήματα εἰς τὸ εἶδος τους.

«Δὲν γνωρίζω τὸ «Ὑπεράνω τῆς διαμάχης». Μόνον ἀποδοκιμασίες ἐδιάβασα γι' αὐτὸ τὸ ἔργο στὶς ἐφημερίδες· ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ ὑπερβολὴ μερικῶν ἐπιθέτων μοῦ ἐγέννησαν εὔκολα μιὰ δυσπιστία.

«Ἦταν δυνατὸ ἕνας συγγραφεὺς ὅπως ὁ R. R. νὰ πάει ἐνάντια στὴ πατρίδα του;

«Δὲν θέλω νὰ τὸ πιστέψω!

«Κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος γνωρίζω, σὲ ἄλλη σειρὰ ἰδεῶν, τὶ συκοφαντίες μπορεῖ νὰ ἐφεύρει τὸ μῖσος καὶ ὁ θυμός, ἅμα πρόκειται γιὰ πνεῦμα λίγο πολὺ ἀνεξάρτητο. Ξέρω καλὰ τὸν τρόπο ποὺ μεταχειρίζουνται αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι γιὰ νὰ παραμορφώσουν τὶς πειὸ εὐγενεῖς σκέψεις καὶ τὶς πειὸ μεγάλες εἰλικρίνειες, ὥστε νὰ μὴν περιμένω πρὶν νὰ πῶ τὴ γνώμη μου, νὰ διαβάσω πρῶτα, μέσα στὴν ἡσυχία τοῦ σπουδαστηρίου μου, τὸ κατατρεγμένο ἔργο.

«Ἔπειτα, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἀπονομὴ τοῦ βραβείου Nobel, ἀνταμείβοντας δίκαια ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα, ἔχει ὑπ' ὄψη της ἰδιαίτερα τὸ «Ὑπεράνω τῆς διαμάχης» καὶ τείνει πιθανῶς νὰ τὸν παρασύρει ἴσως καὶ πέρα ἀπὸ τὴ σκέψη του.

«Καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ χαιρετίσετε ἐδῶ κάτι λυπηρὸ ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει στὴν ἐκδήλωση αὐτοῦ τοῦ ἁπλοῦ ζητήματος εὐσυνειδησίας, ἂν τέτοια συμβαίνει.

«Φαντασθῆτε τὸ δρᾶμα· συγγραφεὺς πού, ἐπειδὴ ἐπέταξε μερικὰ λόγια εἰλικρίνειας καὶ συγκίνησης, αἰσθάνεται νὰ ἔχει γίνει λεία τῶν κομμάτων, ἀκόμα καὶ ὅταν τὸν ἐγκωμιάζουν, βλέπει νὰ τὸν παρασύρουν πέραν ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἢ τουλάχιστο ἔξω ἀπὸ τὴν ἴδια του συνείδηση!

«Ἡ δύναμη τῶν λέξεων εἶνε τρομαχτικὸ πρᾶμα· φυτρώπουν χωρὶς ἐκεῖνος ποὺ τὶς ἔσπειρε νὰ συγκρατήσει τὴν καταπληκτική τους αὔξηση.

«Ἴσως νὰ μὴ συμβαίνει κάτι τέτοιο μὲ τὸν R. R., ἀλλὰ μ' ἀρέσει ἔτσι νὰ φαντάζουμαι τὰ πράγματα καὶ κάτι μοῦ λέγει μυστικὰ μέσα μου πὼς ἡ ὑπόθεσή μου δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀλήθεια.

«Τελος, γιὰ μᾶς τοὺς θεατάς, χωρὶς νὰ κρίνουμε τὸ ζήτημα, πρέπει νὰ λυπούμεθα γιὰ τὶς ὑπερβολὲς τῆς ἐπιδοκιμασίας ἢ τῆς ἀποδοκιμασίας γιατὶ

καὶ ἡ δυὸ ἔχουν τὰ κακά τους· ἀποδοκιμάζω τὶς ὑπερβολικὲς βρισιὲς ἐναντίον τοῦ R. R. Ἀποδοκιμάζω ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πάλι μιὰ ἐγκωμιαστικὴ ἀπονομὴ ποῦ φαίνεται νὰ θέλει νὰ τὸν παρασύρει ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Εἶνε πιθανὸν ὅτι, ὅπως πάντοτε, ἡ ἀληθινὴ στάσις πρέπει νὰ βρίσκεται ἀνάμεσα στὶς δυὸ ὑπερβολὲς καὶ ἀνάμεσα στὶς δυὸ θέσεις.

«Θὰ διαβάσω λοιπὸν τὸ «Ὑπεράνω τῆς διαμάχης», ἀλλά, πρὶν ἀπ' αὐτό, θέλω νὰ περιοριοθῶ, σὲ κάποιο ἄλλο ἀνάγνωσμα ποὺ τὸ βρίσκω ἐπίσης ἐπίκαιρο, ποὺ θὰ μοῦ δώσει ἴσως κάθε ἱκανοποίηση.

«Ναί, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ ὁ αβάσω ἕναν ἄνθρωπο γιὰ τὸν ὁποῖον πολὺ λίγο μιλοῦν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἐξαφάνιση ἔγινεν αἴσθη τὴ πολὺ σκληρὰ καὶ γίνεται σκληρότερη κάθε μέρα· ἕναν ἄνθρωπο ποῦ εἶπε πράματα, ἴσως ἐπίσης καταραμένα, ἀλλὰ πράματα ποῦ ἦταν τόσο μεγάλα, τόσον ἀναγκαῖα, τόσον ἀναμφιβόλως ὡραῖα : Τὸν «Τολστόη» του ! »

ΑΛΕΞΑΝ. Γ. ΠΟΥΛΑΚΗΣ

ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΤΟΜΙΚΙΣΜΟΣ. — Στὸ «Mercure de France» τῆς 16 Νοέμβρη δημοσιεύτηκαν μέρη ἀπὸ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ κ. Σ. Μποβὲ διευθυντῆ τοῦ περιοδικοῦ τῆς Ζυρίχης «Wissen und Leben» ποῦ ὁ ἴδιος ἐδημοσίευσε στὸ περιοδικό του ἐπάνω στὸ ζήτημα τοῦ Κρατισμοῦ καὶ τοῦ Ἀτομικισμοῦ.

Τὰ μέρη αὐτὰ τὰ μεταφράζομε καὶ τὰ δημοσιεύουμε καὶ μεῖς γιὰ τοὺς ἀναγνῶστες τῶν «Γραμμάτων».

Μήπως ἕνα ἀπὸ τὰ πειὸ χτυπητὰ χαραχτηριστικὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἀντίληψης δὲν ἤτανε ἀκριβῶς ὁ κρατισμός ;

Μήπως ὅλος ὁ 17ος γαλλικὸς αἰῶνας ἀπὸ τὸ Ρισελιὲ ὡς τὴν ἀκύρωση τοῦ Νόμου τῆς Νάντης δὲν ἤτανε κρατικός ; Ὅσο γιὰ τὸν Ναπολέοντα τὸν Α΄, ἂν μοῦ παρατηροῦσαν πῶς ἤτανε ἕνα περαστικὸ φαινόμενο θὰ ἀπαντοῦσα πῶς δὲν θὰ πραγματοποιούντανε χωρὶς τὴν συνεργία τοῦ περιβάλλοντος, καὶ ἀκόμα, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ προετοιμαστικὴ δουλειὰ τοῦ Γενεβουσιάνου Ρουσσώ.

Ἡ ἱστορία τῆς τρίτης Δημοκρατίας εἶναι πλούσια ἀπὸ κρατικὰ στοιχεῖα καὶ εἶναι στὴ Γαλλία ὅπου ὁ σοσιαλισμὸς φαίνεται πῶς βρῆκε τὴν πειὸ δεσποτική του ἐκδήλωση.

. . . . . .

Μήπως στὶς ἀνθρώπινες ὁμάδες δὲν βλέπουμε νὰ περνοῦν διαδοχικὰ ὁ ἀτομικισμὸς καὶ ὁ κρατισμός ; Καὶ ὅταν ἡ μικρὲς ὁμάδες συγκεντρωμένες πειὰ ἀρκετὰ (κοινότητες, δῆμοι) συγχωνεύουνται σὲ μιὰ μεγαλείτερη ὁμάδα δὲν βλέπουμε νὰ ξαναρχίζῃ ἡ μεταβολὴ ποῦ τείνει στὴν ἰσορροπία τῶν δυὸ δυνάμεων ποῦ εἶνε ἴσα χρήσιμες ;

Ἡ φυλὴ δὲν μπαίνει ἐδῶ μέσα παρὰ γιὰ πολὺ λίγα πράγματα. Ὅλα ἐξαρτοῦνται ἀπὸ τὴ σ τ ι γ μ ή, ἀπὸ τὸν σταθμὸ ποῦ παρατηριέται στὴν ἐξέλιξην αὐτὴν τῆς κοινωνικῆς φυσικῆς. Ὁ Μπαλζὰκ γράφοντας στὰ 1531 τὸν « Π ρ ί γ κ η π α », ὁ Κορνήλιος γράφοντας τὸν « Ὁ ρ ά τ ι ο » στὰ 1640 μεγαλύνουν τὸν κρατισμό. Ἡ κ. ντὲ Στάελ παρατηρόντας τὴν Γερμανία στὰ 1805 καὶ ὁ Σταντὰλ στὰ 1820-1840 τὴν Ἰταλία, θαυμάζουν τὸν ἀτομισμό. Διαλέγοντας ἄλλες «στιγμὲς» θὰ μποροῦσε νὰ ἀντιτάξῃ κανεὶς στοὺς συγγραφεῖς αὐτούς, τὸ Ραμπελαὶ καὶ τὸν Ντιντερό, τὸν Μακιαβέλη καὶ τὸν Τρόϊσκε. Δὲν ἀναφέρω παρὰ μερικὰ ὀνόματα, currente calamo. Μὰ δὲ θᾶτανε ἐνδιαφέρον νὰ μελετηθῇ σ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, καὶ γιὰ ἀντίθεση στὸν Τρόϊσκε, ὁ ρόλος τοῦ Μόμσεν ποῦ διαμαρτυρότανε (στὰ 1821) γιὰ τὸν

ἀτομισμὸ καὶ πολεμοῦσε τὸν σοσιαλισμὸ τοῦ Κράτους ; Καὶ ἡ μεγάλη ἐπιτυχία τοῦ Φρεϋτάγκ, μὲ τὸ Soll und Haben, δὲν ἀγγίζει ἀκόμη στὸ πρόβλημά μας ;

Μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ ἁπλὰ πῶς τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἡ γερμανικὴ διανόηση εἶναι ἀκόμα δυνατὰ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸν κρατισμό, ἐνῷ ἡ λατινικὴ διανόηση ἀντιδρᾶ, ἀπ᾽ ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια. Νὰ εἰπωθῇ ὅμως πῶς πρόκειται γιὰ ζήτημα «φυλῆς» εἶναι μιὰ ὑπερφυσικὴ ἐξήγηση ἀντικρουόμενη ἀπὸ τὴν ἱστορία. Ἡ ἀλήθεια μοῦ φαίνεται πῶς εἶναι πειὸ πολύπλοκη.

Ἤτανε ἐποχὴ ποῦ στὴν Εὐρώπη καὶ ἀλλοῦ ἦταν ἀναγνωρισμένος ὁ θρίαμβος τοῦ θετικισμοῦ ποῦ ξεφυλίστηκε στὸν ὑλισμό, ποῦ δὲν βλέπει πειὰ παρὰ οἰκονομικὰ πράγματα, ὅπου ἡ δύναμη ἀντικαθιστᾷ τὸ δίκαιο, ὅπου ὁ κοινωνικὸς μηχανισμὸς σβύνει τὴς ἀτομικὲς συνείδησες. Ἡ δόξα τοῦ Μπέρξωνα θᾶναι ὅτι ἀντέδρασε ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ πειὸ δυνατὰ ἀπὸ κἄθε ἄλλονε γιὰ τὴ ξηρασιὰ αὐτὴ τῶν ψυχῶν. Μὰ πλὴν ἀπὸ τὴ γενικὴν ἀρρώστειαν, εἶναι τὸ οὐσιώδικο αὐτὸ γεγονὸς ποῦ καμόνονται νὰ μὴν τὸ ἰδοῦν. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Γερμανία βρίσκονται σὲ «στιγμὲς» διάφορες τῆς ἐξέλιξης τους. Ἡ Γερμανία πολὺν καιρὸν καθυστερημένη ἀπὸ τὰ λάθη της αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῶν ἀντιπάλων της, εὑρίσκεται στὴ πραγματοποίηση τῆς ἑνότητας, σὲ μιὰ στιγμὴ ποῦ θυμίζει πολὺ τὸν γαλλικὸ 17ο αἰῶνα. Κερδίζει μὲ γιγάντια βήματα, τὸν χαμένο καιρό, μὰ πρέπει ὅμως ἀκόμα νὰ περάσῃ τοὺς ἀναγκαίους σταθμούς· σήμερα εἶναι ἀκόμα χωρισμένη ἀπὸ τὴ Γαλλία μὲ τὴν Ἐπανάσταση. Ὅπως ὑπάρχει ὅμως παρ᾽ ὅλα αὐτὰ ἕνα εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ ὁποῖον κερδίζουν καὶ αὐτοὶ οἱ καθυστερημένοι, καὶ ἀφοῦ ἡ Γερμανία εἶνε σὲ πολλοὺς κλάδους (ὄχι πολιτικοὺς) στὴ πρώτη σειρὰ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, προκύπτει γι᾽ αὐτὴν ἕνα παράξενο μπέρδεμα. Δίνει ἐπιστημονικοὺς τύπους πολὺ μοντέρνους, σὲ ἀντίληψες γιὰ μᾶς παληὲς καὶ ἄχρηστες, ὁ Ντεκάρτ της καλεῖται Ὄστβαλντ ἢ Χαῖκελ, ὁ Μποσουέ της καλεῖται Λάσσον ἢ Νόϋμαν! Ἡ σειρά της σήμερα νὰ εἶναι «τὸ μεγάλο Ἔθνος» καὶ νὰ κάνει ἀπὸ ματαιοδοξία δυσάρεστες τὴς καλλίτερες της ἰδιότητες.

Μὰ δὲν εἶναι γερμανικὴ ἡ παροιμία αὐτὴ ποῦ λέγει «φρόντισαν νὰ μὴ φυτρώνουν στὸν οὐρανὸ δέντρα». Ἡ ἱστορία τῶν ἡμερῶν μας καὶ τῶν προσεχῶν χρόνων θὰ ἐξισώσῃ χωρὶς ἀμφιβολία πολλὲς «καθυστέρησες» καὶ σὲ μιὰ Εὐρώπη καλλίτερα ἰσορροπημένη θὰ εἶναι ἄχρηστος ὁ χθεσινὸς κρατισμός.

Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη μᾶς δείχνει πῶς ὁ κρατισμὸς δὲν εἶναι καμωμένος ἀπὸ μιὰν ἰδιαίτερη φυλή· μπορεῖ τὸ ἴδιο νὰ εἰπωθῇ καὶ γιὰ τὸν ἀτομισμό...

Τί εἰμπορεῖ νὰ ἐννοηθῇ πραγματικὰ μὲ τὸν ἀτομισμό ; Μήπως εἶναι ἡ ἐλευθερία (σχετικὴ) τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ ὁμίλου ; φαίνεται καλὰ πῶς ἡ πρώτη εἶναι καὶ ἡ πρώτη καὶ ἡ οὐσιώδικη χωρὶς νὰ θεληθῇ γιὰ τοῦτο νὰ ἀρνηθῇ τὴ δεύτερη· μὰ ἡ δεύτερη δὲν ἔχει παρὰ ἕνα μέσο γιὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴ πρώτη. Ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία (στὴ πρώτη της ἔννοια) μπορεῖ νὰ εἶναι ἐξωτερικὴ ἢ ἐσώτερη, μπορεῖ νὰ εἶναι πολιτική, ἢ διανοητικὴ ἢ ἠθική. Πάντοτε σχετική, εἶναι τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο ἢ καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο. Κατὰ τὴ στιγμὴ καὶ κατὰ τὸ περιβάλλον.

Κάθε λαὸς ἔχει τὴν ἀτομική του ἐλευθερία : Κάτω ἀπὸ τὸ δεσποτισμὸ τὰ ἄτομα τὰ στερημένα κάθε πολιτικοῦ δικαιώματος εἰμποροῦν νὰ εἶναι πολὺ ἐλεύθερα στὴ ἰδιωτική τους ζωή. Σὲ δημοκρατία, οἱ πολῖτες μπορεῖ νὰ τυρανιοῦνται ἀπὸ ἕνα ἐπίσημο δόγμα. Μέσα στὶς δυὸ αὐτὲς ἀκρότητες ὑπάρχει θέση γιὰ ὅλες τὶς διαφορές. Στὸ 16ο αἰῶνα ἡ Μεταρρύθμιση παρου-

σιάστηκε σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ καλὰ μυαλὰ σὰν μιὰ ἀτομικὴ ἀπελευθέρωση· μὰ ὁ Καλβῖνος δὲν ἀνησύχησε ὕστερα ἀπὸ λίγο τὸν Ραμπελαί; Καὶ ὁ Ρονσὰρ μήπως δὲν ἐδήλωσε πῶς βρῆκε περισότερην ἐλευθερία πίσω ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴν ἐπιβολὴ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας; Καὶ γιὰ νὰ ἐπαναλάβωμε τὰ παραδείγματα ποῦ ἀναφέρονται παρὰ πάνω: ὁ ἀτομισμὸς τῶν ἡρώων τοῦ Σταντὰλ δὲν εἶναι διόλου ὅμοιος ἐκείνου τῆς Γερμανίας τῆς κυρίας Στάελ, μήτε ἐκεῖνος τοῦ Ραμπελαὶ στὴ Abbaye de Thélène· καὶ βγαίνει συμπέρασμα πῶς προτοῦ ἀποδοθῆ σ᾽ ἕνα ἔθνος, ἢ σὲ μιὰ «φυλὴ» τὸ μονοπώλιο τοῦ ἀτομισμοῦ θὰ πρέπει νὰ εἰπωθῆ καθαρὰ τί ἐννοοῦν μὲ τὴνλέξην αὐτή..

Ὅσον κι᾽ ἂν εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορισθῆ ὁ χαραχτῆρας ἑνὸς ἀτόμου, εἶναι πειὸ δύσκολο νὰ ὁρισθῆ ὁ ἀτομισμὸς ἑνὸς ὁμίλου. Καὶ ὅμως ὑπάρχει.

Εἶναι στενὰ δεμένος μὲ τὴ πολιτικὴ κυριαρχία τῆς ὁμάδας αὐτῆς; Τὸ θέμα εἶναι τόσο πλατὺ τόσο πολύπλοκο, ποῦ θἄπρεπε νὰ τοῦ ἀφιερωθῆ μιὰ εἰδικὴ μελέτη. Σήμερα ἀρκοῦμαι νὰ βεβαιώσω ἁπλὰ τὴν πεποίθησην αὐτήν: ὅτι ὁ κοινωνικὸς ὅμιλος εἶναι ἕνα μέσο καὶ ὄχι σκοπὸς (νὰ εἰπωθῆ δηλαδὴ καθαρὰ πῶς εἶμαι ἀντικρατικός). Ὁ σκοπὸς τοῦ κοινωνικοῦ ὁμίλου, εἶναι νὰ συμβάλῃ στὴ μεγαλείτερην εὐτυχίαν τοῦ ἀτόμου, προστατεύοντάς το, ἐκπαιδεύοντας το, καὶ ἰσορροπίζοντας τὴν ἐλευθερία τοῦ καθενὸς μὲ τὰ δικαιώματα ὅλων.

Θὰ ἦταν ἐγκληματικὸ σφάλμα, ἡ θυσία τοῦ σκοποῦ γιὰ τὸ μέσο, δηλαδὴ τῆς ἀτομικότητας τοῦ πολίτη σ᾽ ἐκείνην τῆς ὁμάδας.

Ποῦ θὰ σταματήσῃ λοιπὸν ἡ ἀναγκαία ἁρμοδιότητα τῆς ὁμάδας, σὲ τρόπο νὰ προστατεύῃ χωρὶς νὰ καταπιέζῃ; Εἶναι τὸ πρῶτο πρόβλημα. Καὶ ἀπὸ ὅλες τὴς συγκεντρωτικὲς ὁμάδες στὴς ὁποίες ἀνήκουμε, (δῆμος, ἐπαρχία, ἔθνος, Εὐρώπη, Ἀνθρωπότης) ποιὰ εἶναι σ ή μ ε ρ α ἡ πειὸ ἁρμόδια γιὰ νὰ μᾶς προστατεύσῃ; Εἶναι τὸ δεύτερο πρόβλημα.

Καὶ ὁ κ. Ε. Μποβὲ τελειώνει μὲ τὸ παρακάτω συμπέρασμα.

Εἶναι φανερὸ πῶς στὴν αἰώνιαν αὐτὴν πάλην μεταξὺ τοῦ κρατισμοῦ (ἁρμοδιότης τῆς ὁμάδας) καὶ τοῦ ἀτομικισμοῦ (ἐσωτερικὴ ἐλευθέρία τοῦ πολίτη) δὲν θὰ φτάσωμε ποτὲ σὲ μιὰν ἰσορροπία σταθερή. Θὰ προχωρήσωμε χάρις στὴς ἐπαναστατικὲς δημιουργίες πάντα ἀνανεωμένες ἀπὸ τὰ ἄτομα. Τέλος εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν πεῖρα καὶ ἀπὸ τὴν λογική, πῶς ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου θὰ μεγαλώσῃ ὅσο ἡ ὁμάδα (σ ή μ ε ρ α ἁρμόδια) στὴν ὁποία προσδένεται (ἀπὸ τὴ θέλησή του) θὰ μεγαλώσῃ καὶ αὐτή.

Καὶ ἰδοὺ γιατὶ τελειώνω λέγοντας: Λωζανέγος γέννημα, Ἕλβετὸς ἀπὸ τὴ θέλησή μου τὴ πολιτική, αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτό μου Εὐρωπαῖο ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα ποῦ ἡ Γερμανία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰταλία, μοῦ ἔδωκαν στὸ πνεῦμα μου, καὶ ἀπὸ τώρα, πέραν ἀπὸ ὅλους τοὺς ὁρίζοντες, τὸ ὄνειρο τῆς καρδιᾶς μου πετᾶ στὴν ἀνθρώπινην ἀδελφότητα τῶν ἐλεύθερων ἀνθρώπων.

A. FERDINAND HEROLD: ΓΙΑ ΤΟΝ EMILE VERHAEREN. – Στὴς 27 τοῦ Νοέμβρη πέθανε στὴ Ρουὰν ἀπὸ ξαφνικὸ δυστύχημα ὁ ποιητὴς Αἰμύλιος Βεράρεν.

Ὁ Αἰμύλιος Βεράρεν ἦταν ποιητὴς ἄξιος θαυμασμοῦ· τὸ πλούσιο καὶ εὐγενικό του ἔργο θὰ στέκει πάντα γιὰ παράδειγμα τῆς δύναμης καὶ τῆς γαλήνης καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο του αὐτὸ θὰ ἐννοηθῆ καὶ ἡ ζωή του, ποῦ ὑπῆρξε τόσο ἁπλῆ, ὡραία καὶ δυνατή.

Γεννήθηκε στὴς 21 τοῦ Μάη 1855, στὸ Σαὶντ Ἀμὰντ τῆς Φλάντρας ὄχι μακρυὰ ἀπὸ τὴν Ἀμβέρσα.

Ἀπὸ παιδὶ ἐθαύμαζε τῆς κοιλάδες ποῦ βρέχει ὁ ποταμὸς Ἐσκὼ καὶ ἐγνώρισε τὴ μεγάλη πόλη μὲ τὰ περήφανα μνημεῖα ποῦ δέχεται τὰ πλοῖα ὅλου τοῦ κόσμου στὸ πάντοτε ζωηρὸ λιμάνι της.

Καὶ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, θὰ ἀγαπᾶ τὴς κοιλάδες τῆς πατρίδας του καὶ θὰ ἀγαπᾶ τὴς πόλεις ὅπου ὅπως τὴν Ἀμβέρσα, νοιώθετσι ἡ ὡμορφιὰ καὶ μανθαίνεται ὁ σεβασμὸς στὴ δουλειά, ὁποιοδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ εἶδος της.

Στὴς Βρυξέλλες καὶ στὴ Γάντη πῆρε τὰ πρῶτά του μαθήματα· ὕστερα πῆγε στὴ Λουβαίν κ' ἐσπούδασε δικηγόρος.

Οἱ πρῶτοι του στίχοι ἐδημοσιεύτηκαν, στὴν «Ἑβδομάδα», ἐφημερίδα ποῦ ἔβγαζαν οἱ σπουδαστὲς στὴ Λουβαίν.

Ἦταν τότες ἡ ἐποχὴ ποῦ ἄρχιζε τὸ φιλολογικὸ ξύπνημα στὸ Βέλγιο. Ὁ Βεράρεν δὲν εἰμποροῦσε νὰ μείνῃ ἀδιάφορος στὴς συζήτησες γιὰ τὴ τέχνη καὶ τὴ φιλολογία καὶ σὰν ἐτελείωσε τὴς σπουδές του καὶ πῆρε τὸ δίπλωμά του δὲν ἐσκέφθηκε νὰ ἐξασκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου· μά, μὲ ὅλη του τὴ δύναμη, μπῆκε μέσα στὴ ποιητικὴ πάλη.

Ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱδρυτὰς τῆς «Jeune Belgique» καὶ συνεργάστηκε στὴν «Art Moderne» στὴ «Société Nouvelle» καὶ ὑστερότερα στὸ «Coq Rouge» στὸ «Reveil» καὶ στὴ «Wallonie». Περιοδικὸ δὲν ἔβγαινε πειὰ στὸ Βέλγιο ποῦ νὰ μὴν ἔχῃ τὴ θέση ὁ Βεράρεν.

Ἀργότερα, ἦταν περιζήτητος ἀπὸ τὰ γαλλικὰ περιοδικὰ καὶ θᾶταν πολὺ ν' ἀραδιαστοῦν ὅλα τὰ περιοδικὰ ὅπου ἐδημοσίευσε ποιήματα ἢ ἄρθρα.

Στὰ 1883 ἐδημοσίευσε στὴς Βρυξέλλες τὴν πρώτη του ποιητικὴ συλλογή, τὴς Flamandes. Ἀγαποῦσε τοὺς παληοὺς δασκάλους ποῦ εἶχαν εὐχαρίστηση νὰ ζωγραφίζουν ἀνθρώπους γεμάτους ὑγεία καὶ πραγματικὴ χαρά· μὰ εἶχε τόσο διαπεραστικὸ τὸ βλέμμα ποῦ τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν ἰδῇ τοὺς ζωντανοὺς ἀνθρώπους ποῦ κινιόντουσαν γύρω του.

Δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους γιὰ τοὺς ὁποίους μόνο τὸ παρελθὸν ὑπάρχει καὶ εἶναι πάντα ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴ θύμηση ἑνὸς παληοῦ ποιήματος ἢ μιᾶς εἰκόνας.

Ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ σύγχρονα πράγματα. Ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ λιμάνια, γιὰ τοὺς σταθμούς, γιὰ τὰ ἐργοστάσια. Νοιώνει ὅλο τὸ μεγαλεῖο καὶ ὅλη τὴν ὡμορφιά τους, θὰ προσπαθήσῃ νὰ τὴν ἐκδηλώσῃ καὶ θὰ τὸ ἐπιτύχῃ.

Ὕστερα ἀπὸ τοὺς Moines (1886) τὰ Soirs (1887), τὰ Debacles (1888), τὰ Flambeaux Noirs (1890), τὰ Apparus dans mes chemins (1892) βιβλία ὅπου ἔχουν δημοσιευθῆ πολλὰ ὡραιότατα ποιήματα μὰ ὅπου φαίνεται ὅτι ζητᾶ νὰ βρῇ τὸ δρόμο του, δίνει στὰ 1893 τὶς Campagnes hallucinées, ποῦ ἀκλουθᾶνε στὰ 1895, τὰ Villages illusoires καὶ ὑστερώτερα ἡ Villes Tentaculaires.

Ὁ Βεράρεν ἔχει βρῇ πειὰ τὸν ἑαυτό του. Ζῶντας στὸ γεμᾶτο ζωὴ βιομηχανικὸ αὐτὸ Βέλγιο, ἀγκωνίζοντας τοὺς ἐργατικοὺς πληθυσμοὺς ποῦ εἶχαν συνείδηση τῆς δυνάμης τους, ἔννοιωσε βαθειὰ πόσο ἀξίζει ἡ νεώτερη ζωή. Τὰ μάτια του γεμίζουν ἀπὸ εἰκόνες νέες καὶ δὲν τοῦ λείπουν ἡ λέξες νὰ τὴς ἀποδώσῃ. Ὁ Βεράρεν δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ κανένα. Εἶναι ὁ ἐμπνευσμένος, δυνατὸς καὶ τρυφερὸς ποιητής, πολυσύνθετος σὰ τὴ ζωὴ αὐτὴ ποῦ θαυμάζει καὶ ποῦ λατρεύει. Ἀνακατεύεται μὲ ὅ,τι τὸν τριγυρνᾶ καὶ ὅ,τι εἶναι γύρω του ἑνώνεται μαζύ του. Μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ πῶς τὸν ἑνώνουν μὲ τὴ παγκόσμα ζωὴ μυστικὲς χορδὲς καὶ δοκιμάζει ὅλες της τὴς διάφορες ἐκδηλώσεις. Γι' αὐτὸ τὸν βλέπουμε νὰ ὑποφέρει μαζὺ μὲ τοὺς δύστυχους καὶ

νὰ ἐνθουσιάζεται μὲ τοὺς ἐνθουσιασμένους. Ἔχει ὑπέροχες χαρὲς καὶ ὁ κόσμος παρουσιάζεται ἐμπρός του μὲ ὅλη του τὴ λαμπρότη.

Ἀκόλουθα γράφει τὴς Heures Claires, τὰ Visages de la Vie, τὴς Petites Legendes, τὴς Forces tumultueuses, τὴς Heures d'après midi, τὴ Multiple Splendeur, τοὺς Rythmes souverains, τὰ Blès Mouvants.

Τὴς παραμονὲς τοῦ πολέμου θὰ ἐδημοσίευε τὴς Flammes hautes βιβλίο ποῦ πρὶὰ δὲ θὰ ἐκδοθῇ παρὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰρήνη.

Ὁ Βεράρεν δὲν ξεχνᾶ ποτὲς τὴ πατρίδα ὅπου ἐγεννήθηκε καὶ ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ ἔννοιωσε πῶς ἕνας ἀκατάστρεπτος δεσμὸς τὸν ἔδενε μὲ τὴ φύση.

Τραγουδᾶ τὴν Φλάντρα καὶ μ' ἕνα γενικὸ τίτλο «Ἡ Φλάντρα ὅλη», τῆς ἀφιερώνει τὰ ποιήματα, Les Tendresses Premières, ἡ Gouirlande des Dunes, οἱ Heros, ἡ Plaines, ἡ Villes à pignons.

Ὁ Βεράρεν ἔγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα. Ἐδημοσίευσε τὴς Aubes καὶ τὰ ἔργα του Le Cloître, Philippe II καὶ ἡ Ἑλένη τῆς Σπάρτης παίζουνται μὲ δίκαιην ἐπιτυχίαν.

Τεχνοκρίτης δίχνει στὴς κριτικές του πραγματικὰ ἀντίληψη καὶ γοῦστο καὶ ἀποχτᾶ αὐθεντία σταθερή.

Ἡ ζωή του φωτίζεται ἀπὸ μιὰν ἀγάπη λεπτότατης τρυφερότητας. Δὲν ὑπάκουσε ποτὲ παρὰ στὴ συνείδηση του κ' ἐπεβλήθηκε σ' ὅλους μὲ τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἐλεύτερης μεγαλοφυΐας του.

Ἡ ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ ζητοῦν τὴ συνεργασία του, ἀπὸ παντοῦ τὸν ζητοῦν νὰ κάμῃ διαλέξεις, ὅλοι θέλουν νὰ τὸν γνωρίσουν. Καὶ ὅμως δὲν ἔχασε τίποτε ἀπὸ τὴν ἁπλότητα του χωρὶς νὰ προσποιεῖται πῶς περιφρονᾶ τὴ φήμη ἢ τὴ δόξα. Εἶναι εὐτυχισμένος.

Εἶναι εὐτυχισμένος. Καὶ ἔξαφνα στὸ δραστήριο Βέλγιο, στὸ μικρὸ ξυπνὸ ἔθνος ποῦ δουλεύει μὲ χαρὰ ὅλες τὴς τέχνες τῆς εἰρήνης χυμίζει ἕνας φοβερὸς ὀχτρός. Ἕνα ἔγκλημα γίνεται. Ἕνας ἐπίορκος δὲ διστάζει νὰ συντρίψῃ τὸ λαὸ ποῦ εἶχε ὑποχρέωση νὰ προστατέψῃ. Μαθαίνει τὸ μῖσος σ' ὅσους δὲ ξέρουν παρὰ τὴν ἀγάπη. Ὁ Βεράρεν πηγαίνει παντοῦ ὅπου τὸν καλοῦν νὰ πῇ τί εἶναι ἡ πατρίδα του καὶ λέγει ὅλη τουτὴ περιφρόνηση ποὖχει γιὰ κείνους ποῦ μὴ ὄντας εὐχαριστημένοι ποῦ εἰσέβαλαν, τὴν ἐρήμωσαν κιόλας χυδαῖα.

Λέγει τί ὑποφέρει τὸ Βέλγιο καὶ καυτηριάζει βαθειὰ τοὺς ἄνανδρους ποῦ τὸ ἐπλήγωσαν.

Γιὰ τελευταῖο του ἔργο ἀφίνει τὰ Ailes rouges de la guerre, ἕνα ἀπὸ τὰ δυνατότερα καὶ εὐγενικότερα ἔργα ποῦ ἔχει γράψει.

Τοὔμαθαν νὰ μισῇ καὶ εἶναι δυστυχὴς ποῦ μισῇ. Πρέπει νὰ χτυπηθοῦν χωρὶς οἶκτο οἱ κακοὶ καταχτητές. Δὲ θὰ τοὺς συχωρέσῃ. Μὰ μήπως εἶχε χάση κάθε ἐλπίδα ; Μήπως πιστεύει πῶς τὸ μῖσος θἄναι αἰώνιο ; Ὄχι. Ἀγάπησε πάρα πολὺ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὠμορφιὰ γιὰ νὰ πιστέψῃ στὸ θρίαμβο τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀσχημιᾶς.

Ὁ Βεράρεν διετήρησε πάντα ὅλη τὴ νεότητα τοῦ μυαλοῦ καὶ τοῦ σωμάτου. Ἦταν μιᾶς ἀξιοθαύμαστης καλωσύνης. Ἐδέχουνταν μὲ τὴν πειὸ εὐχάριστην καλωσύνη τοὺς νέους. Δὲν τὸν ἐπλησίαζε κανεὶς χωρὶς νὰ τὸν ἀγαπήσῃ ὕστερώτερα.

Καὶ οἱ φίλοι του, στὴς ὧρες τῆς ἀνησυχίας τους, πάντα θὰ ζητοῦν πειὰ θἄταν ἡ συμβουλὴ ποῦ θὰ τοὺς ἔδινε γιὰ νἄβγουν ἀπὸ τὴς στενοχώριες τους.

ΑΛΕΞΑΝ· ΜΕΤΑΦΡ· Ι· ΛΑΛΑ

Ο ΣΠΙΝΟΖΑ ΚΑΙ Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ. — Ἡ Ἠθικὴ τοῦ Σπινόζα εἶναι ἕνα δρᾶμα ποῦ κλείνει τέλος μέσ' τὴ γαλήνη. Ἀλλ' ἡ γαλήνη αὐτὴ δίνει, σὲ κείνους ποῦ ἔχουν εἰσχωρήσει στὴν ψυχὴ τοῦ προσώπου, τὴν πιὸ τραγικὴ συγκίνηση.

Διερωτοῦμαι ἂν δὲν μποροῦσε κανεὶς νὰ γράψει τραγωδία ποῦ νὰ τελειώνει τόσον ἤρεμα ὅσο ἡ Ἠθικὴ τοῦ φιλοσόφου. Τ' ὁρμητικὸ ρέμα ποῦ πέφτει μὲ κρότο ἀπ' τὸ βουνὸ μεταβάλλεται σὲ λίγο σ' ἕνα ποτάμι μὲ τρεχάμενα διαυγῆ καὶ καθαρὰ νερά. Ἀλλ' εἶναι πάντα τὰ ἴδια ποῦ ἔκαμαν τὸ χείμαρρο.

Ο ΣΠΙΝΟΖΑ ΩΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ. — Δὲ γνωρίζω τίποτε πιὸ θλιβερὸ ἀπὸ τὰ Θεωρήματα τοῦ Σπινόζα, μὲ τὴ φαινομενικὴ γαλήνη ποῦ πραγματεύουνται γιὰ πάθη, γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ γιὰ τὴ σκλαβιὰ τῆς ψυχῆς.

Ὁ Σπινόζα ἔβαλλε σ' αὐτὰ ὅλη του τὴν ψυχὴ καὶ αὐτὴ ἡ μαθηματικὴ ψυχρότητα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μάσκα γιὰ νὰ κρύψει μιὰ εὐαισθησία παλλόμενη καὶ θερμὴ τῶν συγκινήσεών του. Ὅ τι καὶ νὰ ποῦν, βρίσκω πῶς ὁ Σπινοζαϊσμὸς εἶναι θλιβερὸς καὶ ἡ ἐλευθερία τὴν ὁποίαν διδάσκει εἶναι μιὰ βαθμίδα ὑψηλότερα ἀπὸ τὴ σκληρότητα καὶ ἀκόμα ὠμότητα. Ἂς μὴ ξεχνοῦμε τοὺς στίχους τοῦ Lucrèce :

« Suave, mari magno, turbantibus aequora ventis
E terra magnum alterius spectare laborem ».

Ὁ Σπινόζα δὲ φαίνεται νὰ θαυμάζει ἀπὸ τὴ γῆ τὶς σπροσπάθειες τῶν ναυτῶν.

Ε. ARMAND : ΣΤΙΧΟΙ ΕΝΟΣ ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΥ. — Ὁ Ε. Armand τοῦ ὁποίου τὰ «Γράμματα» δημοσιεύουν τὸ παρακάτω ποίημα, ἀνήκει στὸ κόμμα τῶν ἀναρχικῶν τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ ξεχωρίζει ἀπ' τοὺς ἄλλους πολύ. Σ' αὐτὸν ὁ ἀτομισμὸς καὶ ὁ μυτικισμός, χωρὶς κανένα περιορισμό, ἀκολουθοῦνε πότε ἑνωμένοι, συνταυτισμένοι, καὶ πότε ὁ ἕνας εἰς βάρος τοῦ ἄλλου τὴ γραμμὴ τῆς ἐξέλιξης των. Τὴ σειρὰ τῶν ποιημάτων του, μὲ τὸ γενικὸ τίτλο « Στ ῖ χ ο ι ἑ ν ὸ ς φ υ λ α κ ι σ μ έ ν ο υ » ὁ Ε. Armand ἔγραψε, γιὰ νὰ σκεπάσει τὶς μελαγχολικὲς ὧρες τῆς μοναξιᾶς του ποῦ πέρασε στὴ φυλακὴ La Santé. Εἶχε καταδικαστεῖ δυὸ ὁλόκληρα χρόνια, γιατὶ τὸν κατηγόρησαν γιὰ κιβδηλοποιό. Αὐτὸ ποῦ δημοσιεύουν τὰ «Γράμματα» εἶναι ἕνα ἀπ' τὰ ὡραιότερα.

«Ἡ καμπάνα τῆς ἐπιβίβασης χτυπᾶ! Εἶν' ἡ ὥρα τοῦ ἀποχωρισμοῦ·
Ἀγαπητικιές! κλαῖτε, μὰ χωρὶς ἐπιτυχία οἱ θρῆνοι σας,
Δοκιμάζουν νὰ σταματήσουν τὴν ὁρμὴ τῶν τολμηρῶν
Ποῦ πᾶνε νὰ φύγουν. Γιὰ νὰ φεύγουν τὸ μαγνήτη τῶν θελγήτρω σας

Θὰ πεῖ πῶς τοὺς τραβᾶ σκοπὸς δυνατός. Μήπως πᾶνε νὰ κατακτήσουνε
Τὴν τύχη, αὐτοὶ οἱ τρελλοί, καὶ νὰ κλέψουν ἀπ' τὴ Γολγόνδη
Τὸ χρυσό της ; Ἢ μήπως, στρατιῶτες, γιὰ νὰ δοξαστοῦν
Πᾶνε ν' ἀποβιβαστοῦνε σὲ καμμιὰ γωνιὰ τοῦ κόσμου,

Ὅπου, σφάζοντας ἕνα λαὸ ἀνυπεράσπιστο,
Θ' ἀνακηρυχτοῦν ἥρωες ; Ὄχι, βλέπει κανεὶς τὴν ἀνδρεία
Γραμμένη στὸ μέτωπό τους. Καθαρὰ καὶ ἄδολα εἶναι τὰ μάτια τους,

Καὶ τὸ κάθε τί στοὺς τρόπους τους, δείχνει πῶς εἶναι γενναῖοι.
Τὸ βαπόρι ξεκινᾶ τέλος. Πάνω ἀπ' τὸν ἕλικα του
Ποὺ κάνει ν' ἀφρίζουν τὰ νερὰ διαβάζω τὸ φαντασνικὸ ὄνομα : Οὐτοπία.»

ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ ΣΟΦΙΣΤΗΣ. — Ὁ ζωγράφος Lorenzo Viani μοῦ διηγήθηκε κἄποτε τὸ ἑξῆς χαριτωμένο γεγονός: Ὅταν ὁ ποιητὴς Ceccardo-Roccatagliata-Ceccardi καὶ ὁ φιορεντῖνος σοφιστὴς Giovanni Papini, συναντήθηκαν γιὰ πρώτη φορά, ὁ φουριόζος συγγραφέας τοῦ «Il Crepuscole dei Filosofi», εἶπε μὲ τρόπον εἰρωνικό: «Ἐγὼ δὲ διαβάζω τοὺς νεώτερους ποιητές· θὰ ἐδοκίμαζα μιὰ μεγάλη ἀπογοήτευση». «Κ' ἐγὼ — ἀπεκρίθη μὲ ὕφος τραχὺ ὁ Ἀπουάνος ποιητὴς — ἐγὼ διαβάζω τοὺς φιλοσόφους Ἕλληνες καὶ Λατίνους».

Η ΗΔΥΠΑΘΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΑΒΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ.— Ἡ ἄδολη αὐτὴ ἡδυπάθεια, ποῦ βρίσκομε στὴν Ἀραβικὴ φιλολογία δὲν ἔγεινε γιὰ ν' ἀπαρέσκει σὲ μᾶς τοὺς μεσημβρινούς. Γράφοντας, σκέπτομαι τὸν «Κῆπο τῶν Ρόδων» τοῦ Saadi.

Ποτὲ τὰ ἐρωτευμένα πρόσωπα αὐτοῦ τοῦ ποιητῆ δὲν ἔχουν περισσότερο πνεῦμα, περισσότερη χάρη, περισσότερη τρυφερότητα, περισσότερη εὐγένεια καὶ πρὸ πάντων περισσότερη φιλοσοφία, παρὰ μόνον ὅταν τὰ κυριεύει ἡ ἡδυπάθειά τους· περισσότερη φιλοσοφία προπάντων, αὐτὸ εἶναι ἀξιοσημείωτο. Ποτὲ δὲ θαυμάζουν μὲ τὸ πιὸ ἐλεύθερο μάτι τὸ διάβα τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων, παρὰ μόνον ὅταν ἡ θέλησή τους εἶναι λιγώτερο ἐλεύθερη.

ΕΝΑΣ ΑΠΛΟΣ ΛΟΓΟΣ. — Στὸ φυλλάδιο 28-30 τῶν «Γραμμάτων» διαβάζω μὲ τὴν ὑπογραφὴ Γ. Ἀγ.:

«Ὁ συγγραφέας—πρόκειται γιὰ τὸν P. Sujetloff: Ἐπιστήμη καὶ Θρησκεία—ὕστερα ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἔρευνα τῶν ἐπιστημονικῶν κορυφῶν καὶ τῶν περασμένων χρόνων ὅλου τοῦ κόσμου ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ ἀληθινοὶ ἐπιστήμονες ἦταν Θεϊσταί, μερικοὶ δ' ἀπ' αὐτοὺς πολὺ θρῆσκοι, ὅλοι δὲ σχεδὸν ἔδωκαν τὴ γνώμη πὼς ἡ θετικὴ ἐπιστήμη ὄχι μόνον συμβιβάζεται μὲ τὴ θρησκεία ἀλλὰ καὶ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινός, σοβαρὸς καὶ βαθὺς ἐπιστήμων ἐκεῖνος ποῦ ἀρνεῖται τὸ Θεό, τὸ θαῦμα καὶ τὴν Ἀθανασία.»

Ἐπιφυλάσσομαι στὸ ἐρχόμενο φυλλάδιο, νὰ συζητήσω τουλάχιστο τὶς δυὸ διαπιστώσεις ποῦ περιλαμβάνουνται μέσα στὶς λέξεις τὶς ὑποσημειωμένες.

ΘΑΥΜΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ. — Ἕνα ἀπὸ τὰ καλὰ τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ διώξει τὸ φόβο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου:

«Ἡ ἐπιστήμη ἔχει γιατρέψει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ φόβο» λέγει κάπου ὁ σοφὸς βιολόγος Le Dandec. Γιὰ παράδειγμα φυσικοῦ φαινομένου ποῦ τὸ μυαλὸ τῶν ἀμαθῶν προγόνων μας θεώρησε γιὰ ὑπερφυσικό, μποροῦμε νὰ πάρουμε τὰ κοκκινωπὰ στίγματα ποῦ σχηματίζουνται κάποτε ἀπάνω στὶς ὄστιες τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ λαὸς θέλησε νὰ δεῖ σ' αὐτὰ μιὰ ἐκδήλωση τῆς θείας ὀργῆς. Ἐνῶ ἁπλούστατα τὰ στίγματα αὐτὰ ἢ καλλίτερα λεκέδες, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἕνα ἄθροισμα μυριάδων πρωτοζώων τῆς τάξης τῶν Φραγκελωτῶν (Fragellia), ποῦ ἀνήκουν στὸ γένος Monas Prodigiosa.

Γενικὰ οἱ χρωματισμοὶ τῶν Φραγκελωτῶν εἶναι πολυποίκιλοι. Πολλοὶ ὀργανισμοὶ ποῦ ἀνοίκουν σ' αὐτὴ τὴ τάξη κι' ἔχουν χρῶμα κόκκινο, προξενοῦν τὴν κόκκινη βαφὴ ποῦ παρουσιάζουν κάποτε ἡ βροχὴ εἴτε τὸ χιόνι καὶ ποῦ ἡ θρησκομανία τοῦ ἀμαθοῦς λαοῦ ἀπέδιδε ἄλλοτε στὴν παρουσία αἵματος. Ὁ Haematococcus, ὀργανισμὸς ποῦ ἀνήκει στὴν ἴδια τάξη βρίσκεται τόσο στη θάλασσα ὅσο καὶ στὸ γλυκὸ νερὸ καὶ στὰ χιόνια τῶν ὑψηλῶν βουνῶν καθὼς καὶ στὶς πολικὲς χῶρες, τὶς ὁποῖες συχνὰ χρωματίζει μὲ μιὰ κόκκινη βαφή.

Παντοῦ ὅπου ἡ ἐπιστήμη ἔχει εἰσχωρήσει τὸ θαῦμα διώχτηκε κακὴν κακῶς.

ΠΩΣ ΘΑ ΡΙΧΤΟΥΝ ΤΑ ΕΙΔΩΛΑ. — Ὁ ἁπλούστερος τρόπος ὅπως βγεῖ στὸ φῶς ὅλη ἡ «πνευματικὴ φτώχεια», ὅλος ὁ ἀξιοθρήνητος ἀνατολίτικος σαλιαρισμός, θἄταν νὰ σκαλίσει κανεὶς — μὲ κίνδυνο νὰ λερώσει τὰ χέρια του — στὰ Ἑλληνικὰ περιοδικὰ καὶ προπάντων σὲκεῖνα ποῦ τρέφανε τὴν εὐγενικιὰ μεγάλη ἰδέα, νὰ συμπτήξουν πυρῆνα, καὶ προκαλέσουν συζητήσεις, νὰ καθοδηγήσουν τοὺς νέους (κύτταξε τὴ Παραβολὴ τῶν Τυφλῶν τοῦ Brueghel).

Θὰ βρεθεῖ τὸ ἡρωϊκὸ χέρι ποῦ ἀψηφόντας τὸ μόλυσμα — γιατὶ φυσικὰ δὲ θὰ θελήσει μὲ κανένα λόγο νὰ φορέσει γάντια — θὰ πιάσει μιὰ μιὰ μὲ τὸ τσιμπιδάκι ὅλες ἐκεῖνες τὶς échappées λυρισμοῦ, ὅλες ἐκεῖνες τὶς καλοδουλεμμένες φράσεις, ποῦ μαρτυροῦν γιὰ πόζες, τὰ ἰδεώδη, τὰ ὄνειρα, τὰ αἰσθήματα, τὶς σκέψεις τῶν ..... διανοουμένων; Εὐτυχῶς ποῦ ἀνέλαβαν πάντα οἱ ἴδιοι νὰ μᾶς πληροφορήσουν γιὰ τὸ πρόγραμμά τους, γιὰ τὴν ἰδεολογία τους. Ἔτσι θὰ κριθεῖ κατὰ πόσο ἡ ἰδεολογία αὐτὴ τῶν διανοουμένων καὶ τὸ πρόγραμμά τους, διαφέρει ἀπὸ κεῖνο τοῦ πρώτου τυχόντος Ἐπαρχιώτη παλαιοκομματικοῦ βουλευτῆ.

ΚΑΙ ΕΝΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΟ. — Οἱ νυσταλέοι τύποι τῶν φιλολογικῶν κύκλων τῆς Ἀλεξάντρειας, τρίβοντας τὰ μάτια τους ἐδιάβασαν στὶς 21 τοῦ Ὀχτώβρη 1916 — ἂν καὶ πολὺ ἀργὰ — στὴν ἐφημερίδα τὰ «Νέα» τὴν παρακάτω δήλωση τοῦ ὑπεύθυνου συντάχτη τῶν «Γραμμάτων» :

«Ἀλεξάντρεια 19-10-916. Φίλε κ. Διευθυντὴ τῶν «Νέων».

«Ἀπὸ δῶ καὶ μερικὲς μέρες παρατήρησα μιὰν ἐξαιρετικὴ συγκίνηση ποὺ » ἐκδηλώθηκε στοὺς κύκλους τῶν διανοουμένων Ἑλλήνων, χωρὶς βέβαια νὰ » λάβω ὑπ' ὄψη μου καὶ τὴν ἐκδήλωση τοῦ θαυμασμοῦ τῆς σκεπτόμενης » Γαλλίας πρὸς τὸ Βενιζέλο.

« Ἡ Αἴγυπτος διατείνεται, ἀπὸ κάμποσον καιρό, ὅτι τρέφει καὶ παχύνει » διανοουμένους ἐγχώριας παραγωγῆς.

« Τί γίνουνται οἱ διανοούμενοι αὐτοί; Ἔχουν ἢ δὲν ἔχουν γνώμη; Καὶ » ἂν ἔχουν γιατί δὲν τὴν ἐκδηλώνουν; Μήπως ὅλοι ἔγειναν Romain Rolland » καὶ ἐτέθηκαν «ὑπεράνω τῆς διαμάχης; » Μὲ φιλία Στέφανος Πάργας.

Δὲ ξερω ἂν ὁ ἀγαπητὸς Στέφανος Πάργας, ἐπίστεψε στ' ἀληθινὰ πρὸς στιγμή, πῶς τὸ γράμμα του θὰ ἔφερνε κανένα πραχτικὸ ἀποτέλεσμα, θὰ ἔσπρωχνε σὲ μιὰ κάποια δράση — κἄποια νεκρανάσταση κινδυνεύω νὰ πῶ — ἢ ἁπλῶς θέλησε νὰ ξεσκεπάσει τ' ἀληθινὰ φρονήματα τῶν Λεβαντίνων διανοουμένων. Ἂν τὸ τελευταῖο αὐτὸ τὸ πείραμα ἐπέτυχε θαυμάσια.

Οἱ λεβαντίνοι διανοούμενοι ἐκράτησαν σιγή.

Σιγὴ χαρακτηριστική.

ΑΛΕΞΑΝ. Γ.Β.

MAURICE MÆTERLINCK: ΤΟ "ΥΣΤΑΤΟΝ ΧΑΙΡΕ". * — Τὸ Βέλγιο ποῦ πίστευε ὅτι εἶχε ἀγγίξει τὸ βάθος τῆς δυστυχίας, τὸ Βέλγιο ποῦ πεθαίνει ἀπὸ πεῖνα καὶ φτώχεια μέσα σὲ σκότη ποῦ δὲν τολμᾶ κανεὶς νὰ ρωτήσει ἀπ' τὸ φόβο τῆς ἀπελπισίας, χάνει καὶ τὴ μόνη φωνὴ ποῦ ὑπῆρξε ἄξια κ' ἱκανὴ νὰ φωνάξει τὴ μεγάλη του συμφορὰ καὶ νὰ τὴν κάνει ν' ἀκουστεῖ στὸν κόσμο. Τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ὅπου αὐτὴ ἡ συμφορὰ δὲν ἔχει πιὰ ὅρια καὶ ξεπερνᾶ τὸ κάθε τι ποῦ φοβούμαστε ἀπὸ μέρος ἑνὸς ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος ὡστόσο μᾶς εἶχε μάθει νὰ φοβούμαστε κ' ἐκεῖνο ποῦ κανεὶς δὲν τολμοῦσε οὔτε κἂν νὰ φανταστεῖ πιά!

Ἀλλὰ πρῶτα-πρῶτα ὀφείλω νὰ ἐπιβάλλω σιωπὴ σ' ἐκεῖνο τὸ ἐντελῶς προσωπικὸ ποῦ θὰ ὑπάρχει μέσα στὸν πόνο μου· νὰ διώξω τὶς ἀναμνήσεις μιᾶς φιλίας τριάντα χρόνων, ν' ἀπομακρύνω ἐκεῖνο ποῦ ἐμεῖς ὅλοι, οἱ ὁποῖοι τὸν ἔχουμε γνωρίσει κι' ἀγαπήσει, θὰ κλάψουμε χωρὶς ἐλπίδα καὶ ἔχουμε χάσει ἀνεπίστρεφα· δηλαδὴ μιὰ ἀσύγκριτη καλωσύνη, μιὰ θερμότητα ἀφοσίωσης, μιὰ χαρὰ νὰ κάνει εὐτυχισμένο τὸ κάθε τὶ ποῦ τὸν πλησίαζε, ὁ ὁποῖος δὲν ἤξερε τίποτα ν' ἀρνηθεῖ, κι' ἄφινε νὰ κατατρώγουνται ὡς κι' αὐτὲς οἱ φτωχὲς εὐκαιρίες οἱ μὲ μέγαλο κόπο κλεμμένες, σὲ μιὰ ζωὴ ἐργασίας ποῦ δὲ γνώρισε διακοπή· μιὰ εὐθύτητα, μιὰ ἁπλότητα, μιὰ διαύγεια τῆς καρδιᾶς τῆς ὁποίας δὲ βρίσκει πιὰ κανεὶς παράδειγμα, ἕνα ἐνθουσιασμό, μιὰ ἀθωότητα, μιὰ νεότητα ἢ καλλίτερα μιὰ θεία παιδικότητα ψυχῆς, μ' ὅλους τοὺς ἑξῆντα χειμῶνες τοὺς σκορπισμένους πάνω στὰ φτερά της, ποῦ ἔκαναν ἀπὸ κάθε λεπτὸ ποῦ περνοῦσε κανεὶς μαζύ του κ' ἕνα μάθημα θάρρους, ὀμορφιᾶς, εὐτυχίας κι' ἀγάπης. Πρέπει νὰ σιωπήσω ὅλα αὐτά, φυλάγοντας αὐτὲς τὶς θλίψεις κι' αὐτὰ τὰ δάκρυα γιὰ μέρες ὀλιγώτερο τραγικές, γιὰ νὰ μὴ μιλήσω ἐδῶ παρὰ γιὰ τὸ κοινὸ δυστύχημα ποῦ χτυπᾶ σ' αὐτὸ τὸ πρόσωπο τὸν μικρὸ ποδοπατημένο λαό, τοῦ ὁποίου εἶτανε ἡ μεγάλη φωνή.

Γιατὶ ἀντιπροσώπευε ὁλόκληρο τὸ Βέλγιο. Ποτὲ κανεὶς δὲν εἶχε δεῖ, —καὶ θὰ ζητήσετε στὰ χαμένα ἄλλο παράδειγμα,—ἕνα ποιητὴ νὰ ἐνσαρκωθεῖ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὅλη τὴν ψυχὴ μιᾶς χώρας. Φλαμανδὸς ἀπὸ γέννηση καὶ προγόνους, Wallon, δηλ. Γάλλος στὸ πνεῦμα καὶ στὴ γλῶσσα, εἶτανε ἀληθινὰ ὁ ποιητὴς μὲ τὰ δυὸ μέτωπα αὐτῆς τῆς φυλῆς τῆς δικέφαλης, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἔχει παρὰ μιὰ μονάχη καρδιὰ καὶ ὁ ὁποῖος τὸ ἔδειξε τόσο καλά! Τὸ ἔφερε ὅλο στὴ μεγάλη του καρδιὰ δικό του, τὴν ἄσπιλη καρδιά του, «τὴν καρδιά του τὴν ὁρμητικιά, τὴν καρδιά του τὴ βαθειά». Ἐκεῖ εἶχε συνάξει, γιὰ νὰ τὰ σκορπίσει κατόπι στὸν κόσμο, σὲ χειμάρρους ὀμορφιᾶς ὅλους του τοὺς θησαυρούς, ὅλες του τὶς θέες, τὶς πόλεις του καὶ τὶς ἐξοχές του, τὸ μέλλον του καὶ τὸ παρελθόν του, τὶς εἰκόνες του καὶ τὶς σκέψεις του, τὰ μαρτύριά του καὶ τοὺς ὀργασμούς του, τὶς γιορτές του καὶ τὰ πένθη του, τὶς χαρές του καὶ τοὺς πόνους του, ὡς τὴν ἡμέρα τῆς μεγάλης ἀδικίας, ὅπου ἡ μοῖρα, σὰν γιὰ νὰ τὸν μπερδέψει καὶ τὸν ἐξισόσει

ΣΗΜ. Αὐτὸς ὁ συγκινητικὸς ἐπικήδειος λόγος τοῦ ὁποίου τὰ λίγα ἐπικλητικὰ λόγια ἐξηγοῦν ὁλόκληρο τὸν **Emile Verhaeren**, ὁ **Maurice Maeterlinck** δὲν μπόρεσε νὰ ἐκφωνήσει μπροστὰ στὸ ἄπειρο πλῆθος ποῦ παρευρέθηκε στὴν κηδεία. Ἀνόητα συμβάντα, ἡ ἀσυμφωνία καὶ ἡ ἀνακρίβεια τῶν πληροφοριῶν ποῦ ἐδόθηκαν ἀπὸ τὸν τῦπο, ἡ ἀραιότητα τῶν τραίνων, οἱ ἐλλείψεις τῶν τακτικῶν συγκοινωνιῶν, δὲν ἐπέτρεψαν στὸν **Maurice Maeterlinck**, ποῦ ἦταν στὴ Νίκαια, νὰ φτάσει στὴ Ρουὲν γιὰ τὴν ὁρισμένην ὥρα.

γιὰ τελευταία φορὰ καὶ πιὸ αὐστηρὰ στὸ κάθε τί ποῦ εἶχε ἀγαπήσει καὶ δοξάσει σαὐτὴν τὴ γῆ, δείχτηκε πρὸς αὐτὸν τόσο ἄδικη, τόσο ἀσυγχώρητη, ὅσο πρὸς τὴ δυστυχισμένη του κι᾽ ἀπαρηγόρητη πατρίδα.

Ἂν ἴσως ὑποφέρει κεῖ πάνω ὅπου ξαναρχίζει ἡ εὐγενική του καὶ ἡρωϊκὴ ζωή, ἂν ἐκεῖ τοῦ λείπει τίποτα, ὄχι στὴ δόξα του ποῦ θὰ μεγαλώνει πάντα, ἀλλὰ στὴν εὐτυχία του ποῦ τόσα δυστυχήματα εἶχαν καταστρέψει, αὐτὸ εἶναι τ᾽ ὅτι αὐτὴ ἡ ἴδια μοῖρα, ἀκολουθόντας ὡς τὸ τέλος τὴν ἀδικία, δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ρίξει στὸ ἐξαγνισμένο σύμπαν τὴ μεγαλόστομη κραυγὴ ποῦ ὅλοι μας ἐπεριμέναμε, τὴν κραυγή, ὅπως ἔλεγε «myriadaire et feu de la victoire» καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης, ποῦ ἤδη ἔτρεμε στὰ χείλη του ἀπάνω καὶ ποῦ κανεὶς ἀπὸ μᾶς δὲ θἄχει τὸ δικαίωμα, δὲ θὰ εἶχε τὴ δύναμη νὰ κάνει ν᾽ ἀντηχήσει στὴ θέση του.

Ἀλλ᾽ ἐμεῖς μ᾽ ὅλα αὐτὰ θὰ τὸν ἀκούσουμε, δὲ θ᾽ ἀκούσουμε παρὰ ἐκεῖνον τὴ μέρα τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ θριάμβου μας· κι᾽ ἀνάμεσα στὶς ἐπιφωνήσεις τῆς προσεχοῦς ἀνάστασής μας θὰ γίνει ἄξαφνα μιὰ ἅγια ἡσυχία ὅπου θ᾽ ἀκούσουμε νὰ περνᾶ καὶ νὰ μιλεῖ ἡ μεγάλη του ψυχή.

Τώρα ἂς μὴ κλαῖμε πιά. Ἂν κανεὶς δὲν εἶναι νεκρός, καὶ δὲ μπορεῖ νὰ πεθάνει ἀνάμεσά μας, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνος ποῦ ἤξερε νὰ δώσει τὴ ζωὴ στὸ κάθε τι ποῦ ἄγγιζε καὶ δὲν εἶχε ζήσει παρὰ μὲ τὴ βλέψη νὰ ἐπιζήσει. Εἶναι ἀπ᾽ τοὺς νεκροὺς ποῦ θλίβει κανεὶς καὶ ταπεινώνει χύνοντας δάκρυα· καὶ καθὼς τῶχε πεῖ σ᾽ ἕνα προφητικὸ στίχο του, ὅπου χωρὶς ἀμφιβολία εἶχε προαισθανθεῖ τὴν βιαιότητα ποῦ θὰ προξενοῦσε στὶς ξεσχισμένες καρδιές μας ὁ θάνατος ποῦ μᾶς τὸν ἁρπάζει γιὰ ν᾽ ἀνυψώσει τὴ δόξα του καὶ τὴν κάνει ἀθάνατη :

«Τὸν νοιώθουμε πολὺ μεγάλο γιὰ νὰ θρηνήσουμε στὸν τάφο του! »

ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΕΜΠΑΙΓΜΟΣ. — Τὸν περασμένο μῆνα ἀπέθανε στὴ Μπολώνια ὁ ποιητὴς Olindo Guerrini.

Ὁ Guerrini ἦταν ὀλιγώτερο γνωστὸς στὴν Ἰταλία μὲ τὸ ποιητικό του ἔργο πρὶν ἀπὸ ἕνα δόλο ποῦ ἔπαιξε εἰς βάρος τῶν συμπατριωτῶν του.

Νέος ποιητὴς δημοσίευε στίχους ποῦ εἶχαν τὴν τύχη τῶν πολλῶν στίχων· δὲν ἐδιαβάστηκαν καθόλου. Ὁ Guerrini γεμάτος μῖσος ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς συγχρόνους του, ἐμπαίζοντάς τους.

Ἐσκέφτηκε νὰ κάνει μιὰ ἐκλογὴ ἀνάμεσα ἀπ᾽ τὰ πιὸ καλὰ ποιήματα τοῦ Henri Heine καὶ τοῦ Alfred de Musset, τὰ ὁποῖα κομμάτιασε, ἀνακάτωσε καὶ δημοσίευψε μὲ τὸ ψευδώνυμο Lorenzo Stecchetti, τὸν ὁποῖο περιέγραψε γιὰ νέο ποιητὴ ποῦ πέθανε στὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του.

Τὸ κοινὸ ἔκανε τὴν καλλίτερη ὑποδοχὴ στὸ ἔργο ποῦ δημοσιεύτηκε δῆθεν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Lorenzo Stecchetti καὶ οἱ κριτικοὶ ἐθρήνησαν ἄφθονα τὸ πρόωρο τέλος του.

Ὁ Guerrini ξεσκέπασε τότε τὸ δόλο του καὶ τοῦ συγχωρήθηκε.

Ὁ Olindo Guerrini ἦταν ἕνας ἔνθερμος μύστης τῆς βακχικῆς λατρείας. Στὴν ἔμμετρη διαθήκη του σὲ μορφὴ σοννέτου, δὲν ξέχασε τὸ κρασὶ ποῦ τοὔδωκε τόση ἡδονή :

«Ἂς μὴ στολίσουν καθόλου τὸν τάφο μου, ἔγραφε, μὲ πυξάρια καὶ κυ-

παρίσσια, γιατὶ λίγο μὲ νοιάζει νὰ εἶναι ὡραῖος, ἐπιθυμῶ νὰ εἶναι χρήσιμος στοὺς ἄλλους. Τ' ἄνθη δὲν ξυπνοῦν στὴ ζωὴ τὴ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου ποῦ σκεπάζουν· φυτέψετε μιὰ κληματαριὰ ἀπάνω στὸν τάφο μου. Τὰ θεῖα τσαμπιά της, μαζωμένα μέσ' τὸ πατητῆρι, θὰ δώσουν ἕνα γλυκὸ νέκταρ σπινθηροβόλο ὅπως τὸ ρουμπίνι καί, νεκρός, θἄχω τὴν παρηγοριὰ ὅτι προσφέρω ὑπηρεσία στοὺς ζωντανοὺς ἀποδίδοντας στὸν κόσμο μερικὲς κοῦπες ἀπ' αὐτὸ τὸ κρασὶ ποῦ ἔτερψε τὴ ζωή μου».

BENJAMIN DE CASSERES: Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. — Ἐκεῖνο τὸν καιρό, ἡ Γῆ κατατρεχότανε ἀπὸ ἕνα μεγάλο κίνδυνο, σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ συντριφτοῦν τὰ σπλάχνα της.

Σὲ κάθε μιὰ ἀπ' τὶς τέσσερες γωνίες τῆς γῆς καὶ μιὰ γιγάντεια Χίμαιρα, ζευγότανε μὲ παλαμάρια σάρκινα καὶ ἀσχολούντανε νὰ τραβήξει βίαια κάθε μιὰ ἀπ' τὸ μέρος της — πρὸς τὸν δικό της παράδεισο — τὸν Πλανήτη.

— Νά μιὰ θαυμάσια πάλη, σκέφτηκα καὶ πλησίασα γιὰ νὰ ἰδῶ ἀπὸ πιὸ κοντά. — Πρέπει νὰ πῶ ὅτι ἀπὸ αἰῶνες ἔτρεφα τὰ μάτια μου μὲ θεάματα ποῦ φτάνουν ὡς σὲ μένα, κάτω ἀπ' τὴν τέντα μου τῆς Εἰρωνίας, μέσ' στὸν Αἰθέρα. — Ἐπλησίασα κι' ἀναγνώρισα τέσσερις παληοὺς φίλους σ' αὐτὲς τὶς Χίμαιρες ποῦ μάχουνταν γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Γῆς.

Ἀναγνώρισα στὴν πρώτη τὸ Βοῦδα, στὴ δεύτερη τὸ Χριστό, στὴν τρίτη τὸ Μωάμεθ καὶ στὴν τελευταία τὸν Karl Marx.

Καθεμιὰ τραβοῦσε ἀπ' τὸ μέρος της, χωρὶς νὰ φαίνεται.

Ρίπ! Μπάμ! — μὲ τὸ θόρυβο ἑνὸς ἑκατομμύριου σφαιροβόλων τῶν 420, μ' ἕνα τίναγμα, ποῦ γκρέμισε τὸν Ἑρμῆ καὶ τὴν Ἀφροδίτη μέσα στὸν Ἥλιο, ἡ καλὴ γρηὰ Γῆς σχίστηκε, διαμοιράστηκε σὰν ἕνα πελώριο πεπόνι, κι' ἀπὸ τὴν καρδιά της ἀναπίδησε ἕνας Τιτάνας αἱματοστάλαχτος μὰ μ' ὕφος μανιασμένο.

Ἦταν ὁ Ἄνθρωπος.

Καὶ καθὼς ἔβγαινε ἀπ' τὸν τάφο του γιὰ ν' ἀνέβει στὸν αἰθέρα, τὸ στόμα του ἀνοίχτηκε καὶ ἡ φωνή του ἐντράνταξε τοὺς πλανῆτες τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς Λύρας.

«Εἴθε νὰ κολάσει, ὁ Θεός, τοὺς σωτῆρες», ἐφώναξε.

Οἱ τέσσερις Χίμαιρες σκαλομένες στὰ κομμάτια τους τοῦ Πλανήτη ἐχάθηκαν μέσα στὰ βάραθρα τοῦ διαστήματος καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀνυψώθηκε ἐλεύθερος, μεγαλοπρεπής, ἀρρενωπός, μέσα στὸ ἄπειρο. Τὰ δεσμὰ τοῦ ἰδεαλισμοῦ τὸν εἶχαν ἐγκαταλείψει, ἀφίνοντάς τον μ' ὅ,τι τοῦ ἦταν χρήσιμο στὸ μεγαλεῖο του: τὴν αἴσθηση τοῦ Θαυμάσιου καὶ τὸν πόθο τῶν Κινδύνων.

Κι' ἄκουσα τ' ἄστρα νὰ ἐπαναλαμβάνουν στὸ δρόμο τους τὴν ἀπολυτρωτικὴ κατάρα τοῦ ἀνθρώπου:

«Εἴθε νὰ κολάσει ὁ Θεὸς τοὺς Σωτῆρες».

ANDRÈ LORULOT: ΣΚΕΨΕΙΣ. — Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μιὰ ψυχή, ρωτᾶτε; Ἔχει δυό.

Ἐκείνη ποὺ μιλεῖ—κ ἐκείνη ποὺ ἐνεργεῖ.

Ἐκείνη ποὺ λογικεύεται—κι ἐκείνη ποὺ ἐκτελεῖ.

Ἐκείνη ποὺ δογματίζει—κι ἐκείνη ποὺ ἐνεργεῖ ὁρμέμφυτα.

Τὴν κρύα θέληση—καὶ τὸ αἴσθημα τ' ἀστόχαστο.

Τὴ μεγαλόπνοη φωνὴ ποὺ κάνει νὰ δονιοῦνται ὅλες οἱ ἴνες τοῦ εἶναι μας—χωρὶς νὰ ξέρει τὸ μυαλό μας γιατί.

Τὴ ψυχὴ ποὺ ἀναζητάει τὸ καλὸ—θεωρητικὸ—κι ἐκείνη ποὺ διευθύνει ὅλα μας τὰ λάθη, ὅλα μας τὰ ἐγκλήματα.

Τὸ πνεῦμα ποὺ ἐκμεταλλεύεται τὸ καθῆκον—κι ἐκεῖνο ποὺ γνωρίζει μόνο τὸ νόμο τοῦ ἐγωϊσμοῦ.

Οἱ δυὸ ψυχὲς—τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου—συγκατοικοῦνε μέσα μας.

Βρίσκουνται σὲ ἀτέλειωτη πάλη κι ἡ ζωή μας εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς αἰώνιας διαμάχης.

Κάποτε ἡ ἀνώτερη δύναμη τὴν παρασύρει μὰ πιὸ συχνὰ τὸ μυστηριώδικο καὶ χαῶδες ἔνστικτο μᾶς κάνει νὰ λυγίζουμε—κοῦκλες ὑπάκουες.

Ἐδῶ—κι ὄχι ἀλλοῦ—βρίσκεται τὸ μυστικὸ τῆς καλλιτέρεψής μας, τὸ αἴνιγμα τῶν πεπρωμένων μας.

II.— Ἂς εἴμαστε σκληροί! ἔλεγε ὁ Nietzsche. Καὶ ἡ συμβουλὴ δὲ θὰ ἦταν καθόλου ἄτοπη, ἂν κανεὶς τὴν συμπλήρωνε ἔτσι:

«Ἂς εἴμαστε σκληροὶ... γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους!»

III.— Δὲν ἀρκεῖ ν' ἀγαπᾶς τὴν ἐλευθερία, πρέπει προπάντων ν' ἀγαπᾶς τὴ δικαιοσύνη, ὦ φιλελεύθερε!

ΑΛΕΞΑΝ. ΜΕΤ. ΕΥ ΠΑ.

ΑΠΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ.— Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Φύλλα» τῆς Ἀθήνας (φυλλ. Ἰουνίου 1916) ἀναδημοσιεύουμε παρακάτω τὴν «Ἀμηχανία» τοῦ φίλου μας συνεργάτη κ. Θ. Νικολούδη. Μ' αὐτὴ τὴν πρόζα ὁ κ. Νικολούδης ἐγκαινιάζει ἕνα καινούργιο εἶδος τεχνοτροπίας καὶ θἄταν καλλίτερα νὰ διαβαστεῖ σ' εὐρύτερο κύκλο:

ΑΜΗΧΑΝΙΑ

«Τὸ κερὶ ποὺ μ' ἔκαμες ν' ἀνάψω, μπροστὰ
στὴν Παναγιά, μαζύ σου στὸ ξοχικὸ ρημοκλῆσι, ἄναψε γιὰ σένα,
—μυστικὴ ψυχή, χιμαιρική.

Ποῦ ἤσουνα τόσον καιρὸ λησμονησμένη;
Σὲ ποιὰ ζωὴ ἀλλοτινὴ σ' ἔχω ἀνταμώσει,
καὶ σὲ ξαναβρῆκα πάλι ἕνα δειλινὸ μπροστά μου
—ἀόριστη, περήφανη, θλιμμένη καὶ σιωπηλή;

Ἦρθες. Καλῶς ἦρθες,
—Καλόγρηα τοῦ ὀνείρου.
Κάθισες κοντά μου, πάνω στὴ σκληρὴ πέτρα
μὲ ἀναγυρτὸ τὸ τσιγγάνικο κορμί σου,
—ν' ἀκούσῃς τὴν κατήχησή μου.

Μὰ τὰ μάτια σου φοβούνταν νὰ κυτάξουν
τὰ δικά μου, γιατὶ τὰ μάτια μου ἔχουν ἀντιφεγγισμένη μέσα
τους ὅλη τὴν πίκρα τοῦ ἐκπληρωμένου καὶ τοῦ τελειωτικοῦ.

Σοῦ ἔκαναν κακὸ τὰ λόγια τῆς ζωῆς, γιατὶ σοῦ λέγανε
πόσο μάταια εἶναι τὰ ἰδανικά μας καὶ πόση ἀθλιότητα σέρνει
στὸ βάθος ὅ,τι λένε,
—ἔρωτα καὶ πίστη καὶ αἰώνιο....

Πρώτη φορὰ νὰ τ' ἄκουες τὰ λόγια τῆς ζωῆς; Κανένας ἄραγε δὲν ἔχει ἀνεβεῖ ψηλά, σκὸ κάστρο τῆς χιμαίρας σου, γιὰ νὰ σοῦ πεῖ πὼς τίποτα δὲν ἀξίζει,

—τὴ στιγμὴ ποὺ φεύγει,
—τὴ στερνὴ ἀχτίδα, ποὺ χρυσώνει τὴ μετόπη
τοῦ Παρθενώνα,
—τὴ σκιὰ ποῦ γιομίζει τὴν ἀνοιχτὴ θύρα τοῦ
ρημοκλησιοῦ,
—τὴ διαβατάρα λάμψη δυὸ ματιῶν, ποῦ εἶναι
ἕτοιμα νὰ σβύσουν,
—τὸ λεπτὸ δηλητήριο, τῶν χειλιῶν ποῦ σμί-
γουν,
γιὰ νὰ μὴ ξανασμίξουν;

Μυστικὴ ψυχή! Δὲν σοῦ τῶχουν πεῖ; Ἢ σοῦ τὸ εἶπαν καὶ δὲ θέλησες ποτὲ νὰ τὸ πιστέψεις, γιατὶ σὲ τρέφει ἡ χίμαιρα τοῦ ὡραίου,

— ποὺ ἔχει ὀργώσει τὴ μορφή σου
καὶ ὑποτάξει τὸ κορμί σου τὸ κυματιστό;

Σιωπᾶς καὶ περιμένεις, χαμηλοβλεποῦσα, στοχαστική. Καὶ σιωπῶ κι' ἐγὼ καὶ σὲ κυτάζω,

—Καλόγρηα τοῦ ὀνείρου—
μὲ μάτια ἐταστικὰ καὶ ψυχὴ ἀνήσυχη.

Ποῦ ἤσουνα τόσον καιρὸ λησμονημένη; Τί ἦρθες νὰ ξυπνήσεις μέσα μου, γνώριμη ἀλλοτινὴ ψυχή, τῆς παληᾶς ψυχῆς μου ἀδερφή,

—τῆς πρωτινῆς ψυχῆς μου,
ποὺ πέθανε μιὰ μέρα ἀπὸ πίστη;»

Τὸ παρακάτω ποίημα τοῦ κ. Κ. Καρθαίου, πέρνουμε ἀπὸ τὸ 10 φυλ. τοῦ «Νουμᾶ» τῆς 21 τοῦ Μάη 1916:

ΝΙΡΒΑΝΑ

«Διάλεξε: Θᾶσαι ἢ τὸ σφυρὶ ἢ τ' ἀμόνι,
Τ' ἀρνὶ ἢ ὁ λύκος, θᾶχεις στὸ ποδάρι
Σπιρούνι, ἢ ἀπὰ στὴν πλάτη καβαλλάρη,
Μιὰ χάδια, μιὰ ξυλιὲς νὰ σὲ φορτώνει.

Φίλος, γυναίκα, κι' ὅποιος σὲ ζυγώνει,
Μαν', ἀδερφός, πατέρας σου μακάρι:
Τὸ πάλεμα θ' ἀρχίσει, ποιὸς θὰ πάρει
Τὸν ἄλλον κάτου». — Οὔτε σφυρί, οὔτε ἀμόνι!

Μὲς στὸ σφυρὶ καὶ μὲς στ' ἀμόνι! αἰθέρας,
Ποὺ ὅλο πετάει καὶ φτάνει καὶ μισεύει,
Ποὺ μιὰ ἀλαλάζει μὲς στὸ φῶς τῆς μέρας

Καὶ μιὰ τὶς νύχτες θρηνωδεῖ ὡς τὸν γκιώνη,
Δῶ στὶς τριανταφυλλιὲς ἀργοσαλεύει
Καὶ κεῖ τὶς πυρκαγιὲς στὰ οὐράνια ὑψώνει.

Ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Ταχυδρόμος» τῆς πόλης μας (12)25 Νοέβρη 1915) ἀναδημοσιεύουμε τὴν παρακάτω ἐντύπωση ποῦχε στείλει ὁ δικός μας Μιχ. Περίδης γιὰ ἕνα ἔργο ζωγραφικῆς τοῦ φίλου μας Γιάννη Κεφαλληνοῦ, τὸν Μακάβριο Χορό.

«Μὲ τὴν φρικώδη πραγματικότητά του, ὁ πόλεμος, ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀπορροφᾶ διαρκῶς τὸ ἐνδιαφέρον μας, τὴν αἰσθαντικότητά μας, τὶς συγκινήσεις μας. Ἔπρεπε νὰ γίνεται γιὰ μᾶς ἡ πηγὴ νέων ἀντιλήψεων, νέου κόσμου. Ἔπρεπεν ἀπὸ τὴ μεγαλειότητα τοῦ φαινομένου, ὁ ἑαυτός μας ὅλος νὰ παθαίνεται καὶ νὰ ἀναδίδει στὸ φῶς, μπροστὰ σὲ νέα αἰνίγματα, νέα μυστικά μας. Καὶ ὅμως! Θὰ ἔπρεπαν ὅλα αὐτά, γιατὶ ἀπὸ παράδοση ἔχομεν ἐμποτισθεῖ μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ πόλεμος μᾶς παρουσιάζει τὰ πράγματα καλλιτεχνικῶς ἀπὸ νέαν ὄψη καὶ ὅτι, στὶς συγκινήσεις του, πρέπει νὰ ζητήσουμε τὴν κολυμβήθρα μιᾶς ἀναγέννησης. Πόσοι, δὲν περιμένουν Ὁμήρους ὕστερ' ἀπὸ ἕνα πόλεμο. Πόσοι δὲν περιμένουν ἄνθιση πολιτισμῶν, ἀπὸ τὴ γῆ ποῦ ἐποτίσθη λαίμαργα ἀπὸ ἅλικον αἷμα! Καὶ ἐν τούτοις βγαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὸν πόλεμο οἱ ἴδιοι —ἴσως γιὰ νὰ δώσουν ὑλικὸ μελέτης στὴν παθολογία καὶ στὴ νευρολογία, μέσα στἄλλα. Ἔπαυσαν πλέον οἱ πόλεμοι νὰ εἶνε φυλετικοί, καὶ ἡ φωτιά τους νὰ γίνεται ἡ ζείδωρη ἀτμόσφαιρα ὅπου θὰ δέσει τὸ ἄνθος μιᾶς Ἰλιάδας.

Ὅταν ὁ καλλιτέχνης δὲν ἀνήκει στοὺς ἐμπολέμους, καὶ ἔτσι ἡ δημιουργικότης του δὲν στραβίζει ἀπὸ καμμιὰ ἰδιοτέλεια ἐθνικῆς φύσης, μπροστὰ στὸ ἀντιφατικὸ καὶ ἀντίνομο φαινόμενο τοῦ πολέμου θὰ αἰσθανθεῖ νὰ τοῦ παραλύεται ἡ ἔμπνευση. Δὲν εὗρε τὸν τρόπον ἀκόμη ἡ καλλιτεχνικὴ ἀντίληψη νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ φρίκη τῶν αἱμάτων καὶ ἀπὸ τὴ συσσώρευση, μὲ ἀπαίσια μορφή, τῆς δυστυχίας κάτω ἀπὸ τοὺς κρωγμοὺς τῶν κοράκων τοῦ συμφέροντος. Ἀπὸ ἕνα τέτοιο θέαμα, ναί, θὰ ἐμπνευσθοῦν οἱ καλλιτέχνες, γιὰ νὰ ἐκφωνίσουν τὶς μεγαλόπρεπες βλαστήμιες τοῦ Casseres. Θὰ ἐμπνευσθοῦν ὅταν ἀφίσουν καὶ τοὺς ξεσχίσει τὴν καρδιά τους τὸ γέλοιο τοῦ σαρκασμοῦ.

Εἰς τὴν πόλη μας ἡ ὁποία συστρέφεται περὶ ἑαυτήν, ἔξω ἀπὸ κάθε περιοχὴ τῆς τέχνης, ὁ φίλος μου ζωγράφος Γιάννης Κεφαλληνὸς ἀνέσυρε ἀπὸ τὴ φρίκη τῶν πολεμικῶν γεγονότων τὸν τρομερὸ σαρκασμὸ καὶ μᾶς τὸν ἀπετύπωσε μὲ τὴ σύλληψη, μὲ τὰ χρώματα καὶ μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ ταμπλώ του.

Τὸ θριαμβευτικὸ Σκέλεθρο, ἀχνοπράσινο, χρῶμα μούχλας, μὲ τὰ ὀστᾶ του σχεδιασμένα εἰς γωνίας ὀξύτατου σαρκασμοῦ χωρὶς καθωρισμένο περίγραμμα, ὡς νὰ ξεβγαίνει μέσα ἀπὸ τὸ θλιβερὸ βαθύχρωμα τῆς ἀτμόσφαιρας, μὲ τὸ ἀριστερὸ πόδι σὲ ὀρθὴ σχεδὸν γωνία, πατεῖ ἀνίλεο τ' ἀνθρώπινα κουφάρια, ἐνῶ τὸ δεξιό, ἀνασηκωμένο, εἶνε ἕτοιμο νὰ καταπέσει στὸν ἐξωφρενικὸ ρυθμὸ τοῦ μακάβριου χοροῦ. Τὰ χέρια, σὰν ἀπὸ χνοῦδι, καθὼς εἶνε ἀνασηκωμένα, προσθέτουν στὴν ἀμείλικτη πίεση τῶν ποδῶν, τὴ χαιρέκακη ἐκδίκηση τοῦ ὀλέθρου.

Πίσω ἀπὸ τὸ Σκέλεθρο, στὸ βάθος, αἱμάτινες, ὠμὲς φλόγες, θεώρατες λείχουν ἄπληστα τὸ διάστημα καὶ ρίχνουν τὸ ἀντίφεγγό τους σὰν εἰρωνεία.

Ἡ ἀντιφεγγιὰ ἐξαπλώνει μὲ τὴν πύρινη ἀπόχρωση της τὴν δεξιὰ πλευρὰ περισσότερον, καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Σκελέθρου πολεμᾶ νὰ εἰσχωρήσει στὰ βαθειὰ κοιλώματα τῶν ματιῶν, τῆς μύτης, καὶ τοῦ στόματος καὶ νὰ ἐξιχνιάσει τὸ μυστήριό τους. Τὸ ἐξωτερικὸ plan μὲ τὰ κουφάρια, τὶς ρόδες καὶ τοὺς γῦπες πόῦ ξεβγαίνουν, σὰν σὲ ἀνάγλυφο, ἀποκτᾶ μιὰ μετάλλινη ὑπόλαμψη ἀπὸ τὸ ἀντίφεγγο.

Ἡ ἀτμόσφαιρα γύρω βαρειὰ καὶ ἀμείλικτη ἀπορροφᾶ τὴ λάμψη καὶ ἐπιβάλλεται μὲ τὴ φρίκη της.

Καγχάζει, καγχάζει τὸ Σκέλεθρο, προβάλλει τὸ κεφάλι ἐμπρὸς γιὰ νὰ ταλανίσει σκληρόκαρδα μὲ τὸ σκοτεινὸ αἴνιγμα τῆς ἔκφρασης του καὶ τῶν κοιλωμάτων του. Οἱ μυκτηρισμοί, ποῦ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἀνάποδη καμπύλη τοῦ στόματός του ρυθμίζουν τὸν ἐπινίκιο χορό.

Τὸ βαρειὰ μεγαλόπρεπο πλαίσιο, ποῦ περιβάλλει τὸν πίνακα τοῦ δίδει τὴν ἐπιβλητικότητα θρησκευτικῆς παράστασης. Γίνεται ἐκεῖ μιὰ λιτανεία καὶ τὸ γέλοιο τοῦ καγχασμοῦ ἀναβρύζει ἀπὸ τὸ κλᾶμμα τοῦ πόνου.

Μόνο ποῦ τὸ κλᾶμμα θὰ ἦταν ἀνίσχυρο — καὶ ξεχειλίζει στὸ γέλοιο.

Ὁ Κεφαλληνὸς μὲ τὸ ἔργο του μᾶς χαρίζει δυνατὴ ἀπόλαυση, μᾶς δίνει πολὺ περιεκτικά, καὶ μὲ ἀνώτερη αἰσθητικὴ τὸ σύμβολο τοῦ Πολέμου, ποῦ λυμαίνεται σήμερα τὸν κόσμο».

ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ. — Ψήφισαν στὶς 26 τοῦ Ἰουλίου 1916 καὶ ὑπόγραψαν τὰ μέλη :

Διαμαντὴς Ἀργύρης, Κόκκινος Γιῶργος, Λαχοβάρης Γιάνης, Λαχοβάρης Χρῆστος, Ματσάκης Θεμιστοκλής, Πετρίδης Γιῶργος, Πιερίδης Γιάνης, Συριώτης Μικές, Φλώρης Κώστας, Χέλμης Γιάγκος,

τὸ καταστατικὸ τῆς «Δημοτικιστικῆς Ὁμάδας» ποῦ ἵδρυσαν στὸ Κάϊρο. Τὸ σκοπὸ καὶ τὶς τάσεις τῆς ἀξιέπαινης αὐτῆς ὁμάδας βλέπουμε στὰ δυὸ πρῶτα ἄρθρα τοῦ καταστατικοῦ της, ποῦ ἀντιγράφουμε παρακάτω :

«Ἄρθρο 1ο.— Συσταίνεται στὸ Κάιρο σωματεῖο μὲ τὸ ὄνομα «Δημοτικιστικὴ Ὁμάδα», ποὺ ἔργο θὰ ἔχει, νὰ διαδόσει τὴν ἰδέα, πὼς μόνο στὴν πανελλήνια κοινὴ δημοτικὴ γλῶσσα μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἐκπαίδεψη τῶν παιδιῶ μας.

Ἄρθρο 2ο.— Μέλη τῆς «Δημοτικιστικῆς Ὁμάδας» γίνουνται ἐκεῖνοι ποὺ ἀναγνωρίζουν :

α΄ πὼς ἡ καθαρεύουσα εἶναι μιὰ γλῶσσα ψεύτικη καὶ βλαβερή,

β΄ πὼς ἡ κοινὴ δημοτικὴ εἶναι ζωντανὴ καὶ πὼς αὐτὴ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ πάρει τὴ θέση τῆς καθαρεύουσας, ποὺ εἶναι ξένη γιὰ τὴ ζωή μας,

γ΄ πὼς ὑπάρχει μιὰ Πανελλήνια κοινὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ποὺ ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τὰ ἰδιώματα καὶ διάλεχτες καὶ ποὺ βάση ἔχει τὰ δημοτικά μας τραγούδια καὶ τὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ, Βαλαωρίτη, Ψυχάρη, Παλαμᾶ,

δ΄ πὼς ἡ γλῶσσα μας, σὰ χρειαστεῖ νέες λέξες γιὰ νὰ παραστήσει νέες ἔννοιες, θὰ τὶς πάρει ἀπὸ τὴν ἀρχαία μας, ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα κι ἀπὸ ὅπου ἀλλοῦ, μὰ θὰ τὶς ἀλλάξει σύφωνα μὲ τοὺς δικούς της κανόνες.»

ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ (δίμηνο φιλολογικὸ περιοδικὸ τῆς Συντροφιᾶς τῶν ἐννιά). Κέρκυρα 1915-1916. Χρονιὰ 1, ἀριθ. 1, 2, 3, 4. Συνδρομὴ 8 δρ.

Ἀντὶς γιὰ ἄλλη κρίση ποῦ ὑποσχεθήκαμε νὰ γράψουμε γιὰ τὸ καλὸ αὐτὸ περιοδικὸ τῆς Κέρκυρας, ἀναδημοσιεύουμε τὰ παρακάτω ταιριασμένα λόγια τοῦ Κ. Χ. (Κ. Χατζόπουλου) ἀπὸ τὴ σελίδα 127 τοῦ 5 τόμου τοῦ Δελτίου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου :

«Οἱ Κερκυραῖοι συνάδελφοι δὲν εἶναι πιὰ πρωτόγονοι στὴν πρόθεση,

κι ἡ παλιὰ παράδοση ποὺ τὴ λάμπρυνε ἕνας Σολωμὸς τοὺς ὁδηγεῖ σὲ ὑψηλότερη θεωρία τῆς τέχνης. Δὲν τοὺς ἀρκοῦνε πιὰ τὰ ἀφελῆ τραυλίσματα ἐμᾶς τῶν Ἑλλαδιτῶν, πισοδρομημένων ὅπως εἴμαστε ἀπὸ μιὰ ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα, βαρβάρων καθὼς μᾶς ὀνομάζουν. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς πρόθεσής τους ἐκφράζεται μὲ τὴ θέληση πρὸς μιὰ μορφή, κι ἡ καλλιέργεια τῆς μορφῆς εἶναι τὸ καύχημα καὶ τὸ ἔμβλημά τους. Μαρτύρια τὰ σονέτα τοῦ Μαβίλη καὶ τὰ διηγήματα τοῦ Θεοτόκη. Γιὰ νὰ συνεχίση τὴν ἀδιάλλακτη αὐτὴ τεχνικὴ αὐστηρότητα ἱδρύθηκε ἡ «Συντροφιὰ τῶν ἐννιά», ποὺ ὄργανό της εἶναι ἡ «Κερκυραϊκὴ Ἀνθολογία». Ἔχουν φανῆ ὡς σήμερα τέσσερα κομψὰ φυλλάδια, καὶ στὶς σελίδες τους ἑνώνεται ποιητικὴ καὶ ζωγραφικὴ τέχνη σὲ τόσο ἁρμονισμένο σύνολο, ὅπως δὲν ἔγινε ποτὲ σὲ νεοελληνικὴ ἔκδοση. Ὅ,τι περισσότερο μποροῦσε νὰ εὐχηθῆ κανένας εἶνε ἕνα ἄπλωμα τοῦ περιοδικοῦ σὲ χῶρο, ὥστε νὰ μπορῆ ν' ἀντιπροσωπεύη πλατύτερα τὴν κερκυραϊκὴ παραγωγὴ καὶ χωριστὰ τὴν τόσο σημαντικὴ ἐργασία ἑνὸς Κωνσταντίνου Θεοτόκη, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, κάποια λιγώτερη ἐπιμονὴ στὸν τοπικισμό, καὶ τοῦτο ἰδιαίτερα στὴ γλῶσσα. Ὅσο κιὰν ἡ ἐπιμονὴ αὐτὴ ἀντιστρατεύεται στὸ παράδειγμα τοῦ Σολωμοῦ ποὺ ἀναγνωρίζει γιὰ πηγή της ἡ κερκυραϊκὴ παράδοση, δὲν μπορεῖ βέβαια ν' ἀρνηθῆ κανεὶς τὴ χάρη μιᾶς τοπικῆς παραλλαγῆς παράλληλα πρὸς τὴν καθολικὴ γραμμὴ ποῦ φέρνει ἀκράτητα πρὸς τὸ σχηματισμὸ μιᾶς πανελλήνιας γραπτῆς γλώσσας. Μὰ πάλι ἡ χάρη αὐτὴ χάνει πολὺ σὲ σημασία, ὅταν τὸ ζήτημα δὲν ἔχη μόνο αἰσθητικὴ ἀλλὰ μαζὶ καὶ κοινωνικὴ σπουδαιότητα, κι ὅταν ἀκόμα βρίσκεται αὐτὸ σὲ κρίσιμη στιγμή, ὅπως εἶναι ἡ στιγμὴ αὐτὴ ποῦ μιὰ ἀνάγκη ἀκράτητη τείνει νὰ ἑνώση στὸ ρεῦμα της δυὸ κύματα ἀντίθετα: τὸ κατέβασμα σιγὰ σιγὰ τῆς σχολαστικῆς παράδοσης πρὸς τὸ δημοτικισμὸ μὲ τὸ ἀνέβασμα σιγὰ σιγὰ τοῦ δημοτικοχυδαϊσμοῦ πρὸς κάποιο φραστικὸ ἐξευγένισμα, ἀπαραίτητο γιὰ νὰ σχηματιστῆ μιὰ γλῶσσα ἱκανὴ γιὰ τὶς πολυποίκιλες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις ἑνὸς πολιτισμένου ἔθνους.»

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΡΓΑΣ

(ΝΙΚΟΣ ΖΕΛΙΤΑΣ)

ΕΥΤΥΧΙΑ ΚΩΣΤΗ ΜΠΟΪΟΥ

ΕΣΤΕΦΑΝΩΘΗΚΑΝ

ΣΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ

ΣΤΙΣ 16)29 ΤΟΥ ΟΧΤΩΒΡΗ 1916

ΦΥΛΛΑΔ - 31-36 ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Το ΤΥΠΩΜΑ ΤΕΛΕΙΩΣΕ ΣΤΙΣ 31 ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΗ ΤΟΥ 1916 ΣΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ